

Protázky a odpovědy

Ivan M. Havel
a kolektiv 80 gratulantů

Protázky a odvěty

aneb

sborník k autorovým 75. narozeninám
a jeho následky

PALÁC LUCERNA

NAKLADATELSTVÍ
LIDOVÉ NOVINY

- © Lucerna, 2015
- © Ivan M. Havel (text a ilustrace), 2015
- © Jednotliví přispěvatelé (text a ilustrace), 2015
- © Ivan Boháček, Michal V. Hanzelín, Dagmar Havlová-Ilkovičová, Ladislav Snopko
(pořadatelé sborníku gratulací), 2015
- © Michaela Blažejová (cover and typo), 2015
- © Tomáš Vrba (prolog a ediční příprava publikace), 2015

ISBN 978-80-7422-362-4

EDITORŮV PROLOG

Dne 26. září 2013 v ranních hodinách obeslali pánové Ladislav Snopko, Ivan Boháček a Michal V. Hanzelín desítky přátel Ivana M. Havla touto výzvou:

75 slov, vět nebo řádků a jedna otázka pro Ivana M. Havla

11. října se dožívá Ivan M. Havel 75 let. Je to věk, který stojí za zamyšlení. Člověk, který se ho v plné tvořivé síle a životní vitalitě dožil a má za sebou tak výrazně rozpoznatelnou stopu jako Ivan, je velkou inspirací pro své blízké. Obracíme se proto na Tebe s prosbou o příspěvek k jeho jubileu, abys v rozsahu, který určuje už název zadání, napsal text věnovaný Ivanovi. Text, v kterém vyjádříš svůj vztah k němu a k jeho práci. Text na 75 slov, vět, nebo řádků ukončí otázkou (mohla by být i v názvu příspěvku), na kterou bude Ivan odpovídat. Otázkou nikoli všeobecnou a povšechnou, ale speciálně utvořenou pro IMH. U vědomí toho, že pochybování a umění ptát se je Ivanovou vášní.

Svůj text i s otázkou posli do 31. října 2013 na e-mailovou adresu bohacek@vesmir.cz. Jako pořadatelé sborníku velice oceníme, potvrdíš-li, zda do sborníku zašleš příspěvek (a samozřejmě dodržíš-li termín).

Stalo se, že většina oslovených příspěvek, většinou i s otázkou, zaslala, v důsledku čehož museli pořadatelé sborníku sborník uspořádat. Jubilantovou ženou krásně svázaný gratulovník byl jubilantovi při oslavě narozenin předán v osmi postsamizdatových exemplářích; v důsledku tohoto daru byl ovšem jubilant přinucen stát se autorem stati, jíž reagoval na obdržené gratulace a otázky. Jejich autoři se pak pro toto souborné knižní vydání stali jeho osmdesáti spoluautory.

Editorovi pak připadl úkol vše pro souborné knižní vydání připravit. Od počátku bylo jasno, že bez spoluautory jubilantovi přímo položených otázek by tato kniha nevznikla, role otázek jest tedy prvořadá a jsou prvkem prvotním. Jeden z pořadatelů gratulovníku navrhl, aby knihu otevíral soupis kladených otázek. Aby je mohl lépe prozkoumat, přidal k nim editor všechny

otazníkem opatřené věty, jež se ve sborníku vyskytují. Ne všechny jsou ptavé či ptací, slétly se na větve košatého i otázky plaché až pláchnuvší, otázky řečnické i předřečnické, otázky tvrdivé i tvrdé, otázky pyšnoskromné, citační i situační, koreferenční a autoreferenční. Co s tím rojem? Setřásti do pytle, avšak opatrně, aby neuštkly. Seřadit asi, třídit později. Editor zkusil abecední pořádek. Začínalo to takhle:

A co to počítá?

A čeho kolik?

A jaký smysl mu, a kdo jiný než ty, dodáváš?

A kdyby tatáž otázka byla položena 1 den před tvou smrtí?

A nyní po jeho odchodu?

A opravdu tato podivuhodná obec následkem sametové revoluce zmizela?

A otázka na závěr?

Hm. Druhý vzorek:

Ivane, co Ti znamená Cervantesův Don Quijote?

Ivane, jak jsi na toho Foustku vlastně „šel“?

Ivane, jsi ty vůbec Čech?

Ivane, kdybys věděl, že máš před sebou poslední minutu, co bys chtěl do Vesmíru poslat?

Ivane, kolik jste měli k 30. 2. 2013 ovcí na Košíku?

Ivane, můžeš nějak vědecky vyložit možnost nesmrtelné lidské duše a co podle tebe v té „karanténě“ dělá?

A do třetice:

Můžeš mi, Ivane, vysvětlit, proč jsi se, proboha, vrátil?

Myslíš si to, nebo už nemyslíš?

Myslíš si, že je možné, že se blíží doba, kdy pozbýváme rozumu, a že tento proces se může dál prohloubit?

Naozaj, Ivan, aké by to teda bolo, keby nebolo nič?

Nebo je to, Ivane, ještě jinak...?

Nebo snad oboje?

Nebo snad před knězem?

Nehovoríť o veciach, o ktorých nemám čo povedať?

Zajímavé řady, ale zatím to nebylo nic než abecední výčet. Ještě zkusil abecedu otočit:

To ti lidé sedící vždycky jen na okraji lavic chtějí utéci před ostatními věřícími?

To proto Ti tenkrát neprodloužili pracovní smlouvu?

Také o co?

Tak co, kolik?

Specializace?

Souhlasíš, Ivane, nebo jsem tě neodhadla?

Snad o transdisciplinaritu?

Sind es Lenze oder Jahre?

Bylo zřejmé, že ani proti proudu abecedy průzkumná cesta nevede. Editor proto přistoupil k odlišnému pokusu, jak tkáň protootázek-protázek propátrat: vyňal část a důkladně je promíchal. Vzniklo živé klubko, otázky si povídaly a odpovídaly:

Počítá kámen? Jak to tenkrát vlastně bylo? V nejhorším snad existuje aspoň fotografie? Nebo snad oboje? S Magorem, kerej se v base rval s kdejakajma nejhoršíma kriminálníkama? V Bibli padá zásadní otázka o rodinných vztazích: Je bratr povinen bratra hlídat? Veličenstvo, co uděláte na počátku své vlády ze všeho nejdřív? Už sis zvykl? Čo bude ďalej? Co když se druhý bludič bude pohybovat extrémně pomalu? Prý na čí povel? Není tu něco špatně? Bojíš se něčeho hodně? Je treba veriť Wittgensteinovi? To proto Ti tenkrát neprodloužili pracovní smlouvu? Ivane, jsi ty vůbec Čech? A pátý? Ivan, čo sa to deje? Je nějak ta pětasedmdesátka zajímavá pro Vesmír? A tobě má stačit pár slov?

To už vypadalo docela slibně. Z klubka jako by se začal odvíjet příběh. Podobný literární text by už mohl sám býti odpovědí. Jenže to by jaksi neodpovídalo jubilantovu záměru odpovídat sice rafinovaně, ale naprosto odpovědně. Nejlepší nakonec bude postupovat popořádku, usoudil editor s pořadatelem, a nalili dítě zpátky do vaničky. Napřed nechť tedy zaznějí gratulace, a až z nich prvotní otázky organicky poplynou. A až těm pak bude možno odvětit.

Tomáš Vrba

Gratu tu tulovník

80 spoluautorů oslovuje autora
každý svou gratulací k jeho
75. narozeninám

Inšpirácia Ivanom M. Havlom

11. októbra oslávil Ivan M. Havel 75 rokov. Je to vek, ktorý stojí za zamyslenie. Človek, ktorý sa ho v plnej tvorivej sile dožil a má za sebou tak výrazne rozpoznateľnú stopu ako Ivan, je veľkou inšpiráciou pre svojich blízkych. Oslovili sme preto jeho priateľov a spolupracovníkov s prosbou o príspevok k tomuto jubileu. Úlohou oslovených bolo v rozsahu sedemdesiatich piatich slov, viet, alebo riadkov napísať text, ktorým vyjadria svoj vzťah k nemu a k jeho práci. Zároveň s textom bola súčasťou zadania otázka, na ktorú má Ivan odpovedať. *„Otázka nikoli všeobecná a povšechná, ale špeciálne utvorená pro IMH. U vědomí toho, že tázání, pochybování a umění ptaní je Ivanovou vášní.“* Kniha textov, ktorú držíte v rukách, je výsledkom nášho snaženia. Podarilo sa, že viac ako 75 autoriek a autorov – priateľiek a priateľov Ivana M. Havla – sa v nej vyznáva zo svojho vzťahu k nemu a zároveň ho oslovuje s otázkou. Veríme, že Ivanove odpovede na tieto otázky budú obsahom veľmi zaujímavej knihy, ktorú plánujeme vydať. Sedem ručne Dagmar Havlovou-Ilkovičovou viazaných bibliofilii s originálnymi titulnými kresbami od Antónína Střížka je darom, ktorý sme všetci Ivanovi s láskou a obdivom venovali.

Praha, Lucerna, Mramorový sál, 28. 11. 2013

*Ladislav Snopko
Ivan Boháček
Michal V. Hanzelín
Dagmar Havlová*

P. S. Vážení priatelia Ivana M. Havla, tí, ktorí ste neboli vyzvaní. Projekt sme realizovali v mimoriadnej časovej tiesni. Naša práca na rozdiel od práce oslávenca preto nemohla mať vedeckú prípravu a dôslednosť. Veľmi sa ospravedľujeme tým, ktorých sme oslovit' nestihli, alebo sme ich nemali v našich adresároch.

Michal Ajvaz

Na počátku šedesátých let prováděl německý archeolog profesor Edmund Heidelberg s malou skupinou místních dělníků vykopávky v lokalitě nacházející se na vysokém andském hřebenu. Objevovali tu památky po málo známé civilizaci; k častým nálezům patřily také texty, které byly psány takzvaným uzlovým písmem. Byla to abeceda, kterou se dosud nikomu nepodařilo rozluštit, její jednotlivá písmena byla označována různými druhy uzlů, které se zavazovaly na tenkých řemíncích z kůže lam. Mezi dělníky se vetřeli dva nebezpeční zločinci, kteří před nějakým časem uprchli z věznice v hlavním městě, Pedro Gonzalez a Pablo Vasquez. Ve chvíli, kdy se jim zdálo, že v Heidelbergerově velké truhle už je nashromážděno dost zlatých nádob a šperků, namířili na archeologa colty, které dosud skrývali ve svých torbách, a nařídili mu, aby truhlu odemkl. Vtom zpozorovali, že dole v údolí jede po silnici terénní automobil, v němž seděl muž ve světlém cestovním obleku a ozbrojení muži v policejních uniformách. Muž v obleku byl profesor Martin Freiburger, Heidelbergerův kolega z university v Göttingen, který přijížděl, aby se spolu s ním podílel na vykopávkách; na policejní stanici v nejbližším městečku mu nabídli, že mu poskytnou v neklidném kraji doprovod, a archeolog nabídku s povděkem přijal. Než se automobil dodrzkotal po klikaté horské cestě k táboru, Gonzalez vymyslel plán: přikázal Vasquezovi, aby odvedl archeologovu ženu do nedaleké jeskyně, kde ji měl držet jako rukojmí; kdyby uslyšel z tábora střelbu, měl ji bez milosti zabít. Profesor Heidelberger ovšem nemohl nic dělat, když mu Gonzalez mával před obličejem ostře nabitým revolverem, horečnatě však přemýšlel, jak návštěvníkům sdělit, co se v táboře děje, a přitom neohrozit svou ženu. Když mu padl zrak na dlouhý řemínek s uzlovým textem, který ležel před jeho stanem, dostal nápad: rychle jej zohýbal do psacích písmen popisujících situaci, v níž se tábor nachází. A aby měl jistotu, že si Gonzalez ničeho nevšimne, rozhodl se, že k psaní zprávy použije švabach; věděl, že jeho čtení nebude Freiburgerovi činit žádné potíže a Gonzalezovi budou švabachová písmena nejspíše připadat jen

jako nahodilý záhyby řemínku. Když se v táboře objevil Freiburger s policisty, zavedl Heidelberger kolegu při prohlídce tábora k řemínku a významně mu doporučoval, aby si jej dobře prohlédl. Freiburger si brzy povšiml, že z uzlového textu je vytvořen ještě jeden text, přečetl si jej a pošeptal policistům, oč jde. Ti se naoko rozloučili, zaparkovali však automobil za skaliskem, připlížili se k jeskyni, kde bez jediného výstřelu zneškodnili Vasqueze a osvobodili paní Heidelbergerovou, pak se vrátili do tábora, kde vyřídili Gonzaleze. Po návratu do Göttingen nechala archeologova manželka na památku vytepat zlatý řetěz, pečlivě zobrazující jak původní uzlové písmo, tak švabachem psanou zprávu, do níž bylo zohýbáno, a pověsila jej na zeď nad manželskou postel. Deset let po této události Heidelbergerovi zahynuli při havárii lanovky ve Svatém Mořici a zlatý řetěz zdědila jejich dcera Liselotte. Ta na universitě v Berkeley, kde studovala antropologii, začala chodit s nenápadným a tichým hongkongským Číňanem Wangem; když ji po roce známosti pozval k sobě domů, aby ji představil rodičům, zjistila, že student, s kterým rok chodila, je jediným synem jednoho z nejbohatších mužů v Hongkongu, majitele velké firmy zabývající se výrobou lodních šroubů. Logem firmy byl znak 乾 (qian), tedy název hexagramu, který se skládá ze dvou trigramů, jež jsou tvořeny samými nepřerušovanými liniemi (☰), a který znamená sílu nebo kreativitu. Po nějakém čase se Liselotte za Wanga provdala a přesídlila do Hongkongu; na znamení spojení obou rodin manželé společně zohýbali zlatý uzlovo-švabachový řetěz do tvaru ideogramu qian a umístili jej do vstupní haly svého domu. Wang později ještě nechal vyrobit sedm metrů vysokou kopii z neonu, kde záhyby smaragdově zářící neonové trubice přesně vyjadřovaly písmena všech tří abeced. Znak se tyčil na střeše mrakodrapu, v němž jeho firma měla sídlo; za nocí svítil do daleka rybářským lodkám i parníkům mířícím k hongkongskému přístavu. Po čase Liselotte porodila dceru, kterou pojmenovali Elfriede-Li. O jejím životě by se dal napsat napínavý román, ale protože mám pouze sedmdesát pět řádek, řeknu jen, že se ve svých třiatdvaceti letech vdala za Kenichiho Yamaguchiho, japonského majitele společnosti vyrábějící kopírovací přístroje. Týden před svatbou Yamaguchi chodil dlouho do noci podél skleněné stěny svého bytu, díval se na odraz stolní lampičky plující nad rozsypanými světly tokijské Ginzy a přemýšlel, jaký originální dárek by měl připravit svatebním hostům. A pak najednou dostal nápad, jak zároveň udivit hosty, vyjádřit svou lásku

k Elfriede-Li a ještě k tomu udělat reklamu své firmě. Při vstupu do místnosti, kde se konala svatební hostina, dostali všichni hosté arch rýžového papíru, na němž bylo vytištěno haiku, které Yamaguchi napsal a jež v překladu z japonštiny zní: „Na černou klávesnici laptopu / snesl se lístek sakury – / ručka mé milé vyplula z rukavice.“ Když se hostina chýlila ke konci, na Yamaguchiho pokyn přinesl komorník mikroskop a pak na zdi odhalil displej, na nějž se přenášel obraz z okuláru. Yamaguchi vložil pod mikroskop své haiku a překvapení hosté uviděli, že znaky písem kandži a hiragana, jimiž bylo haiku napsáno, se skládají z linií, jež jsou tvořeny neustále se opakujícím čínským znakem qian. To byl však pouze začátek představení. Když Yamaguchi nastavil silnější zvětšení, ukázalo se, že všechny znaky qian jsou, stejně jako hongkongské znaky ze zlata a neonu, tvořeny souvislou linií švabachového textu. A při dalším zvětšení se objevil uzlový text z And. Zazněl potlesk, bylo slyšet obdivné výkřiky. Jediným člověkem v místnosti, kdo nebyl Yamaguchiho výstupem nadšen, byla nevěsta, která byla rozladěna tím, že manžel využívá jejich svatby k reklamě na přesnost kopírovacích přístrojů, což později vedlo k tomu, že se zamilovala do kapitána ponorky, jenž v blízkosti mariánského příkopu objevil zvláštní medúzu, kterou nebylo možné ulovit, protože měla zvláštní způsob obrany: dovedla svým tvarem i barvou dokonale napodobit tvář lovce a tím potápěče zmátla natolik, že nebyl s to vystřelit harpunu. Jedna obchodnice na Filipínách si prý chovala v akváriu jednu takovou medúzu, která stále uchovávala obraz jejího zesnulého manžela, a jedné noci se jí přihodila těžko uvěřitelná věc... Ale to vlastně s naším příběhem nesouvisí, vraťme se do Tokia. O haiku se toho hodně napsalo a prodejnost kopírek firmy Yamaguchi několikanásobně stoupla. To nedalo spát jeho konkurentovi Kobo Watanabemu, který teď neustále přemýšlel, jaký protitah by měl v konkurenčním boji zvolit. Přemýšlel, až vymyslel, a tak jednoho dne chodci na nejrůznějších místech Tokia pozorovali, jak se na ně z výšky jako létající hadi zvolna snášejí dlouhé pruhy papíru v různých pastelových barvách, vlnily se ve vzduchu, stoupaly a zase klesaly, a chodci vyskakovali a se smíchem je chytali. Zdálo se, že je na nich něco napsáno, avšak kdo papír už držel v ruce, viděl, že je na něm jen dlouhá černá čára, která se v pravidelných intervalech stáčela do zvláštních kliček. V tu dobu šel parkem Ueno ke svému pracovišti na tokijské universitě historik profesor Ikehata a také na něj se odkudsi z výšky snesl bleděmodrý papír. Prohlížel si

zohýbanou čáru, něco mu připomínala, a pak si vzpomněl: je to uzlový text, který kdysi našli němečtí archeologové v andské lokalitě. Díval se na nesrozumitelná uzlová písmena – uzlové písmo se stále ještě nikomu nepodařilo rozluštit – a přemýšlel, o čem text asi je. Linie mu připadala něčím zvláštní, a tak na universitě zašel do laboratoře a dal pásek pod mikroskop: uviděl, že uzlový text je vytvořen ze záhybů linie, která je tvořena mnohonásobným opakováním znaku qian, který byl vytvořen ze znaků kandži a hiragana tvořící text haiku, který byl vytvořen ze švabachové zprávy, která byla spletena ze stejného textu, který na proužku papíru uviděl nejdříve. Ještě toho večera vystoupil Watanabe v televizi a předváděl divákům nepřekonatelnou přesnost svých kopírek, která mu dovolila text z tolika různých písem vytvořit. Také profesor Ikehata si ho vyslechl, ale když večer seděl ve svém kabinetu na universitě s bleděmodrým papírem v ruce, nemyslel na Watanabeho kopírky. Znovu a znovu sledoval očima nesrozumitelný uzlový text, který ve svých útrokách obsahoval několik jiných textů, a najednou se jej zmocnil pocit, že uzlovým písmenům rozumí, zdálo se mu, že dokáže číst mnoho vyprávění, která text obsahuje, mýty a báje, zlomky nádherných písní, jaké ještě nikdy nečetl, eposy odehrávající se v jiných galaxiích, pak zase černá čára vydechovala básně, v nichž se zpívalo o něm samém a v jejichž rytmu se mu zjevovala jednota jeho života, které si dříve nikdy nepovšiml... Přitom se však také nemohl zbavit zvláštního pocitu a pořád si kladl otázku: *Není tu něco špatně?*

Michal Anděl / Umění netančit s vítězi

I v zemi, ve které je tanec a zpěv s vítězi oblíbenou disciplínou, se naštěstí najdou lidé, kteří toto umění neprovozují. Ivan Havel pochopitelně netančil s vítězi v šedesátých ani v „normalizačních“ letech, odstup od vítězných si však zachoval i po devětaosmdesátém. Věnoval se Centru teoretických studií a středečnímu Koníčku, knihám, přátelům i *Vesmíru*. Dělal to, jak jinak, klidně, vlídně, důstojně i s velkou dávkou humoru. Za to velké díky.

Jak definuješ na počátku třetího tisíciletí pojmy normální a paranormální?

Zuzana Bartošová / Ivanovi Havlovi
k 75. narodeninám
75 riadkov a 1 otázka

Ivana Havla poznám dosť dlho, ale málo. Kedysi dávno sa zastavil u nás na bratislavskom sídlisku so samizdatovou knihou, pozdravom od priateľov z Prahy. Pamätám sa na neho vtedy. Bol slušný, tichý, plachý. Dlho sa nezdrial.

Keď som ho, nie tak dávno, v Prahe po rokoch stretla a mala možnosť posediť s ním v kruhu jeho priateľov, zdalo sa mi, že si tieto vlastnosti nielen ponechal, ba dokonca ich aj pestoval. Protirečí tomu však množstvo jeho textov i šírka tém, ktorým sa v nich venuje. „Plachý“ človek uvažuje odvážne a ako „tichého“ ho nemôžeme po ich prečítaní vnímať. Jeho hlas počuť, je výrazný, hoci nevtieravý, je plný nových myšlienok a zároveň súznenia so svetom ako takým, dokonca tým reálnym, ktorému napriek teoretickým schopnostiam svojho autora rozumie. Toto (po)rozumenie ponúka Ivan Havel aj čitateľom. Slušnosť mu ostala. Svoje názory nevnucuje, zväčša sa priamo nepýta, otázky naznačuje, čitateľ by mal nájsť vlastné závery nastolenej problematiky.

Priznávam, že poznám len krátke texty Ivana Havla, ktoré roky uverejňoval v časopise *Vesmír*, tie, ktorými sa snaží o porozumenie medzi vedeckou obcou a laickou verejnosťou, ku ktorej v tomto prípade ako historička umenia – lebo Ivan Havel je vedec z inej než mojej oblasti – patrí. Vlni mi daroval svoje dve knihy, v ktorých ich publikoval: *Zvednuté obočí a zjitřená mysl* a *Otevřené oči a zvednuté obočí*.

Človek nemusí byť psychológom, aby pochopil, že slovné spojenie „zvednuté obočí“ vyjadruje údiv. V prípade Ivana Havla údiv pozitívny nad zázrakom sveta a bytia, odhalení jeho fungovania i doposiaľ pred nami ukrytých tajomstiev. Svoje vedomosti a poznatky podopreté výsledkami aktuálnych vedeckých objavov v divergentných oblastiach vied o živej i neživej prírode interpretuje jazykom blízkym jazyku hovorovému, na čo viackrát upozorňuje, že ide o zámer. Nevyhýba sa pritom metaforám, ktoré si vyberajú prirovnania z antropomorfného sveta, naopak, spôsob písania, aký má

on sám, obhajuje odkazmi na texty v relevantných zahraničných periodikách. Inými slovami, záleží mu na tom, aby sa čitateľ vo svete vedy nestraťil, aby pochopil text bez listovania v slovníkoch cudzích slov. Ivan Havel píše v mene premostenia odborného a laického sveta, v mene komunikácie. Zrozumiteľným spôsobom sa prihovára tým, ktorí nie sú rovnako vzdelaní ako on, ale zasluhujú si jeho čas, jeho pozornosť, lebo mu na nich záleží. V konečnom dôsledku okrem vlastného posolstva textu sa stretávame s ďalším metaposolstvom: úctou ku každému čitateľovi bez rozdielu.

Ivan Havel sa párkrát dotkol aj otázok sveta, v ktorom pracujem ako historička umenia: píše o svetle (esej „Osvětlovaný svět“) i o čiarach, ktoré vytvárajú priestory (esej „O čem vyprávějí čáry na papíře“), teda o vizuálnych fenoménoch, a z hoci iného stanoviska ako zvyknem písať ja, oceňujem inšpiratívnu zdelenie. Ja sa venujem výskumu v oblasti výtvarného umenia 20. storočia a publikovaniu svojich výsledkov, rovnako ako komentovaniu nielen súčasného umenia, ale celku aktuálneho výtvarného života a jeho často problematickému prieniku do spoločenského prostredia, kde má vizualita iné pravidlá ako vo „vysokom umení“. Okrem kratších či dlhších vedeckých textov teda píšem i eseje, kritiky a popularizačné články, ktoré okrem odborných časopisov uverejňujú i denníky.

Vedci z humanitnej oblasti to majú v súčasnosti – aspoň na Slovensku, kde žijem – ťažké. Komplikovanosť ich situácie vychádza aj z toho, že súčasná spoločnosť vyžaduje prepojenie vedy s praxou, ale zároveň – podľa platných kritérií – popularizácia akokoľvek objavných autorských výsledkov bádania nie je hodnotená rovnako ako texty v karentovaných a podľa možnosti zahraničných časopisoch. Výsledkom takéhoto pohľadu je potom skutočnosť, že tí teoretici či historici (výtvarného umenia, literatúry, hudby, divadla), ale i jazykovedci, politológovia, ekonómovia..., ktorí dokážu splniť kritériá nastavené predovšetkým pre vedy neživej i živej prírody, sú hodnotení vyššie ako tí, ktorí robia službu a kultivujú prostredie, kde žijú, ako tí, ktorí publikujú zrozumiteľným jazykom v domácich, respektíve doma dostupných časopisoch.

Ivan Havel sa nad týmto problémom v eseji „Jak hodnotit vědce“ zamýšľa. Nie síce z pozície príslušníka humanitných disciplín, ale z hľadiska niekoho, kto situácii rozumie, patrí do vedeckej komunity, na ktorej mu záleží, ale zároveň je kritický: analyzuje a demaskuje záľudnosti prostredia,

ktoré rovnako ako prostredia menej dôležité otvára možnosti nielen pre poctivých a pracovitých, ale i pre tých, ktorí ako cieľ vidia predovšetkým svoju kariéru a až potom majú na pamäti vedecké objavy a ich sprostredkovanie spoločnosti. V svojich úvahách hovorí o problematickosti všeobecne platného hodnotenia, ktoré sa praktizuje, ale i o nemožnosti nájsť jediné správne riešenie ako odlíšiť kreatívneho vedca od priemerného. Uzatvára ich neutrálnym spôsobom: „To se vždy nakonec pozná.“

Z predchádzajúceho vyplýva, že Ivan Havel je optimista, čo možno na prvý pohľad nie je pre celkom zrejmé. Verí v sebaočisťovací proces (vedeckej) spoločnosti rovnako ako verí v zmysel obsiahnutý v prírode ako takej, ktorý možno skôr vycítiť než poznať (esej „Je v přírodě účel?“) a podčiarkuje dôležitosť zodpovednosti vyplývajúci z pocitu „přináležení k vyššímu celku, k přírodě, k Zemi“. A na margo antagonizmu medzi Teoretikmi a Historikmi – i keď má na mysli problém v rámci prírodovedcov a s využitím pre príklad existujúcich antagonizmov medzi prírodnými a humanitnými vedcami zrejme nerátal – konštatuje, že „první mohou mít od druhých motivační zdroje a příklady, druzí od prvých pak nápady, které by je jinak nenapadly“ (esej „Logicky je možné leccos...“).

V celku textov Ivana Havla môžeme oba princípy – vieru a zodpovednosť – nájsť ako spoločného menovateľa, dôležitého pre akúkoľvek ľudskú činnosť. Nimi potom sa dá charakterizovať jeho nekončiace úsilie: sprostredkovať svet, ktorý má rád, ktorým žije – svet vedy – ostatným, podeliť sa s nimi o dobrodružstvo ducha. Pridajme k týmto vlastnostiam ďalšiu, pre ktorú si obzvlášť Ivana Havla vážim: je to služba bez nároku na zvláštne uznanie, ktorú nenápadne a skromne niekoľkostranovými esejami dlhodobo robí nám všetkým. Je to jeho nevtieravý altruizmus, za ktorý mu ďakujem.

Máte rád samotu?

Jan Bednář / Milý Ivane,

připojuji se ke gratulantům k Tvému životnímu jubileu. Tvé nejrůznější a všestranné zásluhy ať jsou náležitě oceněny, zvláště na poli vědeckém a společenském, kde tak vzácně dovedeš spojovat lidi zdánlivě neslučitelné.

Já si při této příležitosti dovolím připomenout zvláštní okamžik, kdy jsme se spolu osobně nejlépe poznali: bylo to na podzim roku 1979 u městského soudu v Praze, během procesu se členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, mezi nimiž byl tehdy Tvůj bratr Václav a moje matka Otká.

O proslulém soudním stání jsme pak společně jako příbuzní obžalovaných, kteří jediní měli přístup do soudní síně, sepsali podrobnou zprávu pro veřejnost, která se tam naopak dostat nesměla. Zpráva se pak čile opisovala a četla u nás v samizdatu a v Paříži ji vydal Pavel Tigrid a v Římě Jiří Pelikán a posloužila i jako podklad několika dokumentárně realistických divadelních či televizních a rozhlasových her v západní Evropě. Ve své době to bylo naprosto unikátní svědectví o myšlenkové zhovadilosti a zvlí režimu, který zde panoval, a naši soudruzi si sami připravili ohromnou ostudu, z níž se už nikdy nevyhrabali.

Ty jsi k té zprávě o procesu přispěl z nás všech ostatních příbuzných největším dílem – vzhledem k tomu, že jsme si nesměli nic nahrávat, ani si v soudní síni cokoli zapisovat, jinak by nás hned vyvedli, jako to opravdu na místě udělali s Hankou Šabatovou, manželkou Petra Uhla, záleželo všechno jen na naší dobré paměti.

A tak není divu, že mi dodnes vrtá hlavou nesmělá otázka: *Kam jsi všechna ta data ukládal? Kde máš tu svou paměťovou kartu?* Není přece v lidských silách pamatovat si celé soudní přelíčení, které trvá několik dní od rána do večera, téměř slovo od slova.

Na to jsem se Tě chtěl vždycky zeptat. Ale dosud na to nějak nezbyl čas, tak se ptám aspoň teď dodatečně.

Srdečně zdravím a přeji všechno nejlepší do dalších let.

Václav Bělohradský / 75 slov pro Ivana

Do italštiny vnesl jeden italský myslitel výraz *apoti*, to *a-* patří jako zápor k latinskému *poto* – piji. Vznikl tak idiom, který znamená něco jako „to nespoknu“. *Apoti* nevěří, že pravdy jsou výsledkem „myšlenkových pochodů“, protože myšlenky nepochodují, ale schovávají se v mezerách mezi jevy, v troskách, které tu po „myšlenkových pochodech“ zbývají.

Myslím na Ivana Havla jako na náčelníka v Česku usazené větve kmene *Apotů*, u něj v CTS si u ohně vyprávíme své příběhy.

Toto století bude stoletím boje umělé inteligence s přirozenou blbostí, nebylo by pro lidstvo lepší, kdyby zvítězila přirozená blbost?

Kamila Bendová / Milý Ivane,

málokdo ví, že i Tys byl autorem divadelní hry (vedle těch oficiálně uváděných – Jana a Jiřího Bednářových, Markéty Němcové a Zuzany Dienstbierové), v níž se Tvůj bratr-dramatik stal hlavní postavou: *Proces s VONS v Praze roku 1979*. Představení v Paříži, na kterém se podílely hvězdy francouzského filmu Simone Signoret a Yves Montand, režíroval nedávno zesnulý Patrice Chéreau. Hra byla také vysílána v rádiu Svobodná Evropa.

To proto Ti tenkrát neprodloužili pracovní smlouvu?

Marie Bořek-Dohalská / Milý Ivane,

často vzpomínám na rodinná vyprávění, jak tvoje maminka a maminka mého manžela Vaška přemýšlely, kam byste mohli jít do učení – studovat jste nesměli. Obě dámy se nejprve přikláněly ke kuchařině – a u té zůstal můj Vašek. Jednou jsem se o těchto úvahách vašich maminek zmínila při nějakém společenském setkání – a to v tvé přítomnosti. Dodala jsem tehdy – „a Ivan šel do učení jako mechanik“. Ty ses na mne podíval a pravil: „Jemný mechanik!“

Kdo v tvém životě měl největší pochopení pro tvůj mimořádný a skvělý anglický humor? – Je to dar!

Pavel Brázda

*Fünfundsiebzig
fünfundsiebzig
Sind es Lenze oder Jahre?
Die Antwort ist zwar nicht witzig
doch an der Sache das Wahre:
„Über die Jahre ins Klare
kommt man wenn die Lenze glänzen
von der Wiege bis zur Bahre“*

*Fünfundsiebzig
fünfundsiebzig
Sind es Jahre oder Lenze?
Die Antwort ist diesel spitzig
alles hat doch seine Grenzen:
„Sollten dank den techen Rachen
solche Fragen Schule machen
müssten wir dieselbe schwänzen“*

Po goethovské básni následuje otázka: Malíř Otakar Slavík tvrdil, že „co Čech, to Němec“. Já dodávám že „čeština je němčina přeložená z němčiny do češtiny“.

Je to Wahrheit, nebo Dichtung? Nebo snad oboje?

Martin Bútorá / Ostrovan v srdci Európy

Ivan M. Havel akoby už oddávna žil na ostrovoch.

Či už to bolo v čase samizdatov a bytových prednášok; či sa to odohráva vo vodách transdisciplinárneho Centra pre teoretické štúdie spájajúceho Akadémiu vied s Univerzitou Karlovou; v časopise *Vesmír* alebo v klube Koníček v Lucerne – všetky tieto ostrovy osídľoval a kultivoval jedinečným štýlom človeka, ktorý je zvedavý, vlúdny a žičlivý.

Ostrovy prepojené početnými mostami s ďalšími obdobnými teritóriami, spoločne utvárajúcimi súostrovie kritickej intelektuálnej reflexie.

Málokde majú dnes u nás vzdelanci z rôznych odvetví takú možnosť ako v inšpiratívnom prostredí Centra: diskutovať, načúvať a ovplyvňovať jeden druhého, púšťať sa do spoločného špičkového teoretického výskumu. Nájde tam odborníkov, ktorí sa venujú matematike, filozofii, antropológii, biológii, ekológii, sociológii, ale aj architektúre a urbanizmu, astronómii či archeológii. Ľudí, ktorí udržiavajú odkaz a myslenie Jana Patočku. Vedcov spolupracujúcich s ďalšími výskumníkmi, od fenomenológov cez technikov až po religionistov, i s obdobnými pracoviskami v zahraničí ako Collegium Helveticum, „laboratórium transdisciplinarity“ v Zürichu, Institut für Wissenschaft von Menschen vo Viedni alebo Santa Fe Institute v Amerike. Veda, ktorú teší „to think big“ – napríklad objavovať spoločné základné princípy zložitých prírodných, biologických či sociálnych systémov, odpovedať na veľké otázky dôležité pre vedu i pre spoločnosť. Transdisciplinarita nie v tom, že by sa jednotlivé odbory len tak kládli vedľa seba a utekali po svojich dráhach; skôr v tom, že sú vo vzájomnej interakcii.

To všetko bezpochyby aj preto, lebo do tejto podoby Centra, ale aj do iných prostredí, ktoré spoluutvára, vniesol svoju pečať taký ojedinelý prírodný úkaz, akým je Ivan M. Havel.

V jednej z próz Stanisława Lema vystupuje postava, fiktívny predok rozprávača Ijona Tichého, ktorý mal svojský prístup k skúmaniu pravdy. Bol to neuznaný génius a vynálezca. Už ako deväťročný si uzmyslel, že vytvorí

všeobecnú teóriu všetkého. Neskôr chcel napríklad prinútiť elektrický prúd, aby poháňal myšlienky. Nakoniec sa pokúšal dopátrať toho najhlbšieho poznania nezvyčajným spôsobom: bil hmotu. Zatvoril sa do pivnice, kde mal iba drevenú posteľ, stoličku a starú železnú koľajnicu: „Malým okénkom ve sklepných dverách po celých šesťnásť rokov žiadal poriadok o stejné – o kladiva rôznej váhy a rôzneho formátu. Spotreboval ich celkom tri tisíce dväť stov deťnásť kusů.“ Vo dne v noci zaznievali z podzemia údery, a z poznámok, ktoré rozprávač po jeho smrti našiel, bolo zrejmé, že sa zamerával na jediný cieľ. Pustil sa do zápasu s tou najmocnejšou súperkou: „V jeho úsilí ho ani na okamžik neopouštelo vedomie, že bere ztečí jadro existence. Zkrátka že bez váhání, pochybností a slitování ustavičně bije hmotu!! Chtěl hmotu zahrnat do slepé uličky, utrápiti ji, vyraziti z ní ultimativní podstatu, a tak zvítěziti.“

Ivan Havel ku svojmu údelu – spoznávať svet okolo seba – pristupuje inak. Nepoznám ho tak blízko, preto môžem, aj to len s akýmsi ostychom, tušiť, čo si nemyslí. Že by totiž z hmoty, ktorú skúma, mohol a chcel vytĺcť všetko. Nehľadá Svätý grál. Látku, ktorej sa venuje, akoby skôr láskavo objímal. Má v dnešnej skeptickej dobe sympatický sklon k optimizmu.

Vníma, aké užitočné je prepájať jednotlivé vedy a dolovať poznanie spoločne. Nebáť sa „úchylok“ od mainstreamu, vďaka ktorým môže veda „poskočiť“ dopredu. Rešpektovať tajomstvo: keď sa ho pýtali, čo je preňho najväčšou záhadou tohto sveta, odpovedal: „Že vôbec je a že v ňom žijeme. Kde sa to vzalo? Niekedy si predstavujem, aké by to bolo, keby nebolo nič.“

Je potešením ho čítať.

Je radosť ho vidieť a počuť: medzi študentmi, medzi priateľmi, medzi ľuďmi, ktorí tak nástojčivo rozmýšľajú o svete. Keď to podchvíľou zaiskrí, je to omamujúce ako droga.

A je výsadou a darom smieť sa ho pri tejto príležitosti opýtať, položiť mu jeho vlastnú otázku.

Naozaj, Ivan, aké by to teda bolo, keby nebolo nič?

Václav Cílek

Z Homérovy *Iliady* v překladu Vladimíra Šrámka:

*Padla už hradba,
v níž jsme věřili všichni, že bude nám i našim lodím
obranou pevnou. Ti tam se však derou dál k lodím
a nerozeznáš, ať namáháš sebevíc oči,
kde vlastně se bijí, rozražení a v jediné vřavě,
Achajci. Je pouze jisto, že padají všude
a jejich křik že rozráží vzduch.
Rozmysleme si rychle, co dál,
dokud jsme rozumu ze všeho nepozbyli!*

Ahoj Ivane, ledacos pamatuješ.

Myslíš si, že je možné, že se blíží doba, kdy pozbýváme rozumu, a že tento proces se může dál prohloubit?

Milena Černá / Tichý souputník

Milý Ivane, kráčíme vedle sebe neuvěřitelných padesát let.

Začalo to komickou shodou okolností, kdy v jednom ústavu v Satalicích pracovali vedle sebe velký Havlík a malý Havel. Netrvalo dlouho a vídali jsme se na uměleckých a filosofických přednáškách v Mánesu, v Divadle Na zábradlí, kde se tehdy hrály nejúžasnější kusy světového absurdního divadla, a také v bytě na nábřeží, kam se přesunuly pořady z Mánesu a postupem doby se staly populárními bytovými semináři.

Potkávali jsme se na louce v Čimelicích a na tábořišti v osadě Růžená spolu s našimi ratolestmi v době, kdy nám s jejich výchovou pomáhali skauti – v té době ještě Turistický oddíl mládeže (TOM) Sokol Dejvice. Jednou jsem také mohla nahlédnout do stodoly pěkného roubeného stavení, kde jsi postavil ohromné bludiště s prolézačkami a tobogány pro své syny Vojtu a Prokopa.

Možná, že právě to byla příprava na další Tvé znamenité úlety. V neskonale radosti z fungujícího patafyzického stroje při premiéře hry *Vyrozumění* Václava Havla, v níž ses osvědčil jako tvůrce fantastických konstrukcí včetně ptydepe, jsem se seznámila s Olgou a Václavem.*

Tebe samotného vidím jako tiché krystalizační jádro, stojícího vždy v pozadí. Ty i ostatní osobnosti kolem Tebe jste přitahovali další a další, až z toho povstal soubor elit, vyznamenávajících se zejména nepřekonatelnou různorodostí. V salónu, kde sedával Váš otec – personálem na barrandov-

* O znamenitosti Patafyzického stroje svědčí i to, že ještě 45 let po svém záhadném zmizení (viz s. 78) volně putuje vzpomínkami pamětníků z jedné inscenace Divadla Na zábradlí do druhé. Není divu, naopak je zcela logické, že si jej lidé vybavují v souvislosti s *Vyrozuměním* Václava Havla a s jinou „fantastickou konstrukcí“, jejímž autorem je IMH, totiž se „syntetickým, na přísně vědeckém základě budovaným“ jazykem ptydepe. Obdobně pochopitelné je pamětnické zpřítomnění výskytu Patafyzického stroje na půdě představení jiné hry jubilantova bratra, *Ztížené možnosti soustředění* – pro to je návodným motivem skutečnost, že ve hře skutečně aktivně vystupuje stroj Puzuk, ten však není totožný s původním Patafyzickým strojem. Fakta jsou zdánlivě prozaičtější, i ona však poukazují na jinou tajemnou okolnost.

ských terasách s úctou nazývaný „starý pán“ –, Eliška Junková a další osobnosti předválečné generace, se střídali lidé dělnických profesí, zpěváci, herci a hudebníci, duchovní, básníci, malíři, filologové a filosofové, psychologové, hvězdopravci, matematici a právníci i lidé žijící na stromech. Později, v letech Charty 77, bylo pro StB obtížné odhadnout, kdo se s kým paktuje, zejména když většina uvedených pracovala jako čističi oken, topiči, domovníci a uklízeči.

Bylo o Tobě známo, že ses nikdy s členy StB, kteří Tvoji přítomnost vyhledávali, neboť jsi býval přímo u zdroje informací, nikdy nebavil, vážně ani žertem, při každém výslechu tichý a mlčenlivý. Kdo to kdy zažil, pochopí, že to nebylo lehké. Jak svůdné je moci se dozvědět, co vnější svět smýšlí a podle toho orientovat vlastní svět. Lidé obvykle podléhají pokušení mluvit, aby se sami co nejvíce dozvěděli. Jsou v pokušení udělat dojem, říci něco chytrého. Získat informace, které jinak než komunikací nelze zjistit. „Informace je název pro obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním,“ říká Norbert Wiener ve své knize *Kybernetika a společnost*.

Tvé pověstné mlčení si vysvětluji jako aplikaci jeho vědeckých poznatků, její podstata však zůstává pro mne v tomto ohledu skrytá.

Oč větší restrikce mluvení, tím větší expanze díla. V téže době se knihovny přátel a známých stejně tiše a nenápadně plnily samizdatovými výtisky. Některých bylo málo, pár výtisků. Čím vzácnější kniha, tím kratší doba půjčení; Naděždu Mandelštamovou jsem dostala na jednu noc a četla ji do rána jako v horečce. Nevím, kde je všichni měli skladem – vždyť domovní prohlídky byly neohlášené –, každopádně v našem bytě jim byla vyhrazena tajná schrána – ploché šuple zabudované v soklu pod šatnou. Jakmile skončilo nebezpečí, nosila jsem je do Libri prohibiti, se stejnou

Patafyzický stroj zkonstruoval IMH pro premiéru hry Alfreda Jarryho *Král Ubu*, jež se konala 16. května 1964. *Vyrozumění* mělo premiéru 26. července 1965, stroj však toho večera i při dalších provedeních onoho kusu odpočíval ve svém oblíbeném koutku zákulisí. *Ztížená možnost soustředění* byla poprvé uvedena – i s protagonistou Puzukem – 11. dubna 1968. Jelikož však se *Král Ubu* ještě do jaře onoho památného roku stále hrál, je jisto, že po několika měsících na témž jevišti střídavě účinkovaly oba stroje, a pokud právě neměl jeden ani druhý večer představení, velmi pravděpodobně trávily v titěrném zázemí divadla většinu času v mlčenlivém spříjezenství. (Pozn. ed.)

pietou, s jakou lidé po 28. říjnu nosili do banky rodinné šperky na zlatý fond Republiky.

Chce-li se kdokoliv dozvědět o Ivanově akademické kariéře, musí hledat na internetu, protože od něj se o těchto záležitostech nedozví nikdy nic. V naprosté tichosti obhájil doktorát na univerzitě v Berkeley. Jako tichý organizátor založil CTS, začal přednášet na Karlově univerzitě, pozvedl *Vesmír*...

Ivane, díky za Tvoji schopnost sdílet své myšlenky a příběhy bezprostředně poté, co se zrodily. Pro mnohé objevuješ svět. Se svým tichým, laskavým humorem. S ironií i sebeironií. Obalen zásluhami, o nichž je tak obtížné se dozvědět, dáváš každému člověku, s nímž se setkáš, pocit originality. Jistě se nepletu, budu-li tvrdit, že jej necháš říci či udělat to nejlepší, co umí. Máš v sobě kouzlo, které k tomu člověka přiměje.

Víš, co to znamená dát každému zažít, jak je pro své okolí důležitý. Jsi tu určitě proto, aby si lidé sami sebe i druhých více vážili. Kromě matematiky a umělých jazyků bys měl přednášet o respektu. Na to jsi na slovo vzatý odborník.

Ale vrátím se znovu k období, kdy svět byl daleko více rozdělen na blízký a vzdálený. Pořád mi to vrtá hlavou.

Což Ty jsi nikdy nebyl v pokušení odpovídat na otázky oněch mefistofelů?

Jiří Černý

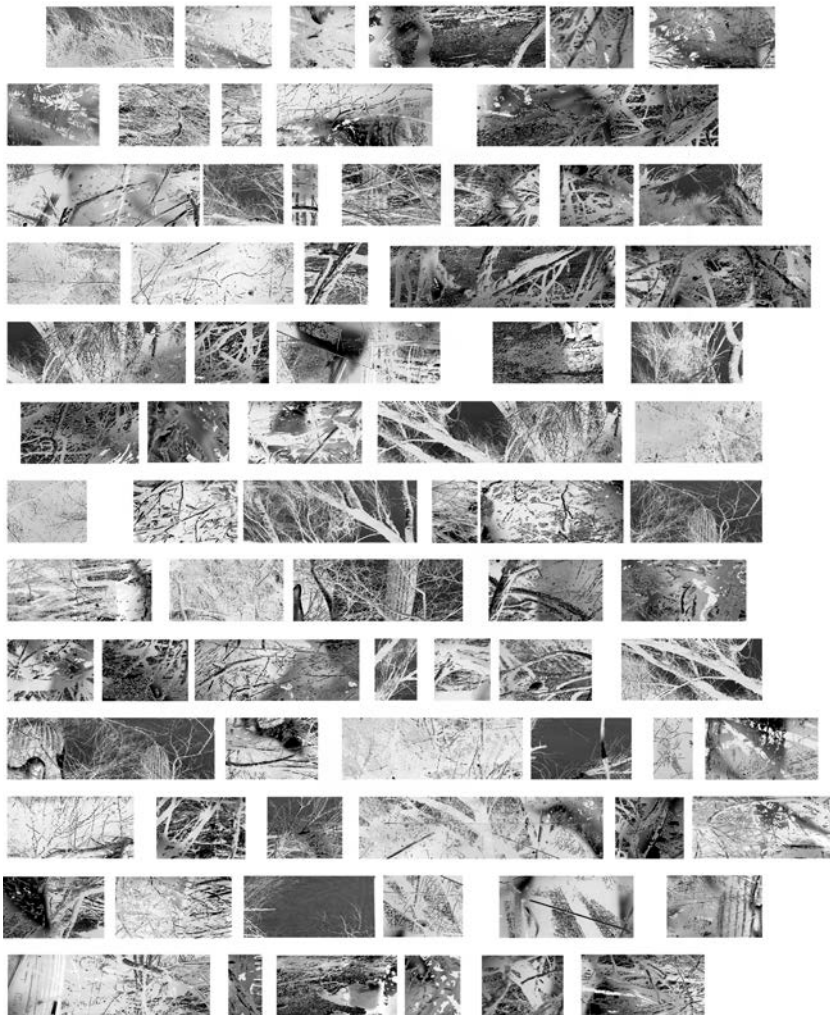
Jeho užitečnost mi už dopředu zdůrazňoval Luboš Dobrovský. Měl pravdu: hned napoprvé jsem si od Ivana koupil Drtinovy samizdatové paměti. A věcné i rychlé to mezi námi bylo pokaždé. Když během sametového převratu četl můj text k fotografii svého bratra, navrhl změnit jedno slovo: žalář. (Aniž by se domluvili, nezdálo se ani Ivanově ženě Dáše.) Aby po Václavově smrti ubral patosu i zármutku, vymyslel rockové loučení a nechal mě tu Lucernu konferovat. Děkuju, milý Ivane.

Kterou příhodu ze svého dospívání bys chtěl prožít znovu nebo jinak?

Barbara Day

Ivan Havel, philosopher and mathematician, also made a major contribution to the history of world theatre with his invention of the language *ptydepe* for his brother's *Memorandum*. Knowledge of *ptydepe* fills the characters with false pride, with confidence in something absurd, yet destined to control their lives. Like Josef Čapek's invention of the robot (also for a play by *his* brother) *ptydepe* holds before us a theatrical mirror, and shows us what we might become.

Daniel Fischer

*Aká je povaha otázky v neverbálnom jazyku?
(keď Ti po jej prečítaní višujem ešte veľa
... Peak Experience)*

Gerd Folkers / For Ivan Havel – The miraculous “75’s”

1. When, around the year 1200, Fibonacci laid down his *Liber Abaci*,
2. Rapt in contemplation of the growth of a population of rabbits,
3. He was not aware that “75” in a far future
4. Would be prone to behave according to his rules
- 5. Although it was already present, at those times, the “75”.**
6. But nobody wondered or understood.
- 7. It is not that the “75” would show up in the Fibonacci Sequence,**
8. Neither at the walls of the Zürich Main Station,¹
9. Where the *Philosopher’s Egg* pays tribute to Fibonacci’s flash of wit
10. Nor at the doors encountered while climbing the *Roccolo* in Castasegna,
11. Where monk’s cells sprout along a spiral staircase,
- 12. (Is it the Golden Spiral?)**
13. Up to the fifth’s floor view of near-by Italy,
14. Seen from the windows of room number 89.²
15. What is it all about then, this number 75?
16. “It is a close relative,
- 17. A cousin of a Fibonacci number,**
18. *A rephigit*,³ Wolfram⁴ told me recently.
19. “Constrained writing” emerged from the brains of Keith,⁵

¹ Mario Merz’s “The Philosopher’s Egg” is present in Zürich’s Main Station since 1992. Animals assigned by Fibonacci numbers tumble around a neon tube spiral as a metaphor of the dynamics of the traffic hub.

² The “Roccolo” is part of Villa Garbald, a study centre in southern Switzerland. Lovely located in the Bergell valley the architecture of main house dates back to famous Gottfried Semper, while the contemporary residential tower, the Roccolo, is a highly awarded creation of Miller&Maranta architects.

³ *repetitive fibonacci-like digit*

⁴ www.wolframalpha.com/input/?i=keith+number&a=*MC.%7E-*MathWorld-

⁵ Michael Keith (born 1955) is an American mathematician, software engineer, and author of works of constrained writing.

20. When he mused about patterns in the realm of numbers.
21. A literary technique,
22. Which forces the poet into boundary conditions.
23. In Keith's world it is the numbers,
24. That give birth to poems,
25. Where, when the numbers of letters contained in each word
26. Are written out,
27. They form the first three thousand eight hundred and thirty five digits of pi.
28. A true Fibonacci poet, Keith unravelled a path to number "75":
- 29. Start from its basic digits, "7" and "5"**
30. And follow Fibonacci's law 31. 7-5-12-17-29-46-75
32. and the last sum will give rise to the miraculous "75".
33. Keith numbers read the cousins of the Fibonacci sequence.⁶
34. While this is certainly a nice surprise,
35. The magic number "75" has more puzzling features:
36. There is no chance
37. To find an integer, such,
38. That added up to its own digits,
39. Would yield the "75".
40. It's easy for the "74",
41. Which may be generated by adding 64, 6, 4.
42. But then the sequence jumps right to "76".
43. Self numbers, the mathematicians call this strange group,
44. Or Devlali numbers, after the place where Kaprekar, their discoverer, lived.
- 45. But let's put aside the number's games for now,**
46. As "75" has more important resonances
47. In daily life.
48. "Three-quarters" is the joyful volume, in which
49. A bottle of wine usually shows up at the table,
50. The waltz time has three quarters
51. And it is meant to be a walking pace (with motion).

⁶ Keith, M. "Refigit Numbers", J. Recr. Math. 19, 41-42, 1987

52. Whereas, on platform nine and three-quarters,
53. At Kings Cross, just behind a solid barrier,
54. Harry Potter boards the scarlet steam engine,
55. The express train to Hogwarts.
56. Some advice, if night-fishing becomes your future hobby:
57. Smallmouth (*Micropterus dolomieu*) bites
58. preferably under the three-quarter moon.
59. One quarter to go,
60. To make the circle full.
61. May it be well-stocked, with
62. – A pink of health
63. – the bread always buttered on both sides
64. – worldly wisdom and happiness
65. – lively and satisfactory activities
66. So that I shall be allowed to write another poem
67. About reaching the next *Keith number*,
68. Which is 197!!
69. Or, should we not want to wait for so long, the next self number
70. Which is 86!!
71. Since
72. It is not the end
73. But just the beginning of a new quarter,
- 74. At "75"**

Jan Foll / Abeceda Ivana M. Havla

Autorita (přirozená)
Bratr (úctyhodný)
Bůh (nepoznatelný)
Cesta (otevřená)
Čas (záhadný)
Dáša (hyperaktivní)
Duch (osvícený)
Đábel (nebezpečný)
Empirie (svazující)
Fenomenologie (osvětlující)
Foustka (Pokoušení)
Gramotnost (samozřejmá)
Hravost (všestranná)
Humor (osvěžující)
Charisma (nenápadné)
Ispirace (mnohavrstevná)
Já (vstřícné)
Koníček (přátelský)
Košík (uklidňující)
Láska (zdrženlivá)
Matka (vzdělaná)
Noblesa (zdeděná)
Ohleduplnost (okouzlující)
Otec (čínorodý)
Paradoxy (vzrušující)
Ptydepe (Vyrozumění)
Rodokmen (záviděníhodný)
Řeč (sofistikovaná)
Skepse (účinná)

Sny (podnětné)
Strýc Miloš (bohémský)
Šablony (omezující)
Tolerance (povznášejší)
Umění (fascinující)
Vynalézavost (enormní)
Zvídavost (vrozená)

Život (smysluplný)

Jaká další slova bys do své abecedy zařadil?

Anna Freimanová / V hlavní roli Ivan Havel

Dnes po pětadvaceti letech se znovu dívám na video Andrejovy inscenace hry Václava Havla *Pokoušení s Ivanem* v hlavní roli doktora Foustky. Viděla jsem od té doby možná patnáct Foustků, ale tenhle první je díky mnoha okolnostem i přes své svérázné neherectví pro mne stále ten nejlepší. Vděčí za to své syrovosti, přesvědčivosti, jednoduchosti a hlavně pochopení smyslu hry. Ivanův Foustka vypadá daleko protřeleji než jeho protihráč – mladičkový čertík Fistula Lukáše Hraběty. Ovšem tmavé kudrny s ďábelským ocáskem na límci jsou to jediné, co je na Foustkovi nezkrotné. Ostrý a soustředěný pohled prozrazuje, že uvnitř „to“ pracuje, přemýšlí, kombinuje... Dopoledne průměrný spíš úředník než vědec, tak nějak „připosražený“, zdánlivě nepřítomný duchem. Reaguje však včas a správně. Citu by se v něm nedořezal, všechny vřelejší tóny jsou falešné. S Vilmou je uvadajícím a opravdu jen na oko žárlivým hráčem, kterému je to vše včetně domluveného tyátru mileneckých etud trapné. Skutečnou zlobou a vášní zasvítí jeho pohled, jen když Vilmu bičuje. Markétku naopak obluzuje jiný Foustka – laskavý, trpělivý, trochu ošumělý elegán v „nejlepším“ věku. Bez její přítomnosti se jen schovává, přetvařuje, kličkuje a dojíká sám sebou. Jak ho postupně situace lisuje, je čím dál zřetelnější Foustkova průměrnost, rozbředlost, odevzdanost, ba rezignace. Usměje se jen jedenkrát, v objetí Fistuly, když je past na sklapnutí a on od něho získává poslední šanci. Na konci už je zcela vyhaslý, odevzdaně se rozhlíží kolem sebe, plane jen hranice a on mizí v jejím kouři.

Ivan neovládá herecké řemeslo, a kupodivu ho nepotřebuje. Dává všanc sebe. Foustku splétá z porozumění bratrovu textu, dobře ví, o čem hru Václav napsal. Poslouchá své partnery, udržuje s nimi kontakt a odpovídá jim po smyslu – to každý profesionální herec neumí.

Disponuje sice příjemným hlubokým hlasem, ale má-li být Foustka vzrušený nebo vzteklý, nebojí se skřípavě skřehotat. Má smysl pro rytmus a trpělivost i cit pro pauzu. Neplýtvá ani gesty, ani mimikou, je civilní. Používá mírné pohyby a trochu neohrabaná gesta.

Každý z Foustkových monologů pojedná Ivan jinak: nejprve jde jen o jakýsi školní výklad, sem tam špetka ironie a sarkasmu. Markétu láká do svých sítí, jako by předčítal pohádku. V ústavu se schová za formu rutinní vědecké přednášky. Proslov k Vilmě se zvrtné v lékařský výklad. Při vydírání vzpomínkami se změní v povrchního frázistu. V rozhovorech s Fistulou se jeho nejprve sebevědomý poučený výklad ďáblíkovým pokoušením postupně změní v zanícený politický projev. Před ředitelem pak zaujme pozici soudní obhajoby. Ivan zvládl metodologii a psychologii prostého každodenního zla – předvedl vyčuraného doktůrka, který si jen tak trochu povyskočil, zvědavě nakoukl přes plot a rázem se ocitl ve šlamastice kolotoče pokušení a hry s vlastní identitou i existencí. Ivan Havel kombinuje svého Foustku z kontrastu chladného, nepřítomného výrazu a neustálého vnitřního děje – boje, napětí, hrůzy, ambice, ponížení, strategie. To je ten ďábel v našem hrdinovi, našeptavač, pokušitel a falešník. Ivan hraje – nebo mu tak vychází – ďábla v sobě. Jeho typické rodinné ráčkování se stává znakem toho, že ďábel si nevybírá k pokušení jen heroické tragédie, jakési Fausty, ale kohokoliv.

Jsem ráda, že se ďáblové Ivanovi za tenhle kousek nemstí, že se ve zdraví dožil 75 let, a do těch dalších mu přeji hlavně hodně zdraví.

Ivane, jak jsi na toho Foustku vlastně „šel“ a jak vzpomínáš na natáčení Pokoušení s Andrejem v roce 1987?

*Václav Havel,
Pokoušení,
Divadlo Na tahu,
režie Andrej Krob,
premiéra
videoinscenace
14. dubna 1988.
Ivan Havel jako
Dr. Jindřich Foustka
(foto Jaroslav Kukal)*

Markéta Goetz-Stankiewicz

/ Sedmičky se klaní Ivanovi k pětasedmdesátinám

Jo, ty sedmičky! Zneklidňují, ale také zpestří život (samozřejmě jsou ženského rodu).

Jak ukázat Ivanovi, dnes už dlouholetému příteli, jak si ho vážím a jak ho mám ráda?

Tak jsem se rozhodla vytáhnout z jeho skvělých psaní (přes třicet let) myšlenky, které mne nejvíc zaujaly.

Bude jich – chcete hádat? – sedm!

1. Zdeněk Neubauer na výletě v lese:

„Hleďte, pařez jako trpaslík! Vskutku, úplně jako trpaslík! Vlastně je to trpaslík, copak to nevidíte?“

Ivan přemýšlí: Právě toto napětí mezi podobností a růzností dává vyniknout kouzlu metafory. Odtud i její moc poznávací, v poezii, ve vědě, v životě. (Ivan M. Havel, Martin Palouš, Zdeněk Neubauer, *Svatojánský výlet*, 1999)

2. Kladení otázek je činnost zdánlivě jiná než dávání odpovědí. Ale jen zdánlivě. Hezká otázka odpověď nevytváří, ona ji vykouzlí.

(Ivan M. Havel, Zdeněk Neubauer, *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, 2004)

3. Se vzácností ve smyslu neobvyklosti bude mít věda vždy problém ... Existují vůbec ostré hranice ... mezi vysvětlitelstvem a nevysvětlitelstvem? (*Otevřené oči a zvednuté obočí*, 1998)

4. K dobrým vlastnostem popularizačního článku patří srozumitelnost, zajímavost a vědecká správnost. O vědecké správnosti netřeba diskutovat ... o zajímavosti snad také ne. Co však je srozumitelnost?

(*Zvednuté obočí a zjitřená mysl*, 2005)

5. Jak vysvětlit nevědomí a jeho vztah k vědomí? Existuje interakce mezi vědomím a kvantově mechanickými procesy? Čím se liší zvířecí mysl od lidské? Mohl by robot – kdyby byl dostatečně dokonalý – mít vědomí?
(*Zvednuté obočí a zjitřená mysl*, 2005)

6. Blízké a daleké, trvalé a proměnlivé, to jsou vždy jen dva póly nutného a vzájemného vztahu: Jedno nemůže být bez druhého.
(*Zjitřená mysl a kouzelný svět*, 2013)

7. Vždy mne potěší, když se dozvím, že někdo (nebo něco) vnímá svět principiálně jinak než člověk. Proto si rád čtu o neuvěřitelných schopnostech některých tvorů, třeba i droboučkých, kteří vnímají své okolí lépe, nebo dokonce jinak než my.
(*Zjitřená mysl a kouzelný svět*, 2013)

Klaní se sedmička, klaní se srdečně Markéta

Ivane, co Ti znamená Cervantesův Don Quijote? Cítíš ve své jak myslím mystické duši (i když tam také hluboce sedí věda) dialog těch dvou nadčasových postav, Dona Quijota a Sancho Panzy? (Co jsem Ti napsala o Zdeňka Nebauera trpaslících mi připomnělo toho španělského rytíře. A patří k tomu snad Tvoji živí cínoví vojáčky?)

Jozef Gruska / Štyri éry

Históriu ľudstva do konca 20tého storočia môžeme rozdeliť na tri éry.

V prvej dominovala snaha, aby potravy bol dostatok, vždy, všade a pre každého.

V ďalších dvoch érach centrom snah ľudstva sa stali najprv energia, potom informácie.

Postupne prechádza ľudstvo do éry, v ktorej ide dominovať bezpečnosť, chápana veľmi široko. Od hračiek, potravín, spracovania informácií... mieru... až po vplyvy prírody.

Čo bude dominovať ďalšej ére, keď bude dostatok potravín, energie, informácií a bezpečnosti?

Čo potom?

JDG

2

13

26

39

60

75

Vladimír Hanzel

Můj otec, kterého po srpnu 1968 vyhodili z práce historika, vedl v osmdesátých letech minulého století, tedy za minulého režimu, dvě provozovny v družstvu svazu invalidů META. Náplní jedné části družstva bylo programování počítačů. Tehdy jsem byl sám programátorem, a dosáhl jsem na tomto poli docela slušné profesionální úrovně. Mým velkým koníčkem byl poslech hudby a hlavně psaní o hudbě – článků, rozhovorů, recenzí. Měl jsem velké přání: dostat se na post programátora do Mety.

Mohl bych tam totiž dobře zúročit své znalosti a dovednosti. V dosavadní práci jsem nejednou vytvořil za pouhé dva dny program, který moje kolegyně neměla hotový ani za měsíc. V Metě se programovalo doma, čímž bych získal více času na hudbu. Ovšem proti tomu se naprosto rezolutně postavil můj otec. Prohlásil, že už takto má dost potíží s tím, že tam zaměstnává disidenty, kromě jiných i tebe. Takže jsme se tehdy nestali kolegy, což mne mrzí.

Co ti tato zkušenost dala, pokud ti vůbec něco dala? Jaká byla práce s programovacím metajazykem, tedy jakýmsi ptydepe, který měl přesná a neměnná syntaktická pravidla? Nešlo pochopitelně pouze o jazyk, ale daleko víc o vytváření algoritmů, které se pak prostředky onoho metajazyka prováděly. Bylo to užitečné procvičování logického myšlení, nebo jednotvárná otrocká práce?

Michal V. Hanzelín / Jiří Fiala

Jiří Fiala (by) měl být v tomto sborníku mezi autory. Ale protože už to není možné, a on se stal pojmem, tak jej vepisuji alespoň já do názvu svého příspěvku. (Abychom si dobře rozuměli, pojmem se stal tím, co vykonal, co ještě vykonat chtěl i tím, co konat odmítal.)

Jiří Fiala by byl uveden v tomto sborníku abecedně dříve. A nejen se svým příspěvkem. (Tedy nečasově, ale i časově. Však se k tomu ještě dostaneme.) Byl by u samého zrodu, přípravy a tvorby této bibliofilie. Bez něj si ji vlastně ani nejde představit. Stejně jako tomu bylo před patnácti lety u sborníku NAZDAR.

Jiří Fiala byl mým učitelem a později říkával, že se vlastně tak nějak doplňujeme. Z analytického pohledu to není příliš jasné, ze strukturalistického pak téměř nesmyslné, ale jeho přístup ve věcech mezilidských byl z jeho denominací zejména surrealistický. A tak to byl dobrý základ pro něco pěkného a z toho vycházejícího i užitečného (jak říkával).

Jiří Fiala mě naučil mnohému a seznámil s mnohým i s mnohými. Někdy v nadsázce – ale jen nepatrné – říkám, že se vším skutečně podstatným a všemi opravdu důležitými. Rozhodně to tedy platí pro CTS a Ivana M. Havla.

Tomu nyní ve vsí úctě a v úklonu blahopřeji ke krásnému životnímu jubileu.

A prosím ho, aby se na mne nehněval, že tu tak silně připomínám Jiřího Fialu.

Z dárků k narozeninám by měl mít oslavenec radost a pro jeho radost nemohu já sám za sebe napsat nyní nic lepšího a radostnějšího než pokus o zpřítomnění Jiřího Fialy. Neznám to co on, nedovedu se tak smát jako on, neumím tak vyprávět jako on, nevládnou tou pohotovostí co on, nedokáži se ani tak dobře dívat a vidět, jak to známe od něj, a nerozumím třeba ani vínům, neovládám tak jazyk, pero ani jazyky a tak dále.

Naše doplňování spočívalo tedy v tom, že on dělal to důležité a já mu mohl být nablízku, dívat se, nepřekážet a v některých věcech pomáhat. A nyní po jeho odchodu? Zcela nepřipraven přijal jsem se vší pokorou výzvu jej již v několika jeho rolích zastoupit. Chci, aby bylo někde napsáno (a nejlépe to napsat veřejně, ale zároveň Tobě, Ivane), že jsem si vědom nehodnosti a vlastně i nemožnosti takového zastoupení. Všude jinde, i v tomto sborníku. A tím se vracím z té nejobecnější roviny k situaci Tvého pětasedmdesátého gratulovníku.

Jiří Fiala by jej zvládl připravovat po všech stránkách lépe, mně ale nezbyvá, než poděkovat, že jsem v té nové situaci mohl pomoci, a tak trochu vlastně zase na oplátku i jemu. Z mého textu samotného by ale radost neměl. Jeho příspěvky v gratulovnících byly věcné, poučné, moudré i krásné, a proto jsme je mnozí četli mezi prvními. Prosím Tě však o shovívavost při posuzování mého příspěvku.

Jiří Fiala nás tak náhle opustil právě v tento den. Osud tomu chce, že poslední úpravy sborníku děláme přesně po roce. A zanedlouho by slavil i stejné životní jubileum. A já jsem byl celé letošní jaro a léto ponořen do jeho textů pro sborník *Výška, šířka, hloubka, čas* (Vize 97) a nyní na podzim pořádáme a katalogizujeme jeho rozsáhlou knihovnu. Jsem tedy neustále příliš blízko, než abych mohl jinak.

Milý Ivane, snažím se zde svým textem v několika různých střípcích Jiřího Fialu zpřítomnit. Vedle těch lidských stránek byl i velkým myslitelem. Tak tedy i otázku pro Tebe formuluji s pomocí silného tématu Jiřího Fialy, které vás mimo jiných pojilo, a snad se mi tam podaří přidat i náznak jeho auto-referenční hravosti.

Vrátím se proto nyní k úvodu, kde je slovo „dříve“ použito jak časově, tak nečasově. Poslední dobou Jiří Fiala často tematizoval, že tou nejzapeklitější dvojakostí takového použití je slovo „je“. Abych z dalšího úhlu opodstatnil svoji tematizaci Jiřího Fialy zde, pokusím se formulovat jakousi „fialovskou otázku“. Ta by mohla znít:

Je je v této otázce časové, nečasové, nebo je to nějak jinak? (Potom tedy jak a proč?)

A jedna snadná otázka ode mne (tak trochu přízemněji variující tu časovost):

Co by sis, milý a ctěný Ivane, přál ke svým třičtvrtěstoletinám?

Poznámka pod čarou

A už nějak mimo hru Ti připomenu několik sentencí Jiřího Fialy o otázkách a tázání, které mne při psaní a vzpomínání napadaly. Protože, tak jako mnoho, byl vám oběma i tento přístup společný. A to je i jeden z dalších důvodů, proč zde píše o Jiřím Fialovi.

(Schválně, kolik z toho bude upotřebitelné na Tvoji analýzu otázek, které jsi dostal, a kterou jistě provedeš na začátku svého odpovídání.)

- * Skutečně ptát se můžeme jen na to, o čem sami něco víme (a ne jak je tomu často naopak – a podle toho potom ty otázky vypadají).
- * Uvědomte si, jakou na své otázky očekáváte odpověď.
- * Svět je plný odpovědí. Ale zapomněli jsme ty prvotní a důležité otázky, na něž zde máme již rozhojněné odpovědi, ve kterých se pak nikdo nevyzná.
- * Zkuste nad otázkou přemýšlet a uvědomit si, nač se skutečně ptáme.

A nebyla by to úplná vzpomínka na Jiřího bez vtípu. Vyprávěl při této příležitosti svým nezapomenutelným způsobem ten známý o komunikaci mezi palubami na (třeba ruské) lodi:

Tak co, kolik?

Třicet.

Čeho třicet?

A čeho kolik?

Ivan Horáček

Virtuální pozdrav z kolébky transdisciplinarity, ze země, kde – v mozaice zasněžených velehor, vyprahlých pouští, mlžných lesů, prosluněných strání, hlubokých kaňonů, moře, řek a skalních měst – šlo přežít jen s průběžným spojováním minulých zkušeností smyslem pro jedinečnost místa. Neválčilo se zde (také o co?), zato vynalézalo – od vína a korkových zátek přes purpur a cedrové loďstvo až po organizaci textů (Byblos). Odsud je i mezinárodní obchod a první hláskové písmo – že by pro jednotný záznam odlišných jazyků?

Milan Horáček / Malá písnička pro Ivana Havla

Ivane náš
Copak děláš?
Chodíš do Lucerny,
dojíždíš do farmy,
dobro děláš
a dobře se máš.
Téměř vždy, když přijdu do Koničku,
zasedáš u krbu na skleničku.
Kolem Tebe přátelé s pitím na míru,
s milou Dášou, plnou nápadů,
dýmku a whisky a míříš do Vesmíru.
Ale především šíříš dobrou náladu!
Za to vše Ti
vřele děkuji
a srdečně gratuluji

Osobnost Ivana M. Havla nebo dokonce cosi jako „fenomén Havel“ mne provází téměř od počátku mé profesní kariéry, tedy přinejmenším od poloviny sedmdesátých let. Jako čtenář samizdatu, přítel několika disidentů a posluchač zahraničního rozhlasu jsem zhruba od konce šedesátých let věděl, že onen mladý a nadějný dramatik, který tak zdvořile a inteligentně přivádí režim k zuřivosti a jehož absurdní divadlo nachází mimořádné pochopení v mé postpubertální duši, má také bratra a ten je z jiného těsta, mně průpravou vlastně mnohem bližšího: je kybernetikem, čili cosi jako matematikem, a to mne tehdy přitahovalo. Netrvalo dlouho a osud nás svedl dohromady na seminářích o matematických metodách v psychologii a příbuzných oborech, jež svou osobností tehdy pokrýval na Matematicko-fyzikální fakultě Univerzity Karlovy akademik Katětov a spoluorganizátorem byl prof. Aleš Pultr. Ivanův permanentní vliv a inspiraci jsem pociťoval ve dvou rovinách. Ta první byla víceméně společenská. Pocházel z dobré pražské rodiny, o níž jsem z domova leccos věděl, neboť moje babička z matčiny strany měla na Královských Vinohradech módní salón, který šil také pro paní Vavrečkovou. Ivan byl navíc mladším bratrem „onoho Havla“. Druhá linie však byla mnohem bezprostřednější a pro mne daleko důležitější. Ivan oplýval až dětsky hravou zvědavostí („povytažené obočí“) a v diskusích, jež při svých sděleních na seminářích o umělé inteligenci povoloval prakticky kdykoli během řeči, projevoval neobyčejný talent ihned pochopit, na co se dotyčný ptá a kde je „jádro pudla“. Neznal jsem po této stránce univerzálnějšího myslitele, než je právě Ivan. To mi na něm imponovalo a být v jeho blízkosti přinášelo intelektuální radost. Jednak jsem se mnohé dověděl o oborech, o nichž jsem měl jen neurčitě ponětí (Ivan mne například jako první zasvětil do principu rozpoznávání obrazů), a jednak kontakt s ním přinášel neustále nové inspirace pro mé vlastní směřování a přemýšlení v medicíně a v psychiatrii, protože Ivan se uměl velice trefně, hlubokomyslně a přitom srozumitelně ptát, a nasvětlovat tak nejasnosti, které redukcionistům v jejich sebejistotě

tě zpravidla beznadějně unikají. Když přišla listopadová revoluce a režim se změnil, připadlo mně neuvěřitelně nespravedlivé, že jedni z největších myslitelů, které jsem poznal a kteří provedli ducha nespoutaného svobodného myšlení dobou komunistického temna, nejenže nebyli dostatečně oceněni, ale nově restaurovaná akademická obec jako by je *a priori* eliminovala. Mám na mysli především trojici Zdeněk Neubauer, Jiří Fiala a právě Ivan M. Havel. Je pro mne těžké hovořit o jednom bez neustálých souvislostí a komparací s druhými dvěma. Vždyť také mnohá setkání, zprvu na matfyz, později na výjezdních zasedáních Centra teoretických studií, jehož byl Ivan ředitelem, probíhala v této sestavě pospolu. Já jsem zpravidla s Jiřím Fialou bydlel a do noci diskutoval na pokoji a Zdeněk Neubauer vše, co se v debatách na programu během dne odehrávalo, nevázaně komentoval. Mimochodem Zdeněk Neubauer mne navždy ovlivnil svým seriálem „Geometrie živého“ a poukazem na mystérium morfogeneze v přírodě. Oba dva pak svou komplementaritu nepřehlédnutelně demonstrovali ve vzájemném korespondenčním dialogu Sakateky (IMH) a Sidonia (ZN). Pokud pro mne určité oblasti matematiky zůstaly a zůstanou navždy skryty, podobně jako podstatný díl fenomenologie, pak Ivan Havel představoval mezi těmito velikány a mým biologicko-chemicko-medicínským chápáním světa vlídnou spojku, v počítačové řeči bychom řekli *interface*. Měl pro všechny tyto světy pochopení, a to vzhledem ke své povaze vesměs laskavé. Proto nebylo těžké rychle pochopit, že redukcionistická věda nemůže beze zbytku vysvětlit jevy na určité úrovni pomocí jevů na úrovni nižší. Přesto, a to zase Ivan implicitně chápal, právě redukcionistické vědě vděčíme za pokrok v širším smyslu, jak je dnes většinou chápán. V neurobehaviorálních vědách je také velmi užitečný s tím související koncept o doménách kauzality, který přivedl k mé pozornosti právě Ivan Havel. Doménami kauzality se míní oblasti, v rámci nichž se studují a vysvětlují příčiny a následky, zatímco napříč těmito oblastmi přiřazení příčin a následků již zdaleka není tak jednoduché a v klasickém deterministickém smyslu slova nefunguje. Krátce řečeno, pohybem molekul na neuronálních synapsích stěžejí vysvětlíme volební preference jejich nositele.

Ivan mne také přivedl na bytový seminář, který se v době hlubokého komunismu konal v bytě u Havlů na Rašínově nábřeží a jehož hlavními protagonisty byli Vasilij Vasiljevič Nalimov, ruský matematik, myslitel a „vizionář“,

a jeho žena Žana Drogalina. Jejich návštěva a vše, co se kolem ní odehrálo v kruzích okolo katětovských seminářů, Kampadémie a v příspěvcích zejména Jiřího Fialy a Zdeňka Neubauera, hluboce pootočilo způsob, jakým jsem začal nazírat vztah přirozeného jazyka coby pozoruhodné reflexe přirozeného světa s celou jeho proměnlivostí, tekutostí, mutacemi, replikacemi, mnohoznačností významů, rozmazaností myšlení – a vůbec světa/jazyka jako širého pole pravděpodobnostních distribucí. Tyto vzory, tato dogmata velice silným, byť na první pohled nenápadným způsobem ovlivňovala a ovlivňují většinu z toho, co myslím, co dělám a co píšu. Za to všechno vděčím Ivanovi a jeho přátelům, ke kterým mne přivedl. A myslím na to vděčně a mnohem častěji než pouze při jeho významných životních jubileích. Nicméně ta jsou dobrou příležitostí, abych mu to vždycky zopakoval. Q.B.F.F.F.

A pokud jde o otázku, kterou máme Ivanovi položit, tak pak si troufnu na jednu, o které předem vím, že je obtížná, ale doufám, že Ivan se s ní v poslední době potrápil víc než já, a tak přece jenom může nesnadnou odpověď malinko posunout:

Jak se s obrovským rozvojem informatiky v posledních letech, jenž zahrnuje poměrně dokonalé rozpoznávání obrazů (pattern recognition), mnoho výkonů umělé inteligence (AI), robustní paměť, dokonce už i emoce, komunikativnost a responsivitu v kontaktu s člověkem, posouvá definice rozdílu mezi přirozenou a umělou inteligencí? Jinými slovy „co ještě by počítače musely umět, abychom je považovali za myslící bytosti“? S tím souvisí podotázka, kterou nelze odmyslet, totiž jak se posunulo naše chápání rozdílu mezi živou a neživou hmotou? V čem ona entelechie tedy vlastně – nazíráno naší moderní zkušeností – spočívá?

Ivan Chvatík / Jan Patočka – křesťan, nebo platonik?

Rodolphe Gasché napsal zajímavou knihu nazvanou *Evropa, nekonečný úkol*,¹ v níž podrobně referuje o čtyřech filosofických pojetích krize evropské identity, jak je vysledoval ve spisech Edmunda Husserla, Martina Heideggera, Jana Patočky a Jacquese Derridy. (1) Při četbě této knihy jsem si znovu uvědomil, že je třeba podrobit kritice výklad Patočkovy filosofie dějin, který podává Jacques Derrida v knize *Dar smrti*,² jejímž tématem je problém zodpovědnosti. (2) Derrida se na základě četby *Kacířských esejí* domnívá, že Patočka je křesťanský myslitel, který považuje křesťanství za „neredukovatelnou podmínku jak dějin, tak i subjektu, zodpovědnosti a Evropy“ (FČ 552/GD 2) a který vidí záchranu Evropy v tom, že se křesťanství podaří zbavit zděděného a potlačovaného, ale stále znovu se prosazujícího „nekorigovaného platonismu“ (FČ 569/GD 28). (3) Podle Derridova Patočky „by příští Evropa již neměla být ani řecká, řecko-platónská, ba ani římská“ (FČ 569/GD 29). (4) Na doklad toho cituje (FČ 569/GD 28) Patočku, který říká: „Pro tento svůj základ v propastném prohloubení duše je křesťanství dosud největším a nepřekonaným, ale též do konce nedomyšleným vzmachem, který člověka uschoptil k boji proti úpadku“ (KE 5 in PD III, 108).³ (5) Tuto nedomyšlenost Derrida právem ztotožňuje s nedomyšleností, kterou Patočka konstatuje,

¹ Rodolphe Gasché, *Europe, the Infinite Task. A Study of a Philosophical Concept*, Stanford 2009.

² Jacques Derrida, „Donner la mort“, in: *L'ethique du don, Jacques Derrida et la pensée du don*, Paris 1992. První část studie, která je věnována převážně interpretaci Patočkova 5. kacířského eseje („Je technická civilizace úpadková, a proč?“), přednesl Derrida na jaře 1992 na Středoevropské univerzitě v Praze. Druhou část, rozbor biblického příběhu o Abrahamovi a Izákovi, proslovil o týden později v Ústavu pro vědy o člověku ve Vídni (Institut für die Wissenschaften vom Menschen). První část vyšla v překladu Miroslava Petříčka pod názvem „Tajemství, kacířství a odpovědnost: Patočkova Evropa“, in: *Filosofický časopis* 1992, č. 4, s. 551–573, a 1992, č. 5, s. 857–867. V dalším cituji podle tohoto českého a uvádím rovněž stránky anglického překladu *The Gift of Death*, Chicago / London 1995.

³ Patočkovy texty cituji z vydání ve 2. a 3. svazku *Sebraných spisů* Jana Patočky: *Platón a Evropa*, in: *Péče o duši* II, Praha 1999, a *Kacířské eseje*, in: *Péče o duši* III, Praha 2002.

pokud jde o křesťanský pojem osoby: „Co je osoba, není v křesťanském pohledu vsutku adekvátně tematizováno“ (PD III, 107). (6) Je tedy zapotřebí křesťanství „domyslet“. (7) V dalším se pokusím naznačit, v čem je Derridova interpretace Patočkova domýšlení křesťanství zavádějící. (8)

S trochou nadsázky lze jistě říci, že Patočka je křesťanský myslitel. (9) Ale i Derrida chápe, že je křesťanský ve velice „kacířském“ smyslu, že si to plně uvědomuje, a nazývá proto své eseje o filosofii dějin „kacířskými“. (10) Abych mohl ukázat, v čem tuto kacířskost na rozdíl od Derridy vidím, je třeba ve stručnosti připomenout Patočkovo pojetí Evropy a dějin. (11)

„Evropa vznikla na troskách napřed řecké polis a potom římské říše“ (PE in PD II, 158) skrze křesťanství. (12) Lidské dějiny ve vlastním smyslu jsou pro Patočku dějinami lidského porozumění světu a lidské situaci v něm, pokud jde o to, výslovně žít nad úrovní života absorbovaného starostí o pouhou úživu. (13) Toto výslovné směřování k vyššímu stupni, než na jakém žijí pouhá animalia, nazývá Patočka vzmachem. (14) Před tímto dějinným vzmachem sice i ti nejprimitivnější národové překračují myticko-rituálním způsobem pouhou biologickou úroveň, ale nejsou si toho dostatečně vědomy. (15) Toto období nazývá Patočka před-dějinným. (16) Sakrální orgiastický rituál, u kterého Patočka výslovně zdůrazňuje sexuální stránku, zde sice periodicky vytrhuje člověka z každodenního otročení životu, ale toto vytržení ještě není svobodným nadhledem, nýbrž člověk v něm propadá démonickým mocnostem, které ho spolu s profánní dřinou zbavují i každodenní zodpovědnosti a ve svém důsledku zároveň život ohrožují. (17)

Teprve když si člověk uvědomí, že povznesení nad biologickou úroveň by mohlo být smyslem lidskosti, začínají dějiny. (18) K tomu dochází jedinečným způsobem v antickém Řecku. (19) Orgiastické sakrální je postupně překonáváno a přiváděno ve vztah k zodpovědnosti. (20) Děje se tak „interiorizací, tím, že se mu neodáváme vnějškově, nýbrž vnitřně se konfrontujeme s jeho bytným základem“ (PD III, 103), a to v naslouchání mytickému vyprávění a v přihlížení poetickému zpracování orgiastických rituálů v podobě divadelních dramát. (21)

Tento proces vrcholí vznikem filosofie, která objevuje pojem věčnosti. (22) Odmítá tradiční mytickou představu, že svět se ze stavu původní dokonalosti ubírá směrem postupného upadávání a stárnutí, a tvrdí, že „svět není úpadek, protože jádro světa je bytí, a bytí je nevzniklé a nezániklé, bytí

nemůže vznikat a zanikat – je věčné“ (PD II, 159). (23) Druhou stranou též mince je vznik filosofické koncepce duše, které jde o to, jak se vyrovnat s lidskou smrtelností. [24] V mytickém světě je duše jenom něčím pro pohled, ve třetí osobě, ať už jako lidský dech v případě živého, či jako stín bloudící po smrti okolo hrobu nebo v podsvětí. (25) Oproti tomu filosofie přichází s koncepcí duše, která je tím, co dělá člověka člověkem, co je schopno vědět „o celku světa a života, co si tento celek je schopno postavit před oči, co žije z tohoto postavení ... a v tomto výslovném vztahení k něčemu ... ,co nepomíjí, mimo co není nic, má samo svoji věčnost“ (PD II, 160). (26) Ne všichni řečtí filosofové koncipují nesmrtelnou duši, „ale všichni ... mají za to, že o duši je potřeba se starat, že starost o duši je s to člověka – nehledě na jeho krátký život, na jeho konečnost – dostat do situace podobné bohu“ (PD II, 160). (27)

Starost či péče o duši, *epimeleia tēs psychēs*, je výslovně tematizována v Platónových dialogích v postavě Sókrata. (28) Sókratova metoda dialogu, která je „ne-*extatickým*, *ne-orgiastickým* protipólem a vlastním vyřešením problému, který klade každodennost“ (PD III, 104), vytváří duši vnitřně jednotnou, „schopnou odolat náporu všech rozmanitých otázek a problematik, které jinak duši zmítají sem a tam“ (PD III, 104/105). (29) *Orgiasmus* je zkázněn a uveden do vztahu k zodpovědnosti v podobě Eróta jako motor, který celou tuto péči duše o sebe samu udržuje v pohybu. (30) Ale zatímco Sókratés ví, že vlastně téměř nic neví, a musí tedy dialektický rozhovor vždy znovu opakovat, dochází se vznikem platónské metafyziky idejí k přesvědčení, že cesta platónské duše vede od *orgiastických* mysterií přímo „k pramenu vši věčnosti, ke slunci Dobra“ (PD III, 105). (31) Je to nové mysterium, je to „konverze“, která „umožňuje pohled na Dobro samo“ (PD III, 105). (32)

Péče o individuální duši se odehrává v řecké polis, a je tedy zároveň péčí o obec, o stát spravedlnosti a svobody, a péčí o pevné, nevývratné poznání, jehož prototypem se právě tehdy stává systematická matematika. (33) V helénistické době se vynořují témata, která nás zajímají dodnes: pojem lidstva jako něčeho všeobecného, problém univerzálního státu, univerzálního náboženství, sociálního vyrovnání, vyrovnání národů mezi sebou a podobně. (PD II, 158). (34)

Výsledkem první konverze je tedy individuální duše, která je svobodná a zodpovědná, volí si svůj osud a má své nitro, v němž si s sebou nese

přivtělený a zkázněný sakrální orgiasmus. (35) Přesto má tato duše pořád ještě určitý rys vnějškovosti: platónský mudrc se vztahuje k neosobnímu božskému Dobru jako k vnějššímu předmětu. (36)

Falešnost vztahu k platónskému Dobru odhalí křesťanství: platónský mudrc se mylně domnívá, tedy vlastně jen „věří“, že je v přímém racionálním dotyku se svou metafyzickou oporou. (37) Svatý Pavel označí antickou filosofii za bláznovství. (38) Trvá na tom, že božské Dobro je transcendentní, že člověka nekonečně přesahuje a že se ho nelze zmocnit poznáním. (39) Namísto nereálné víry filosofické nabízí víru, která není založena na pouhém rozumu, nýbrž transformuje neosobní Dobro v absolutně dobrotivého osobního Boha. (40) Uvěřit této „dobré zvěsti“, tomuto Kristovu evangeliu, znamená provést „druhou“ konverzi. (41)

Podobně jako platonismus si při první konverzi podrobil a přivtělil orgiastickou stránku lidského bytí, přivtěluje si křesťanství podrobený platonismus, a to včetně v něm podrženého orgiasmu. (42) Niternost duše, zděděná z platonismu, je nyní podstatně prohloubena díky nesymetričnosti vztahu duše k božské osobě, která ve své všemohoucnosti a vševědoucnosti vidí do nejtajnějších záhybů duše, aniž sama může být duší viděna. (43) Duše je nyní zodpovědná této božské osobě a nemůže před ní ukrýt ani nejmenší své provinění. (44) Vůči její nekonečné dobrotě je vždy vinna a musí prožívat *mysterium tremendum*, třást se u vědomí hříchu, snažit se svou vinu pokáním, tedy novým jednáním, alespoň zčásti napravit a doufat, že bude vzata na milost a nebude odsouzena k věčným mukám pekelným. (45) Niterný vztah vždy provinilého, který se třese v hříchu, k nekonečné Dobrotivému, který vidí duši vskrytu zevnitř, motivuje člověka vždy znovu k vzmachu z úpadku, v němž se jakožto provinilec nachází, a dává vzniknout nové podobě lidské individuality. (46) Lidská duše má nyní své skryté, tajné nitro, které sdílí pouze s Bohem. (47) Když sleduje boží pohled, vidí, jaká je sama o sobě, stává se o-sobou. (48) Člověk jakožto osoba je v tomto svém prohloubeném nitru sebou samým bez ohledu na to, jakou roli ve světě a ve společnosti zastává. (49)

Patočka však říká, jak jsme slyšeli, že co je osoba, není v křesťanském pohledu adekvátně tematizováno, a že vzmach, ke kterému křesťanství člověka uschopnilo, není domyšlen do konce. (50) Derrida správně vidí, že pro Patočku je tím vinen nezvládnutý platonismus, který vedl v renesanci ke

vzniku moderní vědy a k pokusům o racionální teologii, jež chtěla i samého Boha učinit předmětem poznání *more geometrico*. (51) Kdyby se tento projekt podařil, uskutečnila by se analogie toho, co svatý Pavel nazval bláznovstvím. (52) Poznali bychom s konečnou platností nejen to, jak Bohem stvořená příroda funguje, nýbrž i to, jaký s ní a s námi má Bůh úmysl, dobrali bychom se absolutního smyslu veškerenstva. (53) Ani Kantovo odhalení nemožnosti takové racionální teologie však nebylo ještě dostatečným překonáním zděděného platonismu. (54) Postuláty čistého rozumu, jimiž chce Kant křesťanství zachránit, demaskuje jako neudržitelný platonismus Nietzsche a zdrcující kritice je podrobuje Dostojevský. (5) Křesťanská nedomyšlenost tohoto platonismu pak ústí v moderní nihilismus. (56) Je tedy potřeba domyslet křesťanství do konce a tento platonismus překonat. (57)

Nezdá se však, že by se Patočkovy domýšlení křesťanství ubíralo směrem, který v něm chce vidět Derrida, totiž k naprostému rozchodu s řecko-římskou tradicí. (58) Naopak. (59) Patočkovy texty, přednášky a semináře bohatě dokládají, že třetí konverze, kterou Patočka proponuje, má sice dovršit to, co začal svatý Pavel, když odmítl platónskou metafyziku Dobra, totiž rozloučit se s představou absolutního smyslu veškerenstva, ale má přitom zachovat zárodečné jádro platonismu, totiž sókratovskou péči o duši. [60] Právě v tom je totiž smysl Patočkových úvah o tom, že v křesťanství nebyl dostatečně tematizován pojem osoby. (61) Nebyl dostatečně tematizován, protože nevyšlo najevo, že způsob, jakým se vztahuje hříšná a smrtelná lidská osoba k nekonečně dobrotivé osobě Boha, je kvalitativně novou podobou niterného sókratovského rozhovoru, v němž duše rozmlouvá sama se sebou. (62) Smrtelná část duše neví a hledá, co by bylo dobré v dané situaci učinit, přičemž její „božská“ část koriguje zděděný orgiasmus a vybízí ji, aby hledala stále znovu, intenzivněji a hlouběji, tak aby čin, ke kterému se odhodlá, byl nikoli snad absolutně dobrý, nýbrž aby byl vmachem. (63) Člověk přece nemůže jen nekonečně dlouho přemítat a hledat, musí také v konečném čase jednat. (64) Zodpovědné jednání nebude tedy, jak by chtěl Derrida, zcela nezávislé na racionální úvaze, nýbrž bude opravdovým rozhodováním, tedy roz-važováním, vážením všech věcně a časově dostupných pro a proti. (65) A hlavně bude k zodpovědnému jednání patřit to, co ve slově „zodpovědnost“ tak jasně zaznívá, ale co téměř nikdo nechce slyšet, totiž nezbytnost odpovědět si po činu na otázku, zda byl, či nebyl

dobrý, zda byl, či nebyl vzmachem. (66) To samozřejmě znovu povede k právě popsanému niternému rozhovoru, protože v mnoha případech, a to právě v těch nejzávažnějších, není tato odpověď snadná. (67) Nezdá se mi však, jak soudí Derrida (FČ 567/GD 25), že by byla nemožná dostatečná tematizace samotného pojmu zodpovědnosti: ta, kterou jsem právě podal, mi připadá dostatečná. (68) Tam, kde zodpovědná osoba v proměněné situaci zjistí, že její čin nebyl dobrý, bude jednat znovu, aby se pokusila svůj nepovedený čin alespoň zčásti napravit. (69) Tato struktura zodpovědnosti, v které je zahrnuto opakování činu, právem připomíná v třetí konverzi přivtělené křesťanské schéma hříchu a pokání. (70) Bez milosrdného Boha, který někdy snad i nezodpovědným odpouští, je však lidská situace podstatně těžší. (71) Právě proto však musí Patočka trvat na tom, že problém dějin, které jsou pro něho dějinami žití v problematičnosti, dějinami pokusů o vzmach, nemůže být dořešen. (72) Propadnout dojmu, že problém dějin je vyřešen, by znamenalo zapomenout na péči o duši a upadnout do před-dějinného stavu starosti o pouhou úživu. (73) Možnost takového úpadku je ovšem stále aktuální. (74) Dnes dokonce snad více než kdykoli jindy. (75)

A nyní tedy, milý Náčelníku, po pětasedmdesáti větách důstojná otázka k Tvým pětasedmdesátým narozeninám:

Je moje tematizace pojmu zodpovědnosti dostatečná?

Život je bludiště
Prodnešek i propříště
A vesmír je daleko
vysoko i široko.
Kdo nám ho přisouvá blíže?
Ne prezident ani kníže
Ale Ivan,
Co obsadil spekulativní divan.

Prý na čí povel?
To nevíme, tak nepovíme,
Leč tušíme, takže víme.
Vychází to přímo z něj, z jeho nitra.

Tak večery se chovají jak jitra
A dnešky pokračují zítra.
Je to vše relativní
Říkají divní, ale my máme tu jistotu
IMH je jistojistě tu.

*Když 75, kolik chybí do sta-
tečně naplněného života?*

Jan Jůn / Srdečné gratulace k narozeninám!

Jak se tak člověk nad uplynulými léty zamýšlí, dalo by se asi tvrdit, že život – pokud je „žitý“ naplno a je tedy plný zájmů a činností, práce či prací a aktivit, ubíhá člověku velmi rychle. A pokud se takto „činný“ člověk dožije ve zdraví pětasedmdesátky – a vypadá to, že má ještě slušné množství času před sebou –, musí být zřejmě spokojený. Už i z toho důvodu, že pokud se najednou, při této příležitosti, na chvilku zastaví a ohlédne, asi uvidí, že toho za sebou už zanechal docela dost. Třeba i pro budoucí následovníky, a to v jednom důležitém oboru lidské činnosti i v několika dalších. Navíc pokud má k tomu slušnou řádku dobrých známých a přátel a doma rodinné teplo a lásku, může se počítat k těm, kterým život nadělil i ono vzácné privilegium spokojenosti. A tohle vše, pane Ivane, zdá se platí nebo by mělo platit právě ve Vašem případě velmi plnou měrou. Proto Vám tedy lze jen přát, aby to vše ve zdraví nerušeně pokračovalo dál...

Z bohatého výčtu Vašich aktivit však nestačí „jen“ rozsáhlá vědecká práce. Tedy bádání a nalézání, slepé uličky, důkazy, teorie, variace možností... A všechna ta kolokvia, konference, sympozia, předávání zkušeností studentům všech kategorií prostřednictvím bohaté publikační činnosti a početných přednášek a seminářů. A navíc také šéfredaktorování *Vesmíru* s dalšími schůzemi, konferencemi, vědeckými radami a podobně (a pracné nalézání času k napsání úvodníku). A pak také vedení CTS a všechny další přidružené aktivity či společenské povinnosti. Ano, to už zmíněné ohlédnutí by mohlo opravdu nějakou dobu trvat. Také proto, že zahrnuje i celou Vaši dlouhou rodinnou historii, disidentskou činnost a vše ostatní, o čemž na těchto stránkách určitě píší a na což vzpomínají mnozí jiní...

Je tu však ještě něco významného, za což jsou Vám mnozí z nás určitě stejně vděční. Je to ona skvělá příležitost scházet se pravidelně a neformálně s mnoha podobně inkvizitivními přáteli širokých zájmových záběrů v celé řadě oborů vědecké, kulturní či politické činnosti. A hlavně za jakéhosi vašeho neformálního předsednictví v čele onoho stolu u krbu, kde

Vám ještě donedávna sekundoval nezapomenutelný Jiří Fiala... Ano, mám pochopitelně na mysli „Koníčka“, tedy ony už léta trvající nesčíslné stovky (a už asi vlastně přes tisícovku) středečních večerů, plných často vzrušených multidisciplinárních diskusí, probírání nejnovějších objevů, událostí, nových i starých knih a publikací a podobně. Zcela v oné multidisciplinární tradici *Vesmíru* a tradic podobně skvělých prvorepublikových skupin či debatních klubů a často i s přídavkem vernisáže nové fotografické výstavy na stěnách sálu...

Pro někoho, kdo by ono středeční dění u Koníčka mohl sledovat třeba okénkem od stropu a bez předchozího poučení, by to hemžení mohlo zprvu být těžko pochopitelné. Mnoho stolů s různě velkými skupinami, diskutujícími na různá témata. Jakoby jakýsi šachový klub, kde se u každého stolu odehrává jiné drama. A mezi stoly občas přecházíte Vy, posedíte a pohovoříte, vrátíte se, či zamíříte jinam. A mezitím stejně činí i mnozí jiní z přítomných, včetně paní Dáši. Někteří přicházejí k Vašemu stolu, postojí či posedí a odcházejí. A Vy je někdy následujete k tomu jejich, nebo jinam, ke krátkému či delšímu pohovoru... Takové pomalé „škatule hejbejte se“. Jako by se měl pozdravit každý s každým, s tím, že někde jde o závažné téma a vzrušené hlasy tam přecházejí do ostřejší debaty, jinde v těch chvílích panuje „jen“ humor a veselí. Někteří večerí, jiní jen pomalu popíjejí a naslouchají a občas přihodí vlastní vzpomínku či zážitek, důležitý v rámci diskutovaného tématu. A někteří jen přijdou, tu či onde krátce prohodí několik vět, přinesou někomu nějaké papíry a zas odcházejí. A témata oněch diskusí jsou snad tak různorodá, jako je počet oborů kreativní lidské činnosti. Od fyziky a matematiky přes kybernetiku k chemii, biologii, lékařství až k architektuře, životnímu prostředí, přežití v extrémních podmínkách, filmu, ekonomice, divadlu, literatuře a politice. Opět jako na stránkách *Vesmíru*, a není jasné, zda ten inspiruje Koníčka či naopak. Známi mezi vědci se nechali slyšet, že je během diskuse u Koníčka napadlo ověřit si znovu nějakou teorii. Novináři zas říkají, že tam kromě domluvení rozhovoru s prominentními představiteli různých disciplín několikrát pod dojmem diskuse u stolu dostali inspiraci o něčem napsat. A politikové jako by si na přítomných testovali dopad toho či onoho zamýšleného kroku, či častěji se svěřovali s už učiněnými chybami a hledali cestu, jak je napravit. Kdyby se všichni jednou přiznali, k čemu všemu je Koníček inspiroval, mohla by z toho možná být kniha. V intencích občasného

jiskrně surrealistického uvažování Jiřího Fialy (a bez něj nebude možné jednou historii Koníčka vůbec pojmut) lze s přihlédnutím k logice dokonce „jev Koníček“ sumarizovat takto: Lze postulovat, že taková plodná, simultánní a mnohonásobná interakce mezi tolika subjekty emitujícími příslušné vlnění, jaká u Koníčka často probíhá, může nabýt tak intenzivní povahy, že je schopna dokonce ovlivnit časoprostorové uspořádání nejbližšího okolí (až do jaké vzdálenosti, zatím nebylo měřeno, i když může jít o celý prostor od Šumavy k Tatrám i dále v kontinentálním měřítku). Pak by ovšem množství energie takto vyzářené a tvořící homogenní kvantum, časoprostorovou entitu, ovlivňující okolí, mělo svůj pozitivní vliv i v rámci EU, což nelze jako multidisciplinární přínos České republiky budoucnosti vůbec podceňovat. Vzhledem ke skutečnosti, že u Koníčka jde i o zapojování mimoevropských subjektů do oněch interakcí, lze též dovodit, že význam Koníčka dosahuje dokonce rozměrů globálních a přímo vesmírných...

A tak mi v rámci těchto 75 řádek nezbyvá než Vám (a paní Dáše) za Koníčka poděkovat a jen tak v koutku duše doufám, že Vás třeba také za ta léta k něčemu inspiroval. Tedy že z těch našich diskusí cosi občas vyplynulo a vhodně přihnojeno by snad mohlo časem i vydat ovoce...

A úplně nakonec ještě otázku. Astronomové před časem urovnali galaxie a přidružené objekty v nejbližší části Vesmíru podle naměřených vzdáleností do trojrozměrného grafu v megaparsekových relacích. Výsledkem byla komplexní struktura neuvěřitelně podobná síti neuronů v lidském mozku. Víte o tom, neboť onen barevný obrázek či prostorový graf zmíněné části Vesmíru byl i ve *Vesmíru*. Jak jsem Vás za léta trochu poznal, myslím, že to ve Vás mohlo vzbudit mnohé znepokojující otázky. Třeba ohledně přenosu informací a dokonce i autokognitivních schopností takových struktur.

Pokud totiž něco do všech detailů vypadá jako síť neuronů, mohlo by tak třeba také fungovat. Co Vy na to?

Michal Jůza / Přibližně

(ze ztraceného notesu – vybavené před usnutím a rekonstruované...)

*Zhasnul jsem v noci lampičku na nočním stolku
a položil jsem hlavu na polštář,
a jak jsem v té černočerné tmě
ucítil svými vlasy*

*hmatatelný a poslepu vyhmatávaný
svět, na nějž přicházíme sami,
ale z něhož odcházíme společně
jako Gogolovy polobotky –*

*cítil jsem, jak spolehlivě zapomenu
i pravé odpuštění,
a klidně jsem usnul*

*jako vanilkový rohlíček po Vánocích
a vedle něj nalomená čokoláda,
a ještě lépe tratoliště piva – – –*

(10. července)

Milý Ivane,

dnes na Dušičky v 5.57 hod. jsem se vzbudil s pokynem dát Ti sem tuto báseň (patřil by k ní i obrázek s popiskou, když to půjde), nalistoval jsem v kompu poslední znění a spočítal slova – bylo jich 75 + 1. Spokojeně jsem našel 1 slovo nejmíň nutné a škrtl – je to slovo *přibližně*.

Jak se prosím podle Tebe od sebe liší, když vnímáme svět přibližně, a když ve snu stavíme – modelujeme – naznačujeme svět přibližně?

Josef Mánes, Mánesův sen, 1868

...všude papíry, po zemi, na křesle, v zásuvkách, jako oživlé. Nad spícím Mánešem se vznáší jeho sen – spanilé dívky, jež vyvolává jako v čarodějně kuchyni chlapec Erót z kouzelného plamene... Zakrátko jej budou ty oživlé papíry děsit a bude je ničit, své kresby, skicy, obrazy; nešťastný bratr Gogolův. Jaromír Pečírka, 1939.

Renata Kalenská / Ivane...

Z důvodu omezení slov jsem nepoužila ani výraz „drahý“, ani výraz „milý“. Pravdivé by bylo obojí, a ty to víš. Stejně tak víš, že by mi byla bývala stačila slova tři. Ta by ovšem zcela jistě napsal každý, a navíc by to znělo hrozně banálně. Když měl kulaté narozeniny Landák, přivezla jsem mu obrovský kotel hovězí polévky. A tobě má stačit pár slov? A tak jo. Budou nakonec přece jen tři. Mám tě ráda.

A co od tebe chci vědět... Před jedenácti lety Věra Ludíková v *Literárních novinách* napsala svou první výzvu projektu „Pošli to dál“. Lidé tak začali psát své vzkazy do Vesmíru. Ta otázka zněla: „Kdybys měl už málo času, jenom pár chvil, kdyby ti zbýval jen poslední dech, co poslal bys do kosmu?“ Jiří Stránský tehdy odpověděl: „Mám jedno velké přání: aby co nejdříve bylo zaznamenáno všechno, co se v naší zemi odehrávalo během vlády komunistické strany. Aby se to zároveň stalo záznamem do dějin našeho státu dokládajícím, že se i v čase největší poroby, největšího útlaku a největšího ponižování tisíce mužů a žen (z nichž mnozí teprve končili své dětství) dovedly vzepřít. A právě to je náš vzkaz – vzkaz 270 000 politických vězňů komunismu.“

Nevím, jestli jsi také odpovídal, možná ano – a možná bys dnes odpověděl jinak.

Ivane, kdybys věděl, že máš před sebou poslední minutu, co bys chtěl do Vesmíru poslat? (A nevtipkuj, nemyslím ten časopis.)

Anna Kareninová

Člověka, filosofa, vědce, muže Ivana Havla ctím mnoho let a s radostí ho vídám a poslouchám. Pokaždé se od něj dovím něco, nad čím mohu dál přemýšlet. Pokaždé se od něj učím vlídnosti, toleranci a zároveň pevnosti. Byl také se svou ženou Dášou nablízku ve dvou důležitých chvílích mého života: jako jediní viděli, jak jsme se s Petrem Kabešem brali, a byli i na Petrově pohřbu. Proto se už na nic neptám a jen: děkuji.

Jozef Kelemen

Sedemdesiatpäť... Takže: Milý Ivan, aj k týmto narodenimán Ti do ďalších rokov prajem veľa zdravia, šťastia, spokojnosti, Božieho požehnania a všetkého, čo si sám pre seba praješ. To všetko nech sa Ti (s)plní! Už iba tridsaťdeväť slov... *Je treba veriť Wittgensteinovi? Nehovoríť o veciach, o ktorých nemám čo povedať?* Ale sú tu podivnosti! Skladba „Waltz Wittgenstein“ Vlada Godára, Hansi Albrecht, jeho otec, kapelník v Dóme Sv. Martina. Už len päť! *Ivan, čo sa to deje?*

Ladislav Kováč / Evolúcia človeka: od animal artefaciens k animal artefactum a kam ďalej?

V knihe, venovanej analýze husákovskej normalizácie na jednej z fakúlt Karlovej univerzity (Jareš a spol. 2012), vyslovili mladí historici hypotézu, že „normalizačné“ zdecimovanie vzdelávacieho systému v Československu malo za následok, že po roku 1989 „scházela zcela základní dovednost intelektuálů, a to schopnost formulovat obecnější stanoviska, která by ve veřejném prostoru mohla působit jako protipól přirozeně technokratického diskurzu větší části politických elit“. Dodal by som k tomu, že pracovníci z prírodných a kultúrnych vied doteraz nevyužili všeobecné poučenie, ktoré pádom komunizmu dostalo ľudstvo o povahe a hraniciach ľudskej prirodzenosti a sociálnej dynamiky.

Karl von Linné začlenil náš živočíšny druh pod názvom Homo sapiens, človek múdry, do svojho taxonomického systému, ktorý koncipoval v polovici 18. storočia. Bolo to storočie osvietenstva, v ktorom vzdelanci verili na neobmedzenosť ľudského zdokonaľovania. Po lekcii komunizmu v 20. storočí a pri súčasných sociálnych turbulenciách sa mnohí pýtajú (napr. Cribb 2011), či je opodstatnené používať pre náš druh takýto taxonomicky epiteton ornans. Zdá sa mi, že by bolo správnejšie nazývať náš druh menom Homo habilis, človek zručný. Toto meno zaviedli antropológia pre druh primátov, dnes už vymretý, ktorý žil v sub-saharskej Afrike pred 2–1,5 miliónmi rokov, a je považovaný za priameho predchodcu druhu Homo sapiens. U Homo habilis sa po prvýkrát v evolúcii objavila artefakcia, schopnosť modifikovať prírodné materiály a zhotovovať nástroje, či všeobecnejšie objekty, aké v prírode nenachádzame: artefakty. Bol prvým živým tvorom, čo vyrábala nástroje za určitým vopred určeným účelom. Artefakcia je aj dnes jedinečnou charakteristikou nášho druhu, ktorou sa odlišujeme od všetkých iných viac než päť miliónov druhov živočíchov a rastlín.

V evolúcii sa objavujú kritické body, evolučné štartéry, ktoré spúšťajú vynorenie sa nových fenoménov. Za takýto kritický bod možno považovať počiatok artefakcie. Bez toho, že by sme sa pokúsili nahradiť štandardný

Linného názov pre ľudský druh, môžeme metonymicky povedať, že sa na Zemi objavil *animal artefaciens*. Artefakcie bol schopný jeden z primátov po tom, ako začal chodiť vzpriamene po dvoch zadných končatinách a predné končatiny sa premenili na ruky. Nadväzujúc na ideu antického gréckeho filozofa Anaxagora, neurológ Frank Wilson (1999) rozobral centrálny význam ruky pre vznik a vývoj artefakcie a cez ňu aj pre vývoj ľudskej inteligencie. Ale objavenie sa ruky nevedlo len k evolúcii inteligencie, ale aj k evolúcii emócií. Podľa neurológa Vernona Mountcastla (2005) rukou nie iba uchopujeme, zisťujeme tvar a štruktúru objektu a ukazujeme, ale aj vnímame, precitujeme bolesť, nehu a príjemnosť, prejavujeme voči iným jedincom maznanie (grooming) a gestami vysielame a vnímaním prijímame signály spriaznenia, ocenenia, súcitu a sústrasti, ale aj odmietania, odporu a hrozby. Takže ruka je aj emocionálnym a sociálnym orgánom.

V priebehu ďalšej evolúcie časť motorického správania človeka, pohybovania a preskupovania vecí v priestore a čase a zmontovávaní artefaktov sa stávala stále menej badateľnou, bola postupne redukovaná stále viac len na naznačenie konania a menená na vnútorné virtuálne manipulovanie s objektmi vonkajšieho sveta, na myslenie (Kováč, 2000). Myslenie nám dáva možnosť konštruovať už nie iba materiálne, ale aj abstraktné artefakty, akými sú pojmy, ktorými popisujeme svet, alebo inštitúcie, ktorými si zaisťujeme svoj stále zložitejší sociálny život. Signalizácia gestami ruky sa zmenila na hovorený jazyk a motorické maznanie sa (grooming) sa zabstraktnilo do podoby slovného líškania sa partnerovi a klebetenia o neprítomných (Dunbar 1999). Lev Vygotský (1976) sa domnieva, že v histórii ľudstva sa mozog nezmenil, takže ak sa menilo správanie individuálneho človeka, nemalo to vnútorné príčiny, ale viedli k tomu zmeny vo vonkajšom prostredí. A teda, implicitne, príčinou boli nové artefakty, lebo ony menili materiálne a sociálne prostredie ľudí.

Artefakty hrali od svojich počiatkov rozhodujúcu rolu v evolúcii poznávania. Aj dnes získavame poznanie nie čírou kontempláciou, ale tým, že manipulujeme s prostredím. Hlavný spôsob poznávania, veda, je podmienená špecifickými materiálnymi artefaktmi, ktoré používa – vedeckými inštrumentmi: ony dnes takmer výlučne vymedzujú epistemický horizont skúmania. Iba tie otázky, ktoré môžu byť zodpovedané prostredníctvom vedeckých inštrumentov, patria do vedy. Podľa filozofa Andyho Clarka (2008)

ľudská myseľ expanduje mimo nášho tela a zahrňuje nástroje, symboly a iné artefakty. Poznanie nie je „viazané na mozog“, ale je dynamickou interakciou medzi neuronálnymi okruhmi ľudských jedincov a ich tiel a medzi objektmi a udalosťami v ich prostredí. A ukladá sa nie iba do štruktúry mozgov a tiel organizmov, ale aj do artefaktov ako hlavných nosičov poznania.

Na Wilsonovu knihu nadväzuje kolektívny spis, zredigovaný filozofom Zdravkom Radmanom (2013), ktorého autori ukazujú, že ruka nie je len mechanickým vykonávateľom vopred uvážených mentálnych plánov, ale má svoje vlastné „know-how“ a jej zásluhou, ako aj zásluhou jej „predĺženia“ a „zjemnenia“ cez artefakty, môžu „zručné“ bytosti konať vo svete bez toho, aby vedome uvažovali a svoju činnosť si myšlienkovito programovali.

Súbor artefaktov ľudskej skupiny predstavuje jej kultúru. Povaha artefaktov, ich rôzne typy a ich komplexnosť sa menili v priebehu dejín a kontinuita tejto premeny predstavuje kultúrnu evolúciu. Ľudia sú jediným živočíšnym druhom, u ktorého kultúrna evolúcia má kumulatívny a progredujúci charakter. Z generácie na generáciu sa rozmanitosť artefaktov a ich zložitosť zvyšujú. Psychológ Michael Tomasello (1999) pripodobnil tento vývoj artefaktov „račetu“, koliesku, ktoré sa môže točiť len v jednom smere, lebo pretočeniu naspäť mu zabráňujú asymetrické zúbky a západka.

Podľa Odling-Smee a spol. (2003) súčasťou evolúcie organizmov je aj „konštruovanie niky“: organizmy nie sú iba darwinovsky vyberané prostredím, ale aj samy svoje prostredie tvoria a menia. V najväčšej miere to platí práve pre ľudský druh. Súčasný človek už prakticky nežije v prírodnom prostredí, ale v umelom prostredí, ktorému dáva podobu kultúrna evolúcia ako evolúcia artefaktov. Podľa metafory Michaela Tomasella, človek je „ryba vo vode kultúry“. Nemôžeme zosňať svoje „kultúrne okuliare“ a pozerať sa na svet akultúrne. Takto sa v evolúcii živočích, vytvárajúci artefakty, animal artefaciens, zmenil na živočícha, ktorý sám je artefakt, animal artefactum.

Artefakcia je súčasťou ľudskej prirodzenosti. Ale produkty artefakcie, artefakty, už nie sú jej súčasťou. Nie svojou schopnosťou tvorivej činnosti, ale produktmi tejto činnosti človek prekročil prírodu a stal sa bytosťou sui generis. Nie je „odprírodneným“, ako ho nazval jeden literát, ale „nadprírodneným“ živočíchom. Svojou biologickou prirodzenosťou je ale naďalej ukotvený v prírode. Bol vyselektovaný prirodzeným výberom pre celkom

odlišné prostredie, než je arteficiálne prostredie, v akom by mal fungovať a prežívať dnes. Evolučné pribúdanie poznania, rýchle zásluhou artefaktov vedy, sa stále zrýchľuje. Ak poznanie označíme symbolom P , je časová zmena poznania určená rovnicou $dP/dt = k \cdot P^\alpha$. Rovnica by vyjadrovala exponenciálnu dynamiku, keby koeficient α bol rovný 1, ale pri $\alpha > 1$ ide o ešte intenzívnejší proces. Pomalé a málo účinné viac-menej náhodné blúdenie, ktorým sa dopracovávala k poznaniu biologická evolúcia, je v kultúrnej evolúcii nahradené stále sa zrýchľujúcim bayesovským račetom: nový evolučný stupeň nadväzuje na znalosť, ktoré bola získaná v predchádzajúcom stupni a uložená do štruktúr artefaktov. Pritom rast vedy, a zásluhou vedy aj techniky, má svoju vlastnú autonómnu dynamiku, len málo závislú od úmyslov a zámerov ľudí.

To je čosi, čo si osvietenský vzdelanci neuvedomovali. Ba neuvedomujú si to zrejme ani dnešní novoosvietenci, medzi ktorých patria aj niektorí pracovníci vedy, dokonca aj spomedzi evolučných biológov. Najpoučejším, a dnes aj najvarovnejším, príkladom je jeden z dvoch zakladateľov ideológie komunizmu Friedrich Engels. Vo svojom fragmente „Podiel práce na poľudštení opice“, uverejnenom v Dialektike prírody v r. 1876, veľmi bystro anticipoval názory bádateľov 20. storočia o role ruky v evolúcii človeka a spoločnosti a aj o role artefakcie v „konštruovaní niky“ človekom. Na základe svojho presvedčenia, že ľudia dokážu premyslene a racionálne zhotovovať nástroje a stroje, dospel k úplne pomýlenému záveru: ak za pomoci materiálnych artefaktov ľudia sú schopní „ovládať“ a riadiť prírodu, musí sa im podariť aj racionálne ovládnuť a riadiť spoločnosť, ktorej dynamika podľa neho spočívala na neusporiadanej, viac-menej náhodným blúdením určovanej, trhovej ekonomike. Komunistické „vedecké riadenie“ spoločnosti to malo zmeniť. No zlyhanie komunistického experimentu nám presvedčivo ukázalo, že hubris európskeho racionalizmu je treba opustiť. Že treba prijať fakt, že obmedzenia ľudskej prirodzenosti nestačia na uchopenie komplexnosti toho umelého sveta, ktorý sami ľudia svojou artefakciou priviedli k nezávislému životu. Priblížila sa doba, keď artefakty získajú schopnosť sebaudržovania, sebareparácie a sebareprodukcie.

Čo bude ďalej? Nevieme. Nové poznanie, ktoré nám dnes už takmer s rýchlosťou blesku prinášajú nové artefakty, sa nedá, tak ako sa nedalo v minulosti, z princípu predvídať. Na ultrarýchle zmeny nie sme svojou

biologickou výbavou nastavení; nestačíme sa adaptovať. Je možné, že evolúcia človeka ako biologického druhu dospela do záverečnej fázy.

Milý Ivan, ako Ty vidíš trajektóriu evolúcie ľudstva v 21. storočí, splní sa extrapolácia Johna von Neumanna z polovice 20. storočia o „stále sa zrýchľujúcom pokroku techniky a zmenách v spôsobe ľudského života, ktoré sa javia ako približovanie sa k nejakej podstatnej singularite v histórii druhu, za ktorou ľudské záležitosti, ako ich poznáme, nebudú môcť pokračovať“?

Literatúra

- Clark, A. (2008) *Supersizing mind: Embodiment, action, and cognitive extension*. Oxford University Press.
- Cribb, J. (2011) "Taxonomy: New name needed for unwise Homo?" *Nature* 476: 282.
- Dunbar, R. (1997) *Grooming, gossip, and the evolution of language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Jareš, J., Spurný, M., Volná, K. a kol. (2012) *Náměstí Krasnoarmějců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova a TOGGA, 2012.
- Kováč, L. (2000) "Fundamental principles of cognitive biology". *Evolution and Cognition* 6: 51–69.
- Mountcastle, V. B. (2005) *The Sensory Hand. Neural mechanisms of somatic sensation*. Cambridge, MA: Harvard University Press., Cambridge, MA, 2005.
- Odling-Smee, F. J., Laland, K. N. a Feldman, M. W. (2003) *Niche construction: The neglected process in evolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Radman, Z. (ed.) (2013) *The hand, an organ of the mind: What the manual tells the mental*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Tomasello, M. (1999) *The cultural origin of human cognition*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotskij L. S. (1976) *Vývoj vyšších psychických funkcí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Wilson, F. R. (1999) *The hand: How its use shapes the brain, language, and human culture*. New York: Vintage Books.

Jaroslav Krbůšek / Blahopřání pro Ivana Havla

ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ
ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ ZDRAVÍ

Pěťasedmdesát krát zdraví a ještě stokrát k tomu přejí srdečně
Jaroslav Krbůšek a Jana Kasalová

Eda Kriseová / Milý Ivane,

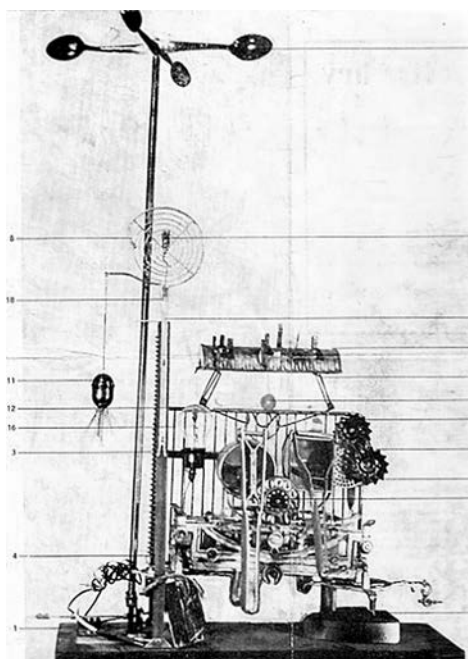
mít bratra Puzuka, to je dar. Mít Václava taky. Poznala jsem to, když jsem četla *Dopisy Olze*, bez Tebe by nebyly a vím, že jsi Václava podržel ve všech situacích. Děkuji, že jsi mi půjčil rodinný archiv, když jsem psala *Životopis*. Děkuji, že Tě mohu vídat v Koníčkově, kde shromažďuješ přátele a udržuješ kulturní a společenské zvyky české národní buržoasie. Je to povzbuzující. Buď zdrav, silný a spokojený se svým životem.

Chtěl bys být znovu mlád?

Andrej Krob / Milý Ivane!

Jistě pochopíš, jak je vzhledem k mé pověsti složité omezit svou výřečnost na pouhých pětasedmdesát slov nebo vět. Co jiní vyjádří jednou větou, k tomu já potřebuji dva odstavce. Je to ale výzva a za pokus to stojí. Navíc když jde o dávno zapomenutou příhodu, která se stala v jednom z pražských divadel partě tehdejších kulisáků.

Téměř před padesáti lety, před jednou z posledních zkoušek hry Alfréda Jarryho *Král Ubu*, se zničehonic k úžas všech přítomných stavěčů kulis objevovalo na jevišti Divadla Na zábradlí podivné soustrojí. Aniž by se toho kdokoliv dotknul, podivně to vrčelo, vrzalo až skoro vrnělo, všechno se na tom hýbalo

a točilo, rozsvěcelo a zhasínalo. Pro nás, většinou nevzdělané kulisáky, to představovalo zázrak spadlý z nebe. Tam také směřovaly naše pohledy. Náš nekončící úžas a ohromení nakonec vedly k ohrožení samotné premiéry Grossmanovy slavné inscenace. Abychom se vrátili k práci, bylo nám nakonec vysvětleno, že nejde o zázrak, ale o jakýsi patafyzický stroj, údajně vyrobený jistým Johannem Baynesem na objednávku tehdejšího ředitele Divadla Na zábradlí Vladimíra Vodičky. My kulisáci jsme Johanna osobně znali z hospody V Koutku, kde nám mezi hovězí polévkou, deseti rohlíky a dvaceti pivy zaujatě vyprávěl o svém novém objevu takzvaného dvojitého Baynesova hrnce s dvojitým uchem. Zlé jazyky po čase začaly šířit pověsti, že autorem patastroje není Johann Baynes, ale jistý Puzuk z Prahy 1. Bohužel tyto věrolomné pochybnosti o autorství nebyly včas rozptýleny. Unikátní přístroj byl v srpnu 1968 ukryt před okupačními vojsky v modlitebně Armády spásy nedaleko Divadla Na zábradlí, kde byl v noci z 23. na 24. srpna neznámým pachatelem odcizen...

Počítat slova raději nebudu. Odhadem by to té pětasedmdesátce mohlo odpovídat.

Vzpomínku a přání k Tvým narozeninám Ti posílá kamarád Andrej.

Ivane, kolik jste měli k 30. 2. 2013 ovcí na Košíku?

Daniel Kroupa / Chvála věčnosti I. M. Havla

Chválu nejvíce zaslouží něco dobrého, lepšího nebo nejlepšího. V lidském charakteru to nazýváme zdatností či ctností a ke chvále jejího nositele má smysl přistupovat tehdy, pokud se projeví nějakými skutky a je tedy skutečná. Ovšemže chvála také vyžaduje dobrou příležitost, kterou může být životní jubileum, například pětasedmdesátiny.

Osoba, které bych při takové příležitosti rád vzdal chválu, však vyniká mnohými ctnostmi, a ty budou zajisté z různých stran oceňovány patřičným způsobem. Postačí, abych potvrdil, že Ivan Havel i v mých očích osvědčil ctnosti kardinální, tedy uměřenost, statečnost, moudrost (onu skromnou, které je schopen člověk – lásku k moudrosti) a spravedlnost. Uměřený byl v každodenním životě, kde se řídil zásadou „ničeho příliš“, nepřejídal se, neopíjel a neholdoval ani jiným neřestem, a byl si vědom, že vybočit z tohoto pravidla je správné pouze na oslavu. Statečný byl v dobách pronásledování lidí, kteří se drželi přesvědčení, že myslet a říkat je třeba to, co člověk poznal jako pravdivé. Byl jedním z těchto statečných a pronásledovaných lidí, když však těžké časy pominuly, necpal se na výsluní veřejnosti, ale skromně se věnoval své práci. Byl také moudrým hledačem moudrosti, který poznanou pravdu přijímal jako závaznou, aniž by ztratil ochotu podrobit ji znovu zkoušce, kdykoli k ní volá pochybnost. Spravedlivý byl Ivan nejen souladem těchto ctností, ale také tím, že nesoudil a nezatracoval druhé, kteří pochybili; přistupoval k nim vždy znovu s otevřenou vlídností.

Je zde však ještě jedna ctnost, jejímž nositelem, ba ztělesněním je Ivan Havel, a to je věčnost. Nepochybují, že zatímco v ostatních ctnostech bude oceněn, obávám se, že v ctnosti věčnosti bude nedoceněn. Ne snad proto, že by mu někdo věčnost upíral (to považuji za nepravděpodobné, ne-li nemožné), ale protože sama věčnost je nedoceněnou ctností. Po celá tisíciletí byla opomíjena filosofy a teprve ve dvacátém století došla sluchu, alespoň u některých.

Když se Edmund Husserl snažil založit novou vědeckou disciplínu, která se měla stát společným základem všeho poznání a vědění, nazval ji s trochou nešťastné poplatnosti tradici „fenomenologií“. „Věcnost“ však byla jejím pravým jménem, protože smyslem této vědy nebylo nic jiného než jít k „věcem samým“. Tedy tam, kde se nám věci dávají nikoli v zastoupení, v náznacích, ale jako ony samy. A jedině setkání s věcí v její „tělesné přítomnosti“ může být právoplatným zdrojem poznání, pokud ovšem nepřekračuje hranice, v níž nám je věc dána.

Tento „princip všech principů“ poznání je vlastně principem věcnosti. Mysli popletené učeností se může zdát příliš prostý, ale takové jsou z principu všechny principy. Prosté však vůbec není jeho provedení, a to ze dvou důvodů: jednak naše vzdělání určovala kultura náhražek, nikoli kultura originálů, a jednak se samozřejmostí překračujeme meze, v nichž jsou věci v originální podobě dány. To, co se nám jen zdá, pokládáme za něco, co se nezdá, a to, co se nezdá, nepokládáme za to, co se nezdá. Pokud tento postoj radikálně nezměníme a nestaneme se sami věcní, nedosáhneme věcnosti. Je zde jakýsi paradox: stát se věčným totiž vůbec neznamená zvěčnění sebe sama, ale právě naopak. Stát se věčným znamená stát se otevřeným vůči věcem, jak ony samy jsou, a ne vůči tomu, za co je pokládáme, ale čím nejsou. To však platí i vůči sobě samotnému: být otevřený vůči vlastní otevřenosti, protože jí jsem jako já sám. Otevřenost vůči věcem sama není žádnou věcí, tedy věcnost není věcí.

Otevřenost vůči otevřenosti také tedy znamená přijímat ji jako onu samotnou a v mezích, v nichž se dává. Znamená však přijetí sebe sama takového, jakým jsem, připoutání k nějaké hotové podobě mého já? To by zajisté neznamenalo věcnost, ale zvěčnění. A znamená přijímání sebe sama v mezích, v nichž jsem dán, nějaké uzavření otevřenosti? Anebo je moje otevřenost podmíněna přijetím vlastní omezenosti, konečnosti?

Jan Patočka k tomu říká: „Postavení čelem ke konečnosti nemá v tomto novém postoji smysl připoutání k sobě, připoutání a vztažení všeho, s čím se setkáváme, ke své přijaté a v zatvrzelosti utvrzené osobě. Toto postavení čelem má nyní význam odevzdání. Mé jsoucno není už definováno jako bytí pro mne, nýbrž jako jsoucno v odevzdání, jsoucno, jež se otvírá bytí, jež žije proto, aby věci byly, ukázaly se tím, čím jsou – a rovněž tak i já a druzí. To znamená: život v odevzdanosti, život mimo sebe, nikoli pouhá solidarita

zájmů, nýbrž úplný obrat zájmu – nežije se již v tom, co odděluje a zavírá, nýbrž v tom, co spojuje a otvírá, protože je to otevřenost sama. Bytí v odevzdanosti je jsoucno, jež se odevzdává bytí, jsoucno dokonale „věčné!“ Dodávám, že pouze v takové „věčnosti“ lze uskutečnit projekt fenomenologie.

Je tedy zajisté namísto chvála věčnosti i toho, komu se stala ctností. Proto také chválím i Tebe, milý Ivane M. Havle.

Vlado Kvasnička / Vážení pán Ivan Havel,

paměť vo vzťahu k Vám sa javí ako veľmi zaujímavá téma z viacerých hľadísk.

Zaujímaloby ma, čo je pre Vás pamäť, ako pre 75-tnika, či a ako si pamätáte na zborník, ktorý sme pre Vás urobili k 70-tke. Ak možno iba jednu otázku, pýtam sa: *Ako vidíte tému pamäti z hľadiska súčasnosti a budúcnosti kognitívnej vedy?*

Želám Vám, aby ste si pamätali, alebo zabúdali, podľa svojich želaní.

Lidmila Lamačová / Prostory nejen k pohybu

Tato kapitola z Ivanovy poslední knihy moudrých úvah – *Zjitřená mysl a kouzelný svět* – opět prolomila můj noční klid a vložila mi do ruky tužku.

Stručná rekapitulace na úvod ze strany 34: „Místo, které chci zaujmout, musí být lokalizováno ... Druhou podmínkou je, že dotyčné místo je pro mne fyzicky dostupné ... třetí podmínka žádá, abych v tom místě mohl setrvat ... čtvrtá podmínka je už více kritériem mé osobní volby: místo musí být relevantní ke smyslu dané situace: plnit účel...“ (Konec citátu)

V dalším odstavci se Ivan dostává k podstatě věci, totiž k prostoru k setkávání (rozumí se nás, lidí)... V této souvislosti lze hovořit též o prostoru k prodlévání... A na tomto místě se moje otázka panu docentu Havlovi začíná větvit. Jsem věřící a praktikující katolička, a proto je mým nedělním prostorem k setkávání i prodlévání KOSTEL!

V kostele ovšem nechci být středem pozornosti, neboť jsem nádoba hříšná a navíc občas přichází trochu pozdě. Podmínky jsou však jasně stanoveny: Třetí přikázání mi to přikazuje a teologicky se naše mystérium musí, nebo alespoň má odehrávat v k tomuto účelu určeném prostoru a ve společenství věřících. Vsuvka: slavný starozákonní král David ve svém prostoru před Archou úmluvy dokonce radostí tančil! Což ovšem vyvolalo trapné rozpaky ostatních Hebrejců. V křesťanském kostele se netančí, ale za doprovodu varhan zpívá. Čeští katolíci však zpívají dosti malověrně! Tedy, pokud vůbec zpívají! Snažím se to Pánu Bohu vylepšit a zpívám tak silně, že snad i varhany sledují spíše můj zpěv než naopak. Ostatně, stačí přece sledovat noty ve zpěvníku. Z toho vyplývá první podotázka:

Proč Češi přestali zpívat? (Kromě ve stavu podroušenosti, čehož se však katolíci dopouštět nemají, viz Ivanův výčet hlavních, smrtelných hříchů). Pan docent ví i to, co řadoví katolíci často nevědí!

A nyní se již dostávám k meritu věci, k prostoru k modlitbě, rozjímání a usebranosti. V běžném katolickém kostele je tento prostor rozdělen do dvou řad lavic, do nichž se pohodlně vejde více osob, čtyři až šest. V prvních

lavicích vlevo sedí malý zbyteček sester voršilek (jsme na Národní třídě). Zadní lavice zůstávají prořídlé druhým zbytečkem věrných ještě katolíků. Tito věřící však z jakéhosi mně nepochopitelného důvodu sedí vždycky po jednom na samém okraji dosti dlouhé lavice, takže je pokaždé musím přelézat. Vede mě k tomu patrně jistý druh smyslu pro pořádek či souměrnost, ale také má silná krátkozrakost či padající brýle. Mé místo uprostřed lavice však není ovlivňováno faktem, zda jsem či nejsem ve stavu posvěcující milosti, například rovnou po svaté zpovědi. Mám prostě ráda pořádek, a proto se ptám: *Proč musím vždycky v kostele přelézat do středu, kde je ono pozoruhodné místo k prodlévání v prostoru? To ti lidé sedící vždycky jen na okraji lavic chtějí utéci před ostatními věřícími? Nebo snad před knězem? Či dokonce před Pánem Bohem?*

Ivanovi s láskou Sněhurka (věřící)

Andrew Lass

V Košíčku je narváno. Venku sedí kouzelník a masíť nám kolem hlavy karty. Jednu jsme našli zastrčenou v střešním trámu. K večěři marinované kousky masa na rozžhaveném kameni. Kouzelník vykládá karty, jsou teď všude a všechno mi připadá příjemně nahnuté červeným vínem. Ivan sedí opodál, ve svém dětském koutku, tahá za provázek a usmívá se. Vzpomíná na dětské hry. V Centru je narváno. Kouzelník se převtělil v orla a odletěl. Ivan nám zase zamotal hlavu.

Vzpomeň, případně popiš své (nebo vaše) tři oblíbené hračky. Jaký incident či jen atmosféru si u každé z nich vybavuješ?

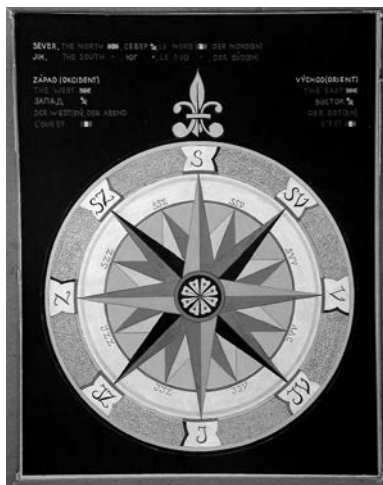

V Košíku, červen 1999 (foto autor)

Ivan Lefkovits / Didasko, Tinguely a svobodná vůle (75 řádků pro Ivana Havla)

Když jsem si prohlédl a přečetl útlou knížečku *Didasko*, která shrnuje naučné obrázky namalované jemným štětcem Ivanovy a Václavovy maminky, zamyslel jsem se nad tím, co to pro dětskou duši znamená vyrůstat a pohybovat se v krásném a kultivovaném prostředí. Dětské pokoje byly vyzdobeny naučnými plakáty. Pro každé písmeno zvláštní obrázek, a rovněž plakátek o lomu světla, o vesmírných vzdálenostech, o světových stranách, a také již zpracována a vysvětlena slavná rovnice $E = mc^2$. Takové prostředí muselo zanechat v duši dítěte hlubokou stopu. Bylo to prostředí, v němž se Ivanova a Václavova fantazie rozvíjela při každém tahu štětce maminky, při každém novém obrázku.

Od tohoto formativního období uplynulo mnoho desetiletí. Ivan Havel si čas od času postěžuje, že nemá dobrou paměť. Možná, že je tomu skutečně tak, ale spíš jeho „špatná paměť“ aktivuje náhodnou „mind-pop“, a ta teprve reflektuje předešlé dojmy. Pamětní stopa zůstává, i když jsme již „zapomněli“,

Dvě didaktické tabule Boženy Havlové

příčemž podněty z dětství a z mládí předurčují šíří poznání, kterou jsme schopni obsáhnout teď a v budoucnosti. Ještě jsem od něho nikdy neslyšel „to mne nezajímá“. S Ivanem lze diskutovat o všem. O determinismu i o svobodné vůli. Jeho forma diskuse je vždy kultivovaná a směřuje spíš k vytváření konsensu než konfrontace. Ivanovy zájmy mají skutečně neobyčejně široký rozsah: kybernetika, umělá inteligence, robotika, lingvistika, filosofie, film, divadlo, umění.

Aniž bychom museli příliš rozebírat jednotlivá stadia Ivanova životaběhu, je zřejmé, že kulminací jeho profesní činnosti byl vznik Centra pro teoretická studia (CTS). Okolnosti sametové revoluce 1989 přály všemu novému. Ivan se stal hybnou silou formování jedinečného ústavu, který zařazuje českou vědu, filosofii a umění na roveň se zeměmi, které mají svůj Institute for Advanced Studies. Ten prapůvodní ústav byl založen Albertem Einsteinem v Princetonu. Mimo Ameriku existují podobné instituty jen ve Wassenaaru (NL), v Uppsale (S), Berlíně (D) a Jeruzalému (IL). Ivan mohl aspirovat na vyniknutí v jakémkoliv z oborů, které tak dobře znal. Místo toho se stal představitelem syntézy celé řady oborů. Vše, co vzniklo na půdě ústavu (alespoň v prvních letech existence CTS), nese pečeť Ivana Havla. CTS umožnil mezioborové interakce, které by jinde nemohly vzniknout. Semináře a přednášky CTS byly a jsou charakterizovány různorodostí, otevřeností a pravdivostí, které jiným institucím unikají.

Ivan Havel nevymýšlel témata ústavu. Vybíral jedince, kteří měli předpoklad vymyslet témata. Vytvářel kolektiv, který uměl klást otázky a do jisté míry i dát odpovědi. Ivan uměl vybírat lidi, a uměl je nasměrovat. To stačí. Však mu v ústavu přezdívali „náčelník“.

Cestování Evropou přivedlo Ivana již několikrát do Basileje. V tomto švýcarském městě s hlubokou tradicí humanismu působil před staletími holandský filosof Erasmus Rotterdamský. V té době už existovalo v Basileji nakladatelství Frobenius – jedno z nejstarších v Evropě. Paracelsus i Vesalius přednášeli v Basileji a zde byly vytištěny jejich knihy. Knihtisk vyžadoval v té době velkou zručnost.

Ivanovy kroky však vedly k jiné zručnosti – zakotvené v Tinguelyho muzeu. Je to velice neobvyklé muzeum (postavil ho architekt Mario Botta) na břehu Rýna, kde jsou vystaveny exponáty umělce Jeana Tinguelyho, který vytvořil zcela nový přístup k všedním materiálům, a to i poté, když věci přestaly sloužit původnímu účelu. Jeho exponáty jsou pohyblivé stroje zhotovené z odpadu

(kola, kolejnice, blatníky, mříže, bubny, ložiska, ozubená kola, ale také harmonium a Pinocchio...). Zmáčknutím spínače se stroje dají do pohybu, kola se točí, tyče se přesouvají, převodové řemeny roztáčejí rachtotící válce. Pohyby jsou bezúčelné, bez nějaké funkce, vše se jen točí a pohybuje.

Ivan poznamenává: „Toto jsou aperiodické stroje.“ Chaotické chování. Žádná konstelace pohybu jedné části stroje není souměřitelná s pohybem (otáčkami) jiné částí. Kurátor výstavy souhlasí a říká, že Tinguely neměl zájem konstruovat přesné stroje. Tinguely chtěl stroje, kde pohyb podléhá jednoduchým pravidlům, ale každá část má svoji „fuzzy“ logiku. Nepřesné stroje jsou reprezentantem evolučního vývoje. Přesný stroj do nekonečna opakuje totéž. Nepřesný stroj dělá chyby a změny, a některé z chyb a změn mohou dát vznik novým strojům s jinými, lepšími nebo výhodnějšími kvalitami. Toto přesně odpovídá Ivanově filosofii, jeho hledání smyslu pohybu i klidu.

Ivan je zahloubán do detailů expozice i do jejího holistického pojetí. Tinguely je neopakovatelným závěrem dvacátého století a poslední kapitolou období, kdy jsme se strojů nebáli.

Ivane, stoje před Tinguelyho stroji, myslíš si, že máme svobodnou vůli, nebo si každý nosíme v sobě svá didaska a jsme jimi predeterminováni?

Ivan Havel v muzeu Jeana Tinguelyho v Basileji u souboru „Mengele – Totentanz“ (vlevo) a u stroje zvaného „Meta-Maxi-Maxi-Utopia“ (vpravo). Divák vstupuje do stroje a stává se jeho součástí. (foto archiv autora)

Jan Lukeš / Mezi kávou, koňakem a doutníkem

Jak naložit s mouchou, jež vás otravuje uprostřed siesty po dobrém jídle, mezi kávou, koňakem a doutníkem? Ivan mi to podrobně vysvětlil a předvedl loni v červenci na Košíku, po jednom dlouhém pracovním dni, které jsme tam tehdy spolu trávili. Mouchu nejprve opatrně přiklopíme obrácenou skleničkou. Poté mouchu s pomocí skleničky posouváme k okraji stolu, kde už máme připravený tuhý list papíru jako uzávěru. Jakmile mouchu dostaneme ze stolu do skleničky uzavřené papírem, můžeme ji transportovat mimo místnost. Protože ale je jedna ruka zaměstnána držet skleničku a druhá držet papírovou uzávěru, zbývá nám na otevření dveří jen loket. Tím se stane, že zatímco naše moucha míří ven, jiné vnikají současně dovnitř. Jaký je poměr mezi mouchami vypuštěnými na svobodu a vpuštěnými bezděky dovnitř, nedá se v tu chvíli zjistit. Ukáže se to až při návratu na místo. Tam většinou záhy zjistíme, že nechceme-li užívat brachiálního násilí s pomocí mucholapky, plácačky či biolitu, počet much v místnosti nejen neklesá, ale většinou dokonce stoupá. Puzení po životních limitech jako by bylo silnější než přirozená touha po svobodném éteru, což mucholapačův vřelý akt lásky k veškerenstvu obrací v doživotní sisyfovský úděl. Jaké jsme z toho tehdy našli s Ivanem, jeho Dášou a mojí Ivankou východisko, si už nepamatuji, napadá mě právě „jen“ ta káva, koňak, doutník, hovor, emoce chvíle.

Nebo je to, Ivane, ještě jinak...?

Monika MacDonagh-Pajerová / Milý Ivane,

jsem ráda, že ti můžu popřát to nejlepší k narozeninám, protože ty si upřímná přání skutečně zasloužíš.

Za prvé – bez oddechu šíříš kolem sebe pozitivní energii, zůstáváš jako sluníčko, i když kolem prší.

Za druhé – jsi znalec teorie chaosu, umíš do chaosu vnést řád, což jsem sledovala s obdivem několikrát.

Za třetí – máš přirozeně milý a laskavý přístup k nám českým ženám, což v kraji není vůbec zvykem.

Ivane, jsi ty vůbec Čech?

František Mikloško / 75 slov pre Ivana M. Havla

Musí to byť asi ťažké, žiť celý život v tieni slávneho brata. Ivan Havel to pokojne zvládol. A nielen to. On svojím životom, občianskou angažovanosťou, vedeckými úspechmi, zhromažďovaním ľudí okolo seba nesie havlovskú pochodeň večného nepokoja a túžby, aby bol život stále zmysluplnejší. Čo zaželať tomuto bardovi? Múdroseť a nadhľad, ktorý dávajú človeku zmysluplne prežitú roky. A ochranu anjelov „...aby ťa strážili na všetkých tvojich cestách“ (Ž 91,11). A trošku zdraviečka k tomu! Ivan, všetko najlepšie!

Vedeli by ste napísať pre laika matematický vzorec entropie novembrových ideálov v bývalom Česko-Slovensku?

Monika Mitášová / Pokračovanie rozhovoru o priestore...

„10. ‚Objektívny priestor‘ jako zakrytí budovacího impulsu a jeho smyslu. (...) Miesto budování nastupuje umišťování, místo zakořenění vztah ‚uvnitř‘, místo antiteze zakořenění ‚mimo‘. Tím zakryto, že budovat = tvořit v ničem, v propasti, na neindividuovaném písku. (...) Zakryto budování jako konečný proces, zakryta nicota jako propast, v níž a *proti níž* se buduje. Trvající individuované jsoucno se stává samo základem, když přeskočeno vlastní budování.“ (Jan Patočka, *Poznámky o prostoru*, report CTS-03–16, Praha 2003)

Trvá v individuovanom súcne neindividuovaný piesok a prestiera sa v budovaní priepašť, v ktorej a „o-proti“ ktorej sa ono buduje?

Jaroslav Nešetřil / Pro I. M. H.

Kybernetika
Informatika, Robotika,
Sémantika, Kulturologie, Postmodernism,
Filosofie, Umění a věda, Sémiotika!, Metafyzika,
Specializace?, Patafyzika!, Psychologie, Gnoseologie,
Informatika, Kybernetika, Robotika, Složitost, Algoritmizace,
Specializace, Obrázky!, Knižky!, Struktury, Psychologie, Gnoseologie,
CTS, CTS, CTS, seminář, CTS, CTS, knihovna, věžička!, CTS,
Filosofie, Historie, Umění a věda, Sémiotika!, Metafyzika,
Sémantika, Kulturologie, Postmodernism,
Informatika, Matematika,
Kybernetika
a zpět.

A nyní ještě otázka:

Co zbývá?

Vesmír, Vesmír
Vesmír

Co to?

Co je?

Co?

No, a co.

Všechno nejlepší do mnoha let
přátelsky přeje

Jarik

Zdeněk Neubauer / IMH-75-kladů-hnutek-mětů

Původním záměrem byl výběr námětů, předmětů, příkladů, výkladů, nápadů, vhladů, náhledů, pohledů – důvodů nadšení mého, kterých jsou úvahy Tvé plny. Výčet ten směl být jen neúplný: ve smyslu zadání omezen počtem let věku Tvého údajného, právě tak neúplným. Soupis, byť jen omezený, zahrnovaly jiné okolnosti odporem, přesahujícím všechny možné meze k samé nemožnosti. Meze, které daly pro můj záměr nový směr, *výčtu* se netýkaly, platily však pro výběr. Byly totiž zcela jiné povahy: potíž ovšem z toho plyne, že Tvé úvahy (způsobem sterým) uvažují totiž o VŠEM *možném* (nelze ovšem vložit pro rým: „mimo jiné“), ba o VŠEM *nemožném* i *možném*: o tom, co je, i tom, co není, co lze myslet jen a co ani to ne, co lze potkat, leč se neví, zda jde o fakt či jen tak se jen jeví...

Volící v úžasu stane: však postojí-li, tone čím dál hloub. V hloubavém postoji k všemu tomu co mu duší tane, vybírat není s to: a k tomu všemu se všeho bojí: vždyť zdaleka ni zblízka není ještě všechno ani *to!* Neb nadevše a především Ti za úvahu stojí to, co je za tím vším a pod, mezi a z čeho! Tak jedno každé z veškera Tvého je se vším všudy bez počtu a beze jména: není čím odlišit, kam přiřadit a k čemu. „Hyperpansofie“ Tvoje si ještě (za třetí!) najde odvahu uvažovat nad tím a o tom, co snad vůbec nepřichází v úvahu: o čem nikdo předtím ni potom neměl ani ponětí. Nuže, má být jasné věru jednomu a každému, že přijetí axiomu výběru nepomůže k ničemu.

Přesto ale... pozornější prohlížení Tvého všeho nezměrného dále odhalí náznak rozlišení vidma, sice spojitého, ne však zcela beztvareho, nahodile smíšeného: zastoupení témat není libovolnou změtí všeho. Z propasti beztvarosti všehomíry/všehopočtu/všehováhy vystupují tři oblasti, kolem kterých krouží–víří, k nimž se blíží–gravitují, míří–hrouží úvahy nad veškerostí, vzdor přepestré složitosti toho, nad čím uvažují, různorodost profilují v jednoduchý vzor. (Nepravím, že dominují, řídí, třídí, rozdělují!) Jakkoliv je mnoho toho, o čem která pojednává, jsouc volená svobodně a svrchovaně, přece jen se projevuje (nenápadně, nezřetelně, nepatrně) v Tvém výběru

námětů, motivů a podnětů (mimovolně, nevědomě, bez záměru a bez vlastního přičinění – jaks to poznal u kouzlení) intervence z transcendence ovlivněním preference jednoho či více z trojice silových polí, vektorů či atraktorů z rozmanitých oborů – názorných i povážlivých, náročných i přitažlivých, výtvorů i tvorů živých...

* * *

Kdybych to měl označit slovy (což bych býval nebyl sved předepsaným počtem vět – pokus se mi nepoved), použil bych těchto tří (jedno každé z oblastí): VĚDA–MYSL–SVĚT. Každé se vším, co pod něj spadá: libovolně dlouhá řada. Vypsát, co do každé spadne, není, jak jsem zjistil, snadné: přestat tomu, kdo ji píše, nelze: nemá kdy a kde, jak řečeno výše.

Co tak kdybych spíše místo toho činil opak? Ptal se na ona tři slova: co každé z nich představuje, k čemu patří, odkud tu je? Větší odstup, širší rozhled rozpozná na první pohled pod „světem“ SVĚT, pod „myslí“ DUŠI, pod „vědou“ pak aspoň tuší to, co zabývá se BOHEM, neboli, jinými slovy, obor zvaný „bohosloví“. Ten, kdo se jen trochu vyzná, jistě také naznává, že dnes Boží skutečnost výsadně a bezvýhradně právě Věda poznává. Možná dost, že mu ani neznámo není, že vědecké poznání došlo *de facto* s ní (*i.e.* s Boží skutečností) praktického ztotožnění. Nu, a trocha vzdělanosti napoví každému hned, že to, o co jde a je základem pro Tvé skvělé eseje, jsou Kantovy známé troje apriorní ideje: BŮH, DUŠE A SVĚT.

Potud nic proti ničemu, sláva peru (či klávesnici) vedenému trojjedinou intuicí, kterému se podařilo myslit a sepsat dílo, které kléru vědeckému počátku se znelíbilo. Patrně mu dodnes vadí (... jdeť o mé vzpomínky z mládí!), že Tvému uvažování vědci nerozumějí dosti nebo spíše: vůbec ne! Pro ně jde o pitomosti. (Stejně tak i moje psaní, já však, dle jich dobrozdání a jak bylo u nich zvykem, byl pro ně hned od počátku postmoderním odpadlíkem!). Tys jim zůstal trnem v oku: měli se na pozoru, až nakonec (*cca* za půl roku) se spolu shodli na názoru, že Ty ani vědcem nejsi (a nikdy nebyl!), nýbrž pouhým *robotikem* (tudíž diletantský laik a debil!), jenž se jen jakýmsi trikem díky „bílému teroru“¹ dostal až tam „nahoru“.

¹ Fryntova diagnóza právního původu, postavení a usídlení redakce *Vesmíru*, vyslovená na jednom z jejích zasedání.

Rozjitřená mysl není pobouřena tím, co pokládá za nesmysly; pravý důvod nemyslicím zůstává obvykle skryt. Leč i vědec nějak čuje, že cos nekalého tu je, když se „jen tak uvažuje“; leccos totiž nasvědčuje, že to, co sám považuje za nesmysl, ohrožuje smysl jeho, zaštitěný smyslem vědy. A vskutku: dílo Kantovo odhaluje kopytko čertovo, jež v každé ideji vězí. Lidský rozum nerozliší mezi principem své regulace a předmětem spekulace: neodolá pokušení záměny *apriori* zkušenosti za prioritní skutečnosti. Přestože BŮH, DUŠE ani SVĚT nejsou v zkušenosti dány, jsou rádoby – a s radostí! – poznávány. Snahy úctyhodných věd – iluzorní se všim všudy – byly Kantem nazvány „bludy“: teologický, psychologický a kosmologický blud bychom v dnešním nazírání označili jako „chyby logického typování“ nebo bychom pro změnu poznali v kantovském „bludu“ Korzybského záměnu mapy místo terénu. Kantovo usvědčení z „bludu“ především značí, že zde nejde o vědy, a tedy ze sebezáchovného jakéhos zdravého pudu se pravý vědec zdráhá opouštět pevnou půdu vědy a vědění, kde má stále jasno v tom, co je, a v tom, co *není*, a kde ví, že co je, to platí vždycky: prostě a neproblematicky, a že to, co platí, je pravda jistá. Pro váhání není místa, stejně ani pro paradoxy, hádanky či podivnosti. Ve vědecké skutečnosti není důvod k divení, úžasu ni zděšení: vše má prostě řešení v poznání skrz měření hodnot veličin a dat, z nichž sestává vědění. Myšlení lze postrádat. Proto ty Tvé úvahy, týkající se tak či onak všeho (bůhví čeho), nemají s vlastní Vědou pranic společného. Nerozumět myšlenice není projev nerozumů, nýbrž instinktivní prevence.

Na bohosloví se shodnou všeci praví vědci: nejde přec o vědění, nanejvýš o důmyslné nesmyslné pábení; právě jim vítán není jakýkoli výzkum Vědy; žádná věda o vědění jistě řádnou vědou není. Ani výzkum psychiky, zejména pokud se myslí týká (myšlení, paměti, poznání...) nedojde uznání u fyziky a nesnese s ní srovnání. Avšak kosmologie je snese – aspoň dle zdání. Přes posměch a pohrdání od ostatních oborů (snad ozvěnou na Kantovo varování) zaujala postavení hlavní z věd. Je tomu míň než sto let – za našeho mládí spor o ni se ještě vlek a táhne se vlastně stále: kdo by to byl tehdy řek! Fakt je, že vesmírné dění ve vědeckém provedení došlo víc převratných změn, nežli za celou historii. A nejde zdaleka jen o střidu teorií, jde o původ všeho, průběh dění vesmírného, o důvod kosmických změn: změnily se události, jejich trvání sled! Aby všeho nebylo dosti, záhy došlo na *předmět!*

Nejde jen o stáří jeho, velikost či budoucnost: jde o cosi zásadního – jde i o *počet!* Universum z definice jedno je a vše: to znamená, že nemůže být nic více mimo ně. Vědění, jak dávno známo, nemůže být o jediném předmětu.² Ani jsme se nenadáli, „multiversum“ už je tu a s ním má kosmologie co činit s bezpočtem nespočetných případů. K tomu přičti nutně jsoucí části toho našeho, informačně oddělené, z principu nepoznatelné, které nutno postulovat, o nichž třeba uvažovat, čímž navrácí spekulaci v plné míře vědě zpět. *Antropický princip* (item Gaia) představují dávné mýty: ze bran Věd kdys vyháněné dnes se vracejí zas zpátky (pokradmo, zadními vrátky). Také neuropsychologie dnes žije podobnými dilematy, korunu pak tomu všemu nasazuje poslední Penroseovo sjednocení poznání, bytí, vědění do události vědomí dle teorie, v níž se snoubí dnešní kosmologie, filosofie a religie, jež známe z dávné historie: Věčný návrat, Koloběh dění – zániku věků i obrození ve víru časů, a k tomu všemu vládnoucí *sacra bhavačakra!*³

Došlo na Kantova slova... Vědci ve svém odporu mají v nich mít oporu. Kant však jimi míní poznávání *objektivní*. Objektem se vědě stane, co je zkušenostně dané. Pro Kanta to byly jevy: dnešní věda na jevy už dávno nedá. Její kněží dělají, že o tom neví; běžní věrní tomu i věří. To, co Věda nepoznává, to z nich nikdo neuznává. I jen málo zamyšlení stačilo by ke zjištění, že by před tím neobstálo poznání a prožívání, ani Věda ani svět... proto lépe nemyslet!

* * *

Zde je vlastní poslání Tvých skvělých pojednání: sjednávají jednotu vědě/Bohu, kosmu/světlu, mysli/duši – a všemu, co náleží ke zkušenosti. Přivádí ji k celistvosti, která jednotou je všeho: osobního, společného, to co sdílím i to, co mým přítomným i minulým činí Jedním skutečným tak, že v její úplnosti nejen že je místa dosti, ale čím dál víc ho je tu pro poznatky z vědeckých světů, právě tak pro podivnosti, paradoxy, nemožnosti, záhady a pochyby... přitom však (ani předtím) mu nechybí nic. Pokládám až za zázrak a nesmírnou hodnotu vždy přikládat budu Tvému sesnoubení trojice kantovských bludů

² „*De singularibus non est scientia*“, scholastická zásada (filosofický axiom 1.9 vyvozený z Aristotela).

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Bhavačakra#English_translations_of_the_term_bhavačakra

v trojjedinou Pravdu VŠEHO v nerozbornou *Jednotu* rozmanité skutečnosti. Tudiž ne čistě vědeckou, zato lidskou – přirozenou, estetickou, soudržnou díky podobnosti nebo jinou vzájemností vztahů mezi zážitkem a zkušeností, poznatkem a rozpoznáním (poznávajícího k poznávané věci), a jaké se uplatňují u znalostí, u známostí, stejně tak i u vědění, u vědomí=sebou-bytí, mezi vjemy, představami, myšlenkami, vzpomínkami, u výrazů při mluvení předváděls do omrzení mnohočetná propojení (zahrnutí, sesnoubení, prolnutí a prostoupení) na sobě se podílením (nikdy ne však promíšením, záměnou či ztotožněním): e.g. objekt se subjektem, svět se smysly, tělo s myslí, rozum s duchem... a tak podobně, a to všechno všem i pro mě, díky své hravé výtvarnosti názorně a přirozeně nakreslils a vysvětlil. Tvé myšlení–*přemýšlení*, přemyslílo CELE VŠE ve skutečnost trojjedinou skvěle a jednoduše tak, že ani jinak být nemůže – od začátku do konce! (Zatímco ta Penroseova důmyslná CCC⁴ formalismem vědy psaná stěží vezme koho za srdce!) To, co je Tvou zkušeností, je též zkušeností mou, vždy výlučnou–jedinečnou. Plyne z toho: není jich mnoho; každý jednu má – ne víc. Kdo ani jí nerozumí, po tom, kdo jí nerozumí, nemusí nám býti nic. Každý z nás je sobě světem, v obou druhý přebývá (a dvojníci naši dva): skrze naše výlety vstoupili jsme v singlety, výměnami replik sami stali jsme se si replikami.

Poslání.

Toto veršování mé, které je dle Tvého zdání nemotorné, neumělé, přitom umělé a chtěné (bez kouzla a pachtěné). Samoučelné však není, ba ani svévolně mnou zvolené. Samovolné podbídnutí umožňuje, přímo nutí k pozornosti při volení slov – co do významu i znění. Také mnohou inspiraci vnáší jejich ševlení při práci na výběru slov a jejich řazení. Takto se mi během psaní dostalo i osvětlení velkého *non ultra plus*, že Tys *pravý* genius! Pravím „pravý“ v pravém smyslu, původně, ne přeneseně: ne už „geniální muž“, jak se běžně mylně říká tomu, kdo má prostředníka mezi sebou a božskou sférou: vyniká nad druhy svoje, že má spoje na vyšší zdroje inspirací–nápadů, z kterých čerpá k vlastní práci. Tuto vzácnou výsadu Moiry přičky bratru Tvému! Tys z vřetene pozemského unik pochopiv podivné smyčky důmyslných jeho: tím svou přirozenost lidskou změnils v bytost hermetickou. Sámš geniem,

⁴ CCC: Conformal Cyclic Cosmology.

ó, daimonský muži: ni smrtelník, ni nebešťan. Co prostředník mezi nebem a zemí snoubíš, co nejbližší nám v nás, s nadnebeskou říší. Děkuji, že jsem se i já směl těšit Tvé přízni, za podněty a vedení, a za celoživotní inspiraci. Nepřeji Ti mnoho let úspěchů v práci, nýbrž užívání radosti ze sebe: z toho, čím ses stal a jsi. O Tvoji úspěšnosti však nemám ty sebemenší pochybnosti.

Jan Palouš / 75 řádek pro IMH

Uzavřený systém
na Möbiově pásu
nemá konec.
Na něm jsou i zákony úplné
a bez chyb,
pokud to ovšem o něčem vypovídá.
Vystoupit můžeme pouze únikem mimo do prostoru,
který ho obklopuje.
Tam již jeho zákony zcela neplatí.
K vykročení
je nutný úkrok stranou,
do třetí dimenze,
mimo jeho povrch.
Takové vykročení do nové dimenze
je podobné dobrodružství
jako je science fiction,
kdy překročíme hranice naší disciplíny
do málo probádaného nového prostoru
hraničícího s jinými světy.
Interdisciplinární vykračování mimo zajeté cesty,
snažící se spatřit z vnějšku
to co již známe,
leží v základech Centra pro teoretická studia,
které díky IMH vzkvétá.
Je to vzrušující prolínání různých škál od mikrosvěta,
přes rozměry lidské
až po dimenze vesmírné.
Spojování věků

Předpotopních
S dneškem
A budoucností
Je třeba
se neztratit
a vnímat druhé.
Orientace v těchto světech
a propojování dimenzí,
disciplín
a způsobů myšlení
se IMH daří.
Od Matematiky
Ke kybernetice
deterministickému chaosu
Fraktálům
Astromomii
Fyzice
Numerologii
Elementárním částicím
Molekulám
DNA řetězci
Biologii
Genetice
Fungování mozku
Představách o krajině
A Zemi
Fungování společnosti
Historii
Architektuře
Filmu
Herectví
Farmářství
Gurmánskému umění
A konečně také
k Filozofii.

Přeji IMH,
aby se vše propojilo
do smysluplného celku
a aby
i další jeho kroky
byly stejně neotřelé
a nové,
tak jako doposud.
A ještě otázka:

Která z disciplín je Ti nejmilejší?

Martin Palouš

/ K filosofii v podzemí a zázemí: Je Ivan M. Havel vůbec filosofem, a jestliže ano, pak jakým? (*Hommage à un grand observateur engagé*)¹

I

Tak jako „jsoucno se vypovídá mnohými způsoby“, jak se lze dočíst u Aristotela,² tak lze zajisté i mnoha způsoby filosofovat. (1) Originálním českým příspěvkem k ilustraci této teze je nedávno uveřejněný sborník *Filosofie v podzemí – filosofie v zázemí*,³ kde se srovnává určitá specifická podoba filosofie v rámci nezávislé kultury sedmdesátých a osmdesátých let s její proměnou, k níž došlo poté, co se po sametové revoluci roku 1989 oficiální instituce (univerzity, akademické ústavy) otevřely i bývalým filosofujícím disidentům, kteří se tak po letech navrátili či často poprvé v životě ocitli ve standardním akademickém prostředí. (2) Do kontrastu se tak zde staví formy podzemní filosofie pěstované v chartistické „paralelní polis“ a způsob její výuky a filosofická práce vůbec na dnešních českých vysokých školách a v akademických institucích. (3)

Nejvýraznějším rysem filosofie v podzemí byla její sókratovská motivace. (4) Rozhodující podíl na jejím formování měl bezesporu velký učitel hned několika generací českých filosofů Jan Patočka. (5) Prvním úkolem, před kterým nyní stojíme, sdělil svým žákům na podzim roku 1973 na první přednášce cyklu *Platón a Evropa* konané v soukromém bytě, protože z Karlovy univerzity jej o rok dříve již podruhé a tentokrát definitivně vyhodili, není jen promyšlet abstraktní filosofické problémy a ohledávat cesty k jejich řešení,

¹ V roce 1996 jsem do sborníku k šedesátinám Václava Havla přispěl textem „Politika a moc. Je Václav Havel vůbec politikem a jestliže ano, pak jakým?“ (in: *Milý Václave... Tvůj*, Divadelní ústav a Nakladatelství Lidové noviny, 1997). Tento příspěvek k Ivanovým pětasedmdesátinám tedy možno chápat jako určitý komplement, ilustrující můj celoživotní úžas nad mým setkáním s oběma bratry Havly.

² *Metafyzika*, 1003a33

³ Bendová Markéta, Borovanská Johana, Vejvodová Daniela, eds.: *Filosofie v podzemí – Filosofie v zázemí. Podoby filosofie v době normalizace a po sametové revoluci*, Občanské sdružení Nomáda, 2013

ale filosoficky se orientovat v aktuální situaci. (5) Dnešním úkolem je i důsledně a do hloubky reflektovat to, že filosofické myšlení původně není nic jiného než ryze situační – v konkrétním, jedinečném kontextu se odehrávající – „*vnitřní jednání*“.⁴ (6) I když se Patočka hodlal i v těchto přednáškách, jak bylo jeho dobrým zvykem, věnovat věcem pohříchu historickým – starým platónským distinkcím a křížovatkám myšlení, na kterých se „*rozhodovalo o cestách, po nichž se pak rozum ubíral po celá tisíciletí*“⁵ – právě toto zasazení do přítomnosti bylo pro myšlenkovou stavbu, již hodlal nabídnout svým posluchačům, po mém soudu zásadně důležité. (7) Filosofie neměla být volána k pouhé reflexi evropské duchovnosti, ale k odpovědnému činu. (8) Centrální otázka, která se v plánovaných přednáškách o Platónovi a Evropě kladla, mířila k současné politické krizi. (9)

Na pomoc byla sice přizvána věkovitá a za mnoha pozdějšími nánosy se skrývající platónská duchovní tradice, jejímž eminentním znalcem Patočka byl a kterou po celou svou akademickou dráhu znovu a znovu zasvěceně vykládal svým posluchačům. (10) Ta však zde ale neměla být znovuotevřena jen z čistě akademického zájmu o Platóna, jeho předchůdce či dědice, ale v naléhavé potřebě nalézt přiměřenou, to jest filosoficky zdůvodněnou odpověď na otázky vycházející z aktuální politické situace. (11) Jak se má člověk filosoficky postavit k právě probíhajícímu procesu „normalizace“ – návratu k totalitnímu způsobu vládnutí poté, co Pražské jaro 1968 na několik měsíců československou společnost otevřelo a přineslo do ní závan dosud nepoznané svobody? (12) Jak má dostát sókratovskému požadavku na člověka – usilovat o to, aby žil v jednotě se sebou samým –, když požadavkem dne v tehdejší Československu se stalo pragmatické přizpůsobování? (13)

Péče o duši, centrální téma klasické filosofie, objevené řeckými mysliteli na samém počátku evropských dějin v souvislosti s formováním svobodné obce a tudíž se vznikem západní politiky, téma, které Platón převzal od svého učitele Sókrata v momentě, kdy se tento dějinný útvar počal hroutit, se mělo stát východiskem myšlenkové práce konané zde a nyní. (14) Mělo se stát důvodem k odmítnutí přizpůsobit se totalitním manýrám znovu zaváděným v československé společnosti pod sovětskou kuratelou husákovským

⁴ Patočka, J.: *Platón a Evropa*, in: *Sebrané spisy*, Vol. 2, str. 149.

⁵ Patočka, J.: *Evropa a doba poevropská*, in: *Sebrané spisy*, Vol. 2, str. 81.

normalizačním režimem. (15) Mělo se stát hlasem sókratovského *daimonia*, jež každému z jejich členů dnes a denně připomínalo, že člověk se vždycky musí sám rozhodnout, jak se zachová v dané situaci; že každá lidská volba otevírá tak či tak otázku lidského „dobra“, za nímž takové či onaké jednání směřuje. (16) Že ani v bezvýhodné situaci člověk nesmí jednat nemravně; že tím nejhorším není být k něčemu donucován vnější silou, ale jeho vlastní souhlas se svým podmaněním. (17)

Povahu filosofie v podzemí pěstované v Československu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století ovšem neurčoval pouze impuls, který k ní přiváděl, ale také prostor, kde se odehrávala. (18) Pohlíženo z oficiální perspektivy se jeho centrem stala společenská periferie, kam „normalizace“ počala vytlačovat ty, kdo se nemohli či nebyli ochotni přizpůsobit. (19) Jestliže v průběhu šedesátých let bylo možno sledovat, jak i ve státních institucích se postupně obnovuje opravdový filosofický život, počátek sedmdesátých let přinesl v důsledku prověrek a vyhazovů „kontrarevolučních pravicových živlů“ jeho opětné odumírání. (20) Lidé jako Karel Kosík, Milan Machovec, Ladislav Hejránek, Jiří Němec, Božena Komárková, Jan Patočka, abych jmenoval jen pár osobností, které se na filosofické obnově předchozího desetiletí výrazně podílely, byli z veřejného života odstraněni a stali se nežádoucími, společensky nebezpečnými soukromníky. (21) Spolu s nimi se ale do soukromí odstěhovala i autentická filosofie. (22) Patočka pokračoval ve svých filosofických seminářích pro okruhy svých přátel a žáků. (23) On a další zakázaní filosofové psali do šuplíků, přednášeli a diskutovali o svých „podvratných“ idejích, kde se dalo, a tu a tam publikovali své texty v zahraničí. (24)

A hle, co se počalo dít. (25) Zatímco ve Filosofickém ústavu Československé akademie věd, na katedře filosofie Filosofické fakulty Karlovy univerzity i všech ostatních podobných institucích specializovaných na výzkum a výuku filosofie řádili kádrováci a prověřkové komise, mimo tyto oficiální struktury spontánně vznikala nejrůznější drobná společenství, kde se vesele filosofovalo. (26) Z hlediska nadšenců, kteří je vytvářeli, československá „Biafra ducha“, vznikající podle slov francouzského salónního marxisty Louise Aragona působením normalizátorů, vlastně ani zdaleka nebyla duchovní poušť, jak se mohlo zdát, ale naopak paradoxně nabízela nové pozitivní možnosti. (27) Oč filosofie přišla tím, že ztratila svoji univerzitní

půdu či akademické zázemí, o to její pěstování získalo na existenciální naléhavosti a intenzitě. (28) Přestala být pouhou společenskovědnou disciplínou, mající své téma a metodologii, vyžadující určité penzum znalostí, k jejichž pěstování bylo zapotřebí licence, která se uděluje na základě složení kvalifikačních zkoušek předepsaných v rámci státního školského systému. (29) Stala se výrazem intelektuálního odporu proti dusivé politické realitě, zápasem, ve kterém šlo o něco skutečného, o pravdu či lež zasahující naše vlastní lidské bytí. (30) Stala se oborem lidské činnosti, které se mohl, a vlastně by měl věnovat každý. (31) S přesunem filosofie do podzemí ale zároveň vyvstal podstatný a nikoli snadno překonatelný problém: otázka kvalifikace či kompetence, kterou filosof musí mít, aby se mohl nejen filosofii existenciálně „utěšovat“, ale skutečně filosoficky myslet a pracovat, otázka filosofického vzdělání. (32)

Významný přelom v krátké historii české podzemní filosofie bezpochyby přinesl vznik Charty 77 a smrt Jana Patočky, který se stal na samém konci své filosofické dráhy jedním z jejích prvních mluvčích. (33) Ani v nové roli představitele občanské iniciativy na obranu lidských práv však Patočka nepřestal filosofovat. (34) V textu napsaném v nelehké osobní situaci pár týdnů před svou smrtí se pokusil vysvětlit „čím Charta 77 je a čím není“ a vlastně zasadit její zveřejnění do kontextu svého celoživotního filosofického programu, inspirovaného postavou Sókrata – filosofa možná nikoli největšího, ale nejautentičtějšího – a navazujícího na svého učitele Husserla a jeho fenomenologii. (35) V dialogu o lidských právech, který chartisté navrhli československé vládě, šlo podle Patočky na prvním místě o to, aby „*ujasněně pronikly vědomím všech teze, které každý nějak pocítuje*“, ⁶ aby se každý mohl sám sebe dotázat po sobě samém – po vnitřním zdroji své vlastní orientace ve světě –, a tak pečovat o duši, která, jak věděli již staří, sama sebou hýbe. (36)

Pojem lidských práv podle Patočkova vymezení není nic jiného než právní výraz takového ujasnění. (37) Je to „*přesvědčení, že i státy a celá společnost se staví pod svrchovanost mravního cítění, že uznávají něco nepodmíněného nad sebou, co i pro ně je závazně posvátné (nedotknutelné), a že svými silami,*

⁶ Patočka, J., „Čím je a čím není Charta 77?“, in: *Sebrané spisy*, svazek 12, Češi I, OIKOYMENH, Praha 2006, s. 428–430.

jimiž tvoří a zajišťují právní normy, míní přispět k tomuto cíli.“⁷ (38) Vést na téma lidských práv celospolečenský dialog, vystupovat veřejně na obranu těch, kterým se děje bezprávi, bylo Patočkou vyloženo v duchu Kantova kategorického imperativu jako mravní povinnost, kterou člověk má vůči sobě samému. (39) Položení sókratovské otázky v konkrétní situaci československé společnosti, k němuž iniciativa Charty 77 své signatáře a další sympatizanty vyzývala, se mělo stát prvním krokem na cestě jejího morálního napřímení. (40) Představovalo v Patočkově filosofujícím pojetí základní podmínku pro její budoucí otevření, pro to, aby jednou, za příhodnější geopolitické konstelace, než byla ta, která doprovázela Pražské jaro 1968, konečně praskla železná obruč jejího současného totalitního zotročení. (41) Aby to, k čemu Charta hodlala svými omezenými prostředky přispět a co si stanovila jako svůj konečný cíl, jakkoli v jeho uskutečnění v dohledné době ani moc nedoufala, se vůbec mohlo stát plnou skutečností: aby i v Československu „všichni občané pracovali a žili jako svobodní lidé“.⁸ (42)

K Patočkově filosofickému odkazu tudíž patří nejen jeho celoživotní filosofická zkoumání, ale i společenský útvar, který svým filosofickým činem v samém závěru svého života pomohl vytvořit: „paralelní polis“, obec „otřesených“, společenství těch, kteří jeho sókratovskou výzvu vzali za svou a účastnili se na aktivitách podporujících ducha odporu vůči totalitě. (43) Jestliže, jak konstatoval Patočka ve svých *Kacířských esejích o filosofii dějin*, evropská filosofie se zrodila v řeckých obcích společně s evropskou politikou, tak i v českém prostředí sedmdesátých let bylo možno sledovat podobnou afinitu. (44) Díky Chartě 77 a její v Patočkově výkladu sókratovské orientaci na základní lidská práva vznikl prostor otevřený všem, kdo měli odvahu do něj vstoupit; prostor dialogu o lidských právech i všech aktuálních tématech tehdejší politiky; prostor pro nezávislé kulturní aktivity všeho druhu; prostor pro svobodné myšlení a tedy i podzemní filosofii ve všech jejích formách a konkrétních projevech, jež se pokouší zmapovat na počátku tohoto textu zmíněná publikace. (45)

Tak jako Charta 77 vznikla v reakci na panující politické poměry, tak s pádem komunismu v „záračném roce“ 1989 důvod své existence zase ztratila. (46)

⁷ Tamtéž.

⁸ Závěrečná věta úvodního prohlášení Charty 77 (www.svedomi.cz/dokdoby/charta_77.htm)

Obyvatelé „paralelní polis“ se spolu s ostatními pustili do budování obnovené demokracie – každý pochopitelně po svém, veden snahou najít v tomto procesu své specifické místo, motivován svými konkrétními zkušenostmi, zaměřením, zájmy či politickými preferencemi. (47) Boj za dodržování lidských práv přestal mít charakter existenciálně motivovaného disidentského odporu proti totalitě, ale stal se jedním z mnoha témat každodenní demokratické politiky. (48) I filosofie se navrátila do akademického „zázemí“ a její „podzemní“ podoba se stala minulostí – pro jedny důležitým, pro jiné marginálním fenoménem hodným nikoli následování, ale nanejvýše seriózního historického výzkumu. (49)

II

Kde ale je místo Ivana M. Havla, jemuž je tento sborník věnován, v celé této historii? (50) On sám by možná při samotném položení této otázky namítnul, že do ní možná vůbec nepatří, protože se za filosofa nikdy nepovažoval a ani nyní nepovažuje. (51) Připomněl by, že jeho „akademické zázemí“, ze kterého se do podzemní situace dostal a do něhož se po „sametové revoluci“ znovu navrátil – jeho obor jak známo je teoretická kybernetika, robotika, umělá inteligence, umělé jazyky, neuronové sítě čili souhrnně řečeno kognitivní věda – určitě nelze považovat za „čistou“ filosofii, a to i přesto, že se ve svém semináři na Matematicko-fyzikální fakultě Karlovy univerzity podle vlastních slov tu a tam zabývá i určitými filosofickými otázkami. (52) Je-li tomu tak, dovolil bych si s ním nesouhlasit. (53) Na omezeném prostoru, který mi tento pětasedmdesátivětý text ještě poskytuje, chci ukázat nejen, že filosofem je, ale že právě tato skutečnost obohacuje diskusi o vztahu a vzájemném poměru mezi filosofií v podzemí a v zázemí o zásadně důležité rozměr. (54)

V čem Ivanova kognitivní věda vstupuje do domény myšlení, pro niž máme název filosofie, do rozboru transdisciplinárních interakcí mezi jeho exaktními matematickými disciplínami a filosofickou antropologií, shodně kladoucích otázku myšlení do centra své pozornosti, tím se zde ale zabývat nehodlám. (55) Vodítkem mi bude moje osobní zkušenost s Ivanem, historie našeho letitého přátelského vztahu, na jehož počátku, aspoň z mé strany, byl můj mladický zápal právě pro podzemní filosofii. (56)

Nejprve jsme se vídali na nejrůznějších polooficiálních a pak v soukromých bytech pořádaných akcích sedmdesátých let minulého století: Katětovův seminář na matematicko-fyzikální fakultě, cyklus o kybernetických problémech přírodovědy Vědeckotechnické společností, pravidelné „pondělky“ pořádané Ivanem jednou za čtrnáct dní u něj doma na nábřeží, na něž jsem byl přizván záhy po našem seznámení. (57) Pak jsme na oplátku pozvali Ivana do naší filosofické Kampademie – bylo to, jestliže mě paměť nemýlí, někdy v první polovině roku 1977 – on pozvání přijal, i když nás varoval, že žádným filosofem není, a stal se od té doby jejím velice platným, pozorným a byť spíše spoře, ale vždy věcně do diskuse zasahujícím účastníkem. (58)

Poté, co jsme byli spolu s dalším „kampademikem“ Zdeňkem Neubaue-rem „smeteni“, jak se Zdeněk jednou vyjádřil, do Mety, výrobního podniku Svazu invalidů, a začali pracovat jako domácí invalidní dělníci v oboru programování, mohli jsme v roce 1980 poprvé ve třech vyrazit na „svatojánský výlet“, který jsme pak po následující čtvrtstoletí rok za rokem opakovali a který nám poskytoval příležitost do sytosti si užít, mohu-li si dovolit zde verbalizovat termín slavného českého jazykového puristy 19. století Jakuba Hrona, společného „libomudrování“. (59) Zkušenost nekonečného dialogu, který jsme na naší cestě „tam a zase zpátky“ mezi sebou neustále vedli a který rozhodně nebral v potaz jakékoli rozumné meze obvykle stanovené pro akademickou filosofii, jsme se odvážili zachytit i písemně – ve dvou jubilejních sbornících pro mého otce⁹ – aplikací pro tuto potřebu vymyšlené hermeneutické metody „valení sněhové koule“. (60) Od roku 1983, kdy byl Ivanův bratr Václav propuštěn po skoro čtyřech letech z vězení a začal se také nově zajímat o podzemní disidentskou filosofii,¹⁰ jsme navíc po našem svatojánském výletu ve třech cestovali spolu s dalšími členy Kampademie na Hrádeček na její pravidelná výroční „výjezdní zasedání“. (61) Opomenout nemohu ani to, že s Ivanem jsem se také scházel jako člen

⁹ Havel, I. M., Neubaauer, Z. a Palouš, M.: *Svatojánský výlet*, Malvern, 1999, a Havel, I. M., Neubaauer, Z. a Palouš, M.: „Svatojánský výlet II“ (in: *Bytí je vlnobítí. Gratulovník k 80. narozeninám Radima Palouše*, Zdeněk Susa, Středokluky, 2004).

¹⁰ Hmatatelným výsledkem tohoto zájmu se stal sborník *Hostina* (Václav Havel, ed., *Hostina. Památce Jana Patočky*, Sixty Eight Publishers, Toronto 1989, který je uveden předmluvou Václava Havla a kde lze nalézt příspěvky mnoha tehdejších „podzemních filosofů“.

redakční rady samizdatové Edice Expedice, kde jsme spolupracovali nejen na věcech technického charakteru, ale také při přípravě titulů pro její filosofickou řadu. (62)

Události roku 1989 pochopitelně vnesly do našich životních příběhů zásadní diskontinuitu. (63) Po revoluci, která jako mocný vír „zatočila“ se starými pořádky a jíž jsme se jako obyvatelé „paralelní polis“ tak či onak zúčastnili, jsme ale každý vyrazili svojí vlastní cestou. (64) Zatímco se mnozí vrhli do aktivní politiky a já skončil v diplomacii, Ivan se rozhodl, že zůstane věrný dráze vědce a bude pokračovat ve svém zkoumání onoho základního nástroje, který člověk má, aby vůbec mohl něco vědět: lidského myšlení. Pustil se do toho ovšem způsobem pro něj zcela příznačným. (65) Vedle toho, že bádá nad svými vědeckými problémy v tichu své pracovny, jako ředitel Centra pro teoretická studia a současně šéfredaktor časopisu *Vesmír* se stal stavitelem mostů mezi exaktními, tedy matematickými a společenskými vědami, iniciátorem „transdisciplinární“ komunikace jdoucí napříč jednotlivými vědeckými obory. (66) A protože tím nejzákladnějším předpokladem jakékoli smysluplné komunikace je existence společenství, věnoval a stále věnuje značnou energii, jak dobře vědí třeba ti, kdo ho znají jako hostitele pravidelných středečních setkání v Koničku, i jeho vytváření. (67)

Kladu-li si tedy nyní otázku, co je filosofie, na Ivanově příkladu (je-li filosofem), vyvstávají přede mnou její rozměry, které byly v diskutovaném sborníku spíše potlačeny, ne-li zcela eliminovány. (68) Má-li být filosofie skutečně tím, začít ji v momentě československé krize považoval Patočka – vnitřním jednáním –, začít filosofovat se nemůže jinde než v otřesu každodenní zkušenosti, tedy v podzemí. (69) Současně je zřejmé, že bez znalostního zázemí, které musí být metodicky pěstováno a neustále rozvíjeno, se toto přirozeně podzemní filosofování také neobejde (ne nadarmo bylo sókratovské nevědění charakterizováno jako *docta ignorantia*). (70) Tímto zázemím jistě může, ale nutně nemusí být filosofie jako akademický obor, ale může se jím stát třeba matematika Petra Vopěnky, Zdeňkova biologie či Ivanova kognitivní věda – se svými předpoklady a východisky, jež mají být pomocí sókratovského tázání vždy nově zkoumány a tudíž problematizovány. (71) „Transdisciplinární“ komunikace mezi vědci různých oborů pak vlastně není ničím jiným než pokusem o návrat jejich oborů z nebe na zem, naplňováním husserlovského projektu požadujícího, aby moderní věda skládala počet ze svých činů

v souvislostech přirozeného světa, v němž žijí konkrétní, o své konečnosti vědoucí a tudíž své podstatné nevěděni si uvědomující lidé. (72)

Dík Ivanovi také víme, že pobývat v „paralelní polis“, v jejímž štítě je zaplán boj za lidská práva, nemuselo nutně znamenat vše politizovat a převádět na jediného společného jmenovatele, ale skutečně filosofovat, to jest pečovat o duši, pěstovat dobré mravy a vše, co se v tomto veřejném prostoru děje, činit předmětem obecné rozpravy a svobodně podrobovat soudu myšlení. (73) A opravdu tato podivuhodná obec následkem sametové revoluce zmizela? (74). Myslím si, že právě lidem, jako je Ivan Havel, nutno přičíst jako nehynoucí zásluhu, že stejně jako existovala již před tím, než se vynořila díky Chartě 77 jako dějinný faktor v znormalizovaném Československu sedmdesátých let, ani dnes tomu tak není, a že se jejími obyvateli mají možnost stát i ti později příchozí, příslušníci nové, svou vlastní tvář teprve hledající a fenomény ohlašující budoucnost možná ostřeji pozorující generace. (75)

A nyní tedy otázka pro Tebe, Ivane. Je spíše dvojotázkou. Její první polovinu jsem vložil do názvu předchozího textu a zde tedy její druhá polovina, jíž jsem před lety ukončil jeden ze svých dopisů zpoza Atlantiku Zdeňku Neubauerovi:

Jestliže v závěru Faidra po Sókratově modlitbě k Pánovi Faidros říká TÓN FILÓN TA KOINA, věci přátel jsou společné, je možné něco takového jako společné myšlení?

Radim Palouš / Ivanovi Havlovi k pětasedesátinám

Patří k autentickým životním prožitkům, že každý okamžik je čímsi nebyvalým a novým, byť by hodlal něco „pouze“ opakovat: nikdo se nevyvlékne z onoho Herakleitova „vše plyne“, takže „nevstoupíš dvakrát do téže řeky“! Nicméně všechny ty „okamžiky“ lze podle jejich tvarů řadit navzájem a pořádat je podle „příbuznosti“, takže ne již jen sled neopakovatelných střípků, nýbrž před námi vyvstávají smysluplné souvislosti. Tedy jakkoli jsou lidské osudy „časné“, přece jen skýtají krom snad bezesmyslných okamžiků tvarované události. To jsme přece, Ivane milý, zažili a zažíváme!

Vzato přísně ani okamžik, označovaný „ted“, není bezrozměrným bodem na ose času, nýbrž kusem-kousem události jakožto tvarovaného děje. A děje je soubor se začátkem, průběhem a koncem. Onen kouzelný tmel všech dostupných částic lze označit slovem smysl-logos. Pojem „mysl“ známe z geometrie (mysl polopřímky), z fyziky (mysl rotace částice – spin), ze somatologie (smysly čili čivy). Vždy naznačuje směr pohybu či dění. Lidskými smysly směřujeme ke skutečnosti a ta jimi směřuje k nám, jsou naší ex-sistencí, setkáváním ve společenství světa.

Se slovem smysl se setkáme dále všude tam, kde klademe otázku „proč bylo to a potom ono“, a to od tázání hledajícího smysl určité události, na nějž lze odpovědět snadno, protože je relativně přehledná, až po dotazování po smyslu života či veškerenstva. Zvláštní na tom je, že smysl vždy poukazuje dál a dál, takže drobné řetízky smyslu vždy končí novým, širším proč.

Ano, běžný život se přechasto odehrává v drobně osmyslených fragmentech, avšak člověk je bytostí, která ono vždy postupně vyšší „proč“, ba i to nejvyšší, pociťuje jako jakési temné pozadí svého všednodenního konání. Nemusí jít jen o slovní tematizaci teologicko-filosofickou. Mám na mysli například živelné provozování transcendence v podobě rytmu, hudby, tance, všeho toho, co se týká festivity, oslavující nebe a jeho obyvatele, oslavující život lidí a jejich společenství, nebo světící smrt: hroby a mohyly jako memento mori. Ony řetízky smyslu nedosahují k temnému horizontu

a k záhorizontí jen tak, že by se napojovaly jeden na druhý a ten na další, vždy pokaždé znovu kladoucí širší, hlubší či vyšší otázku proč, nýbrž každý článek každého řetězu bytostného smyslu hned vstupuje do otázky po tom konečném, na němž řetězce jako na archimédovském bodě visí. Ono neodbytné „proč“ nelze „omezit“, „vymezit“, logicky definovat.

Toto dunění konečného v uplývavém a velkého v malém je vždy přítomno, kdykoli se pobyt jen trochu vynoří z ohlušujícího ruchu běžných, více či méně účelných všednodenních obstarávek. To jsme přece, Ivane, ve svých pestrých životech zažili! Jakožto „starci“ se rozhlížíme po polích-rolích, na nichž je patrna naše účast. Jsem osudu vděčen, že nás osud „svedl“ do společných osudů Kampademie. Toto společenství filosofických přednášek, diskusí a publikací petrifikovala krom jiného i Tvoje pečlivost v záznamech programů – viz třeba Tvůj time table letních soustředění na chalupě a Hrádečku. I takto se snuje smysluplná minulost.

Jsem „jen“ o čtrnáct let starší, takže historicky zaživiší ve srovnání s Tebou navíc jen čas první republiky. Ty ostatní dějinné „kusy“ jsou již nám společné a prožíval jsem je vždy s hlubokým srozuměním s Tebou: v občanské non-konformitě, v odborné odpovědnosti, v diskusní otevřenosti, v přátelské věrnosti.

Pax et bonum Ti vinšuje Radim

Zdeněk Pinc / Ivan z Košíku vybrán

Závist je kořenem hříchu a já nejsem závistivý člověk. Občas se ale stane, že se přistihnu, že závidím. Naposledy se mi to stalo s Tomášem Vrbou při posledním vyhlášení ceny Vize. Záviděl jsem mu sen o Jiřím Fialovi, ve kterém nás jmenovaný opouštěl se slovy, že musí na autorské čtení Starého zákona. Dobrý důvod k opuštění tohoto světa a skvělá tečka slavnostního dopoledne.

Zatoužil jsem po tom, aby se mi zdál taky takový sen, ale mně se sny zdají, jenom když jsem jaksi mimo sebe, třeba v průšvihu, a ještě se mi většinou zdají levné sny, jak říkával Jan Werich, činoherní výprava, a k tomu ještě bez pointy, pokud za ni nepokládáme skutečnost, že zapomenu, co se mi zdálo. Bažil jsem po tom snu stále lakotněji, protože se blížil termín a pak i prošel, kdy jsem měl napsat zdravici Ivanovi. Potřeboval jsem sen o Ivanovi, abych mu mohl napsat, což jsem chtěl a musel, ale básnické střevo mi odumřelo již před nějakým půlstoletím.

Ze zoufalství jsem si začal vytvářet databázi rýmů: „Ivan – skřivan“, napadne ptáčníka, třeba tajně a krásně zpívá. „Ivan – pije jenom sylván“, už kvůli Dáše, to by snad také šlo. „Ivan – bonviván“, to sedí, „Ivan – divan“ to se docela hodí. „Ivan z Košíku vybrán“. Už jich mám pět, ještě sedmdesát a splním Boháčkovo zadání. Pak jsem ještě nějakou dobu lopotně pokračoval a došlo mi, že tudy cesta nevede. Ivana sice znám hodně dlouho, mám ho rád, ale vlastně o něm vím jen pramálo. On se lidem do života moc nemíchá, protože je jiný než ostatní. Bonviván se mi povedl, ale vůbec to není originální, na tom, že Ivan M. Havel je bonviván, na tom se shodneme, to mohl mít dokonce i ve spise StB, umělec života, člověk, který má spokojený život, který má vždycky víc, než potřebuje a může tedy v Aristotelově smyslu dělat dobré skutky. Mám pořád ještě docela dobrou paměť, i když to tak občas nevypadá, a tak jsem si snažil vzpomenout, kdy si Ivan na něco stěžoval. Takovou vzpomínku jsem nenašel. (Máme za úkol vymyslet otázku pro Ivana. Jedna by měla znít, kdy sis naposledy na něco stěžoval někomu jinému než

Dáše? Kdyby si totiž člověk nemohl či nechtěl postěžovat vlastní ženě, byl by nelidský nebo, možná, ona, což pro Dášu rozhodně neplatí.)

Ivan se mi tedy jeví jako spokojený člověk, který nelamentuje, nestěžuje si, je decentní, nemontuje se do cizích věcí, umí dávat lidem dohromady a udržovat dobrou náladu za každého počasí i režimu. Je rozený náčelník. A pak mi to došlo. Když se mi o Ivanovi nezdál sen, ač jsem to strašně potřeboval, mohl bych si sen vysnit, vytvořit, a stát se umělcem přes sny. Do toho!

Zdál, nezdál se mi sen, jak Zeman z Hradu svržen, nebyla to revoluce, nebyla to exekuce, byl vynesena jak Morana a s poctami byl na Vysočině zaklet do stromu na věčné časy, se Sovětským svazem a nikdy jinak. Strom je to krásný, dubisko a padají z něj bonmoty, on mluví, zaléván slivovicí a bílým vínem a ti, kdož po tom zatouží, konají poutě za svým guru. Prostě pohádka, ale zároveň ústavní nouze. Kdo na jeho místo? I ti packalové v parlamentu v mém snu nesnu uznali, že další prezident po této zkušenosti je neúnosné riziko a že přišla chvíle pro monarchii. A protože metody politiky opakovaně selhaly, došlo na čáry, kouzla a náhodné formy výběru. Potřebovali dědu Poradu, člověka z lidu a bez aspirací a je tedy logické, že vybrali mne. Konec konců je to můj sen. Vytáhli mne z postele a domácky oděného a v bačkorách mne odvěkli na Hrad, abych zvěstoval krále. Zadáání znělo povědomě: musí to být spokojený člověk, který má všechno, co potřebuje, nekrade, nelamentuje, není paranoidní, netrpí velikášstvím, umí dávat lidem dohromady, je decentní a nemluví sprostě, nezaplétá se se sekretářkami, není mstivý a rád naslouchá druhým. Jo, taky musí být vzdělaný, ale raději neekonom. A musím předložit důkaz, proč to má být právě on, a na tři. Jedna, dva. Příležitost jsem nezmeškal a hlasem takřka Libušiným jsem pravil. „Ivan z Košíku vybrán, Ivan z Košíku vyhnán, na Hrad bude dán!“

Zmlkli a chtěli argument či alespoň znamení, že je to ten pravý. „Pohleďte mezi jeho křestní jméno a příjmení. Skví se tam písmeno ‚M‘, avšak není to písmeno, ale číslice, římská. Ivan M, Ivan Milenář, tisícník, první v řadě tisícovky nových českých králů, protože bude specificky české číslovat krále nikoli od jedničky, ale od konce. Královský majestát nebude dědičný, a každý další v řadě bude vybírán tímto způsobem, a bude mít římskou číslici o jednu nižší. Tak nemají to nikde na světě, bruselští byrokraté puknou závistí.“ To se zalíbilo, parlament měl smysl pro národní zájmy a prestiž.

Někteří nechápali, k mému úžasu byly v tomto parlamentu i bytosti, které neznají římské číslice, a trvaly na písmenu. „Nechť je i po vašem, neználcí! Kdo byl vybrán z košíku? Mojžíš! Ivan M. je Mojžíš českého lidu a vyvede nás z béd a krizí.“ A z venku působivě zahřmělo. Přesto dvě parlamentní frakce uspokojeny nebyly, z řad Úsvitu se ozvalo: „Nebyl ten Mojžíš tak trochu, ehm, sionista, to by mohlo vyvolat potíže v arabském světě.“ Odušil jsem: „Mám odpověď na každou námitku v této věci. Od ‚M‘ je přeci také prorok.“ Zmlkli, a za komunisty poněkud zkormoučeně děl Filip: „Na moji ateistickou námitku máš, starče, věru také odpověď, takže ji beru nevyslovenou zpět. Od ‚M‘ věru je i vůdce proletariátu.“ Pak už se jenom zašklebil novoposlanec Zlatuška, řka: „A je to můj kamarád, hnutí ANO říká ano,“ a dodal: „Ivanův literární avatar je Sakateka, kolego Okamuro.“

A bylo po ptákách, odhlasovali to jednomyslně, stejně jako komunisté volbu bratra Václava, tenkrát ale jenom za prezidenta. Dostal jsem parlamentní pověření, abych to Jeho Veličenstvu dojel sdělit na Košík a ukecal ho, aby nedělal potíže. „Jdi na něj přes Dášu,“ radil mi Zlatuška, a pak ještě chvíli diskutovali o tom, zda cesta na Košík má být kočárem, to chtěli traditionalisté, nebo helikoptérou, nakonec jsem se mohl spokojit s parlamentní audinou vybavenou i řidičem. Cestou k autu jsem se probudil.

Výklad snu: Ivanovi je možné závidět skoro všechno, uměl si to v životě zařídit. To, co jsem si pro něj vysnil, mu jeho kamarádi závidět asi nebudou, a já už vůbec ne. Ale pro český národ by to byla skvělá perspektiva.

Prémiová otázka pro Ivana: „*Veličenstvo, co uděláte na počátku své vlády ze všeho nejdřív?*“

Vše nejlepší k třem čtvrtinám století, tisícínku!

Petr Pithart / Ivan Havel

Ivan a Václav – tak jiní, a přece jasně bráchové! Václav byl politik-nepolitik a Ivan je vědec-nevědec.

Ivan kolem shromažďuje myslitele sobě podobné a jsou pořád na cestách, na kterých zkoumají meziprostory, o kterých my ostatní sotva co tušíme. Jen to, že jsou možná důležitější než ty naše prostory. Otevírají je hlavně hravým tázáním. Že je Ivan skutečný filosof, to se pozná podle jemného úsměvu, ve kterém je prvotní údiv a moudrá pokora zároveň.

Která otázka (nebo: způsob tázání) je pro Tebe ze všech nejdůležitější?

Samé dobré otázky k narozeninám ti přeje Petr Pithart

Petr Pítha

Ivane, stačí málo: vytrvat v mladých ideálech a zůstat při rozumu. *Myslíš si to, nebo už nemyslíš?*

Vladimír Pliška / O vědecké komunitě, interdisciplinaritě a CTS

Milý Ivane, tyto řádky píše Tvůj o pár let starší přítel a kolega a neví, zda se mu podaří držet se zadání editorů – 75 slov či vět či řádků. Je tu ovšem pozoruhodný záměr: Tvých 75 let! K těm Ti upřímně gratuluji a přeji další aktivní léta, splnění všech vyslovených i nevyslovených přání a pevné zdraví. Mohlo by to být ovšem i 75 stránek, kdybychom měli zahrnout vše, o čem jsme v posledních dvou desetiletích hovořili, diskutovali, publikovali – často i kontroverzně. Těch příležitostí a temat bylo mnoho. Připomeňme si jen deset zasedání ve Ville Lanně, na které zde s jistou nostalgií vzpomínáme. Nebo setkání v Semperově Ville Garbald v Castasegně na švýcarsko-italské hranici před téměř desíti lety. Setkání zde ve Švýcarsku či v Praze – ve „věži“, v Tvé kanceláři, při seminářích, na různých jiných místech v „Tvém“ ústavu. (Dosud se mi nepodařilo navštívit vás jednou v Košíčku, i když to již léta s Martou plánujeme). Přivlastňovací zájmeno „Tvůj“ pro CTS je tu na místě. Byla to Tvoje myšlenka na mezioborovou spolupráci, kterou jsi po pádu komunismu před téměř čtvrt stoletím se svými přáteli realizoval. Stejný motiv vedl našeho společného přítele Gerda Folkerse, takto profesora farmaceutické chemie, k tomu, že převzal vedení podobné instituce na ETH a Universitě v Zürichu, Collegium Helveticum, a reorganizoval ji ve znamení interdisciplinarity. A to mě právě při této příležitosti vede k zamyšlení, co tento společný jmenovatel obou ústavů, pražského a curyšského, vlastně znamená.

„Interdisciplinarity involves the combining of two or more academic disciplines into one activity (e.g. a research project),“ se praví ve Wikipedii, a podobně znějí i definice z jiných zdrojů. Není ovšem zcela jasné, co se tím – přesně – míní. Znamená „*combining*“ jakési sjednocování disciplin, jejich základních tezí, jazyka nebo dokonce metodiky? Wikipedia něco takového nepřímou naznačuje: „Because most participants in interdisciplinary ventures were trained in traditional disciplines, they must learn to appreciate differing of perspectives and methods.“ Zda ovšem tento „*must*“-požadavek

je splnitelný, je jiná otázka. Pozoroval jsem často, že i náplň a formulace pojmů je mnohdy velice rozdílná, v blízkých disciplínách poněkud, ve velmi rozdílných (přírodní vs. humanitní vědy) diametrálně.

Citujme opět starý příklad: model. Bylo to také téma jednoho z našich zasedání ve Ville Lanně a stejné téma sledoval i nedávný seminář na Collegiu. V obou auditoriích byly zastoupeny obory od umělců, uměleckých historiků přes architekty, matematiky, teoretické fyziky po lékaře, neurobiology a biochemiky – od doktorandů po profesory (samozřejmě, ženy a muži, „gender“ zde jazykově pro jednoduchoost nerozlišuji). A zase se ukázalo následující: zatímco v základních vlastnostech modelu – reflexe systému „originál“ do systému „model“, redukce vlastností a vztahů jednotlivých prvků originálu v modelu – se dala nalézt určitá shoda, jeho role v jednotlivých disciplínách se zásadně lišila. Nejen používaná media pro modelování, což je pochopitelné, ale i jeho vnímání a hlavně cíle modelování jsou v naprosté neshodě. Model může reflektovat estetické kvality – ve výtvarném umění, či kvality „esteticko-technické“ – v architektuře a podobně. V prvním případě je cíl jasný: model sám jako výtvarné dílo, jako reflexe subjektivních náhledů umělce; umělec může legitimně nerespektovat či obcházet realitu vědy, například geometrie. V druhém ustupuje estetický moment poněkud do pozadí, nicméně zůstává jako prostředek k představě architekta o působení na budoucího konsumenta jeho díla. K tomu se přidružuje moment technický: model předpovídá, alespoň z části, statické, akustické, optické atd. vlastnosti vznikajícího předmětu. (Zajímavé: tady je vztah originál -> model obrácený – model slouží k formulaci „originálu“, nebo snad lépe „reality“). Zmiňme ještě modely statistické, kasuistiku v medicíně a podobné postupy, kdy se u jednotlivých „originálů“ z charakteristických prvků (s výrazným rozptylem) formuluje jednotný model, například podchycení příznaků jednotlivých pacientů slouží k jakémusi modelu choroby. Redukce prvků – jeden z atributů modelu – hraje zvláště tady významnou úlohu. Naproti tomu chybí estetický moment u modelů v přírodních vědách, v ekonomii, technice téměř úplně. Samozřejmě každý z nás rád pracuje s „hezkým“ modelem – vzpomínám na téměř do detailu přesné a k tomu krásné „glass flowers“, skleněné modely rostlin, v botanickém museu Harvardské university; ale i jejich posláním byla především reflexe morfologických znaků k didaktickým účelům. Přírodovědecký či technický model má téměř výhradně epistemologické cíle: zobrazit

charakteristické znaky originálu ve struktuře jiného – konstruovaného – systému s redukováným počtem prvků tak, aby tyto znaky bylo možné vyšetřovat v izolované podobě (což často u originálu samotného z různých důvodů možné není). Tedy: model jako metodologický prostředek, nikoliv jako cíl. Přes tento očividný rozdíl ve významu a v pojetí modelu používají různé discipliny stejný termín. To by nebylo tak zlé, takových termínů se zcela odlišným přiřazovaným významem známe mnoho (energie, enthalpie a podobně), kdyby šlo jen o „gramatickou“ stránku. Ale často vidíme, že tato homonyma odrážejí něco mnohem zásadnějšího – zcela rozdílnou a nekombinovatelnou axiomatickou základnu individuálních disciplin. Nejsem sice stoupencem poněkud vyumělkované filosofie Ludwika Flecka (ostatně a na svou omluvu, nejsem filosof), ale jeho zdůraznění „*Denkkollektivu*“ je převědčivé, pokud ovšem jde o kolektiv vycházející z jednotné axiomatické základny. Vytvořit jednotnou základnu velmi různých disciplin, jako to předpokládá uvedená definice interdisciplinaritě, je tedy – patrně – a priori neproveditelné. Zkušenost ale ukazuje, že i mezi obory sobě blízkými nebývají interdisciplinární řešení bez problémů. Fysika a chemie vycházejí ze stejné báse: hmota jako diskontinuum, jejíž partikulární struktura určuje její vlastnosti. V pragmatickém řešení úloh týkajících se obou věd tudíž problémy nejednotnosti zpravidla nepřicházejí. Dalo by se tu tedy hovořit téměř o intradisciplinaritě a o jednotném již zmíněném *Denkkollektivu*. Přesto ale i zde dochází v diskusích, převážně akademických, k ostré výměně názorů týkající se i základních pojmů.

U disciplin již poněkud odlišnějších, ale stále ještě dostatečně blízkých, dochází často k rozporům podstatnějším. Napadá mi zde případ existence či neexistence „svobodné vůle“ (*free will, freier Wille*), fenoménu ve filosofii sotva definovatelném, ale nicméně s dalekosáhlými praktickými důsledky právníké, psychologické a snad i medicíně-psychiatrické povahy. Očekávali bychom tudíž diskretní ano/ne odpověď; a co vidíme? Ani v rámci svých disciplin se nemohou neurobiologové, psychologové, psychiatři a další shodnout na sjednocujícím stanovisku. Neurobiologové Gerhard Roth a Wolf Singer, psychiatr a filosof Henrik Walter, psychologové Wolfgang Prinz a Hans Joachim Markowitsch ji považují, s deterministickými argumenty, za naprostou iluzi; na druhé straně psychologové Lüder Deecke, Niels Birnbaumer, neuropsycholog Reinhard Werth a neurolog Hans Helmut

Kornhuber (popsal takzvaný motorický „*Bereitschaftspotenzial*“) pokládají deterministické argumenty za nepřípustné.

Odpověď na tuto pragmatickou a pro legislatura důležitou otázku tedy z interdisciplinárních snah nevyplynula.

Co o tom Ty myslíš, Ivane: můžeme o interdisciplinaritě sensu stricto vůbec hovořit?

Zcela absurdní by ovšem bylo popírat spolupráci mezi obory zaměřenými na specifikovaný a ještě pragmatictější cíl. Z těch, s kterými se v poslední době setkávám, mi připadá jako zajímavý příklad prenatalní diagnosa, spojená s problémy, které jediná disciplína nemůže uspokojivě řešit.

(Po pravdě řečeno není zřejmé, zda nějaké konečné a – *sit venia verbo* – „objektivní“ řešení vůbec může existovat). Každopádně by bylo obtížné definovat participující lékaře z několika oborů medicíny, biochemiky, molekulární genetiky, právníky, psychology a snad i teology jako jediný Denkkollektiv – a ani by to nemělo smysl pro věc samotnou. Přísně vzato tu o *interdisciplinaritu* nejde.

Snad o *transdisciplinaritu*? Pro její vymezení, zdá se mi, se definice a názory liší. Opět Wikipedia: „*Transdisciplinarity* connotes a research strategy that crosses many disciplinary boundaries to create a holistic approach.“ Zde se mi nelíbí „*holistic approach*“ – o holismus tu zcela určitě nejde; je to pojem čistě abstraktně-filosofický a nemá s realitou, o kterou se *transdisciplinarita* pokouší, mnoho společného. Nebo výstižněji: „In German speaking countries, ‘*Transdisziplinarität*’ refers to integration of diverse forms of research, and includes specific methods for relating knowledge in problem-solving.“ (Jürgen Mittelstrass: *Transdisziplinarität – wissenschaftliche Zukunft und institutionelle Wirklichkeit*, UVK, Konstanz 2003). Snad by nejlépe vyhovovalo označení „*polydisciplinarita*“, ale zdráhám se jakýchkoliv doporučení.

Ostatně: záleží na tom, jak dítě pokřtíme?

Přes všechny mé kritické poznámky, spolupráce mezi vědci na akademickém poli a při řešení pragmatických úkolů existovala vždy, existuje a doufám, že bude existovat i nadále; jen se vždy nadržela pedantického třídění a definic. Ovšem diskuse mezi přírodovědci a humanisty, mezi stoupcí nejrůznějších přístupů – věda/mystika, exoterika/esoterika, redukcionismus/holismus, determinismus/ indeterminismus, kritický racionalismus/postmodernismus a bůhví co ještě bývaly často a jsou dodnes ne právě

beránčí. Ale vzájemné porozumění se zvolna vyvíjí a jsou tu sympatické snahy překlenout staré rozpory a stará neporozumění; není to ovšem proces rychlý. Je ale nezbytný, už vzhledem k praktickým úkolům, které před námi všemi stojí: v energetice, v zemědělství, v zajištění potravy pro dnešních 7,1 miliardy obyvatel na Zemi (s ročním přírůstkem zhruba 80 milionů), v situaci, kterou si nadto zatěžujeme problémy „vlastní výroby“, jako jsou válečné konflikty, mocenské hierarchie, nerespektování občanských práv, korupce v politice, ekonomice, ve vládách a jinde. To přímo volá po společném úsilí techniků, přírodovědců, ekonomů, sociologů a humanitních vědců. Dnes jsme dosáhli alespoň toho, že alespoň řada z nás rozumí problémům, náhledům a myšlení „těch druhých“, a naopak.

Positivní vliv institucí jako Tvoje CTS na rozvoj tohoto mezioborového porozumění je nepopíratelný, a tím mohu svých 75 vět uzavřít (plním přání editorů a neadresoval jsem na Tebe jen jednu otázku, ale hned dvě). Za dva roky bude CTS starý už celé čtvrtstoletí, a to je v dnešní překotné době velký úspěch. CTS přeji ještě mnohá čtvrtstoletí, Tobě, milý příteli, realisticky ještě mnoho tvořivých let a končím akademickým zvoláním:

AD MULTOS ANNOS FELICITER!

Michal Potfaj / Prirodzený beh udalostí

Keď sa niečo deje (v tom najvšeobjímajúcom význame) a dospeje až do súčasného stavu, teda do momentálnej reality, tak by sme to mali pokladať za nutný dôsledok všetkých predchádzajúcich javov a dejov. A to bez ohľadu na to, či do týchto dejov a stavov ktokoľvek zasahuje, alebo sú „náhodné“. *A keďže neexistuje alternatíva k súčasnej realite – alebo existuje? –*, tak celý predchádzajúci vývoj by sme mali označiť za prirodzený. Nech je akokoľvek obludný.

Ludmila Rakušanová / Milý Ivane,

co Tě znám, tak tápu, jestli si tykáme nebo Vám vykám. Asi to bude tím, že do intelektuálních končin, ve kterých se pohybujete, málokdy dosáhnu. Což mě irituje natolik, že se radši neptám, jak to vidíš Ty. A nezeptám se na to ani teď, protože si nejsem jistá, zda měnit tuhle oscilaci mezi blízkým a vzdáleným má v našem věku ještě cenu.

Hlavně mám ale jinou otázku: V letech 1969 a 1971 jsi v Americe na univerzitě v Berkeley udělal doktorát z teorie počítačů.

Můžeš mi, Ivane, vysvětlit, proč jsi se, proboha, vrátil?

Břetislav Rychlík

/ 75 řádků ve Wordu a jedna otázka pro Ivana Havla

Svět nikdy nezajde na nedostatek divů.

Svět zajde na nedostatek údivu.

GILBERT KEITH CHESTERTON

Paní Božena Havlová hravým a dobrodružně záhadným způsobem v čtyřicátých letech malovala svým synům Václavovi a Ivanovi, z čeho je složen tajemný svět kolem nich. V nakladatelství KANT z toho před časem vyšla pod názvem *Didasko – Učím* kniha naučných obrázků, zachovalých kreseb a koláží. „*Všechny nesčetné látky, které se vyskytují na Zemi, jako boty, knihy, kočky, auta, socha královny Nefrety, stromy, beefsteaky a samozřejmě Václav a Ivan Havlovi – zkrátka všechno, nač si vzpomene – lze rozložit na molekuly a ty pak na atomy.*“ Takto začíná půvabný didaktický text v koláži osvětlující složení látek. Ivánka vzrušovala informace, že ze slunce bychom mohli udělat 1 1/3 milionu zeměkouli („Tento obrázek mě zvláště fascinoval, snad proto, že Slunce vidíme a po Zemi chodíme.“ – I. H.).

Pojďme se tedy podívat, z čeho je složen Ivan Havel, a jak ho vidíme chodit po zemi a jaké slunce nad ním svítí. Je logické, že Ivana Havla jsem poznal později než jeho bratra. On sám by řekl „mého slavného bratra“. Hned jsem si všimnul zvláštní kombinace vlastností. Údivu až úžasu nad tajemným světem i Vesmírem, stejně jako nad tajemným vesmírem v člověku. A nevázaného smíchu až bujaré veselosti nad ohromnými maličkostmi, jak vědeckými, tak nad banalitami života. A vděčností za to vše. Přesně v duchu Chestertonovského rčení: „*Neexistuje nezajímavý předmět, existují jenom nezajímaví lidé.*“ Ivana zajímá vše vzdálené jeho poznatkům. Jinak si nedokážu vysvětlit jeho trvalý zájem o asi nejvzdálenější planetu pražského intelektuála z buržoazní rodiny, jakou představuje svět horňáckého folklóru s jeho syrovostí a drsností.

A pak je tu samozřejmě vrozená havlovská slušnost kombinovaná s jakousi dojemnou věrností. Nikdy nezapomenu, jak jsem fascinovaně pozoroval v přímém přenosu jeho drobnou postavu, kráčeji vytrvale s občany dlouhou cestu za rakví slavnějšího bratra prezidenta Prahou směrem k Hradu. Jeho tehdejší narcistní pán musel chápat, že jeho budoucí pohřeb nikdy nebude demonstrací občanských díky, i kdyby tam přišli všichni vděční amnestovaní zločinci.

Takto věrně jede Ivan takřka celou noc, aby byl včas a přesně na rozsypávání popela naší kamarádky Jarmilky Bělíkové na Hornácku, na nádherných bělokarpatských orchidejových lukách, neboť Jarmilka byla divokou orchidejí našich životů. A ve vši serióznosti tam s partou bývalých mániček porušuje zákon o pohřebnictví, když otvírákem na pivo otevřeme urnu s Jarmilčiným popelem a v silném větru sypeme podle mého pokynu po, po! Akorát dojatý Korot sypal proti.

Jednou jsme v Koničku debatovali o tom, co bude, až naši planetu Zemi definitivně sežehne Slunce. Vypadá to, že se mne to za nějakých pár miliard let už nebude týkat, ale já se vždycky rozteskním, když si představím, jak hoří naše autochtonní chalupa na Kopánkách v Javorníku a celá zahrada s trnkami na slivovici (což je, samozřejmě, blbost, ta folklórní stavbička z nepálených cihel kotovic tady nemusí být třeba za další generaci, trnky zničí nějaká dosud neznámá choroba, že ano...). Ivan rozvíjel různé teorie, kde bude lidstvo v té době žít. Já jsem pořád trval na tom, že chci svoji matičku zemi, i když v ní nebude ani prach z mých kostí. A nějak jsem v souvislosti s vesmírným stěhováním lidstva vypustil pojem odtáhnout (myslel jsem na jiné planety). Ivan při nacpávání fajfky vzrušeně zvedl tvář a hned začal: „Vidíš, to je zajímavé, že by zapřáhli celou planetu do nějakých kšand a odtáhli ji pryč od toho Slunce. To mne nenapadlo.“ A začala plodná zábavná debata na téma odtažení planety Země. Jaké kšandy, jaké vesmírné lodě, co by to udělalo s oceány, s horami, s řekami, co se zvířaty, se zemskou deskou, co s atmosférou. Už si ty detaily nepamatuju. Ale řezali jsme se smíchy, z každého vědeckého nesmyslu vyrůstal řetězec absurdit, což stálo za objednáni dalších lahví vína. Ještě noční cestou k tramvaji jsme pokračovali a Ivan s vděčností za každý nesmysl dostával záchvaty smíchu. Usínal jsem uklidněn pobavenou představou, jak Vesmírem tiše táhnou kosmické lodě planety Zemi i s Javorníkem a Kopánkami, můj prach někde spokojeně víří kolem, dotýká se kvetoucích trnek v zahradě, skoro je opylovává a moji kosmičtí vnuci destilují slivovicový spiritus, kde je můj spiritus a nad námi a skrze nás si vane kudy chce Spiritus Sanctus.

Máme i jedno oblíbené politické tajemství, které se časem stalo nepotřebným. Každý z nás přivedl do Občanského fóra jednoho muže, Ivan v Praze a já v Brně. Nebudu teď ty dva starce, povalující se na pověstném smetišti dějin, jmenovat. Pravdou je, že v dobách, kdy ve vrcholných funkcích plenili

demokracii, naklonili jsme se občas s Ivanem k sobě a řekli si, že každý tomu svému zavoláme a řekneme: „Stačilo! A domů!“

Ivan byl také první člověk, s nímž jsem si vyměnil e-mail, v době, kdy v Čechách o mailování věděla jenom skupinka vědců a veřejnost vůbec nic. V roce 1994 jsem v Seattlu z emailové adresy Miroslava Bendy, mého spolurodáka z Veselí nad Moravou a Ivanova dávného kolegy z Kalifornské univerzity v Berkeley, odeslal banální mail: „Jsem v Americe, jak je doma?“ Po chvíli mi přišla odpověď, že: „V Čechách je strašně vedro, kroutí se a praskají koleje.“

Vrátím se ke svému dávnému textu v *Respektu* o knize maminky Havlové: „Z Didaska je při vši tajemnosti a nepředvídatelnosti lidského bytí možno vyvodit toto: Zájem Ivana Havla se od teoretického výzkumu automatů logicky vyvinul v kreativní zkoumání povahy vědy. O jeho původně ztracené a před časem zázračně objevené literární juvenilii Arsemid napsal v roce 1957 bratr Václav: „Intelkt v nezapomenutelném objetí s banalitou, logika nadšeně doplňující absurditu a ovšem naopak, racionální řád fabule v dialektické jednotě s chaosem snového rozvíjení děje...“. Dnes se tomu říká postmoderna. Zájem Václava Havla o svět aplikované pavědy (komunistického vědeckého světového názoru) se vtělil do jeho mnohých her. Kdo je zná, ví, že mají přesnou, až vědeckou logiku a výtvarnou stavbu, ne zcela vzdálenou matčiným přehledným panelům s řadou rafinovaně zábavných odboček. Asi jako když maminka Havlová nakreslí a popíše opravdový úspěch strašných zvířat dinosaurů v době mezozoické, kdy jejich nadvláda trvala 100 000 000 let. Pod vodní hladinou, ze které trčí hlava veleještěra, je malinká fotografie dvou blondáček, stejně oblečených v bílých košílkách, kratáscích a bílých ponožkách. Na ně míří graficky nepřehlédnutelně vyvedená šipka s textem: TAK ,VELCÍ' BY BYLI VENOUSEK S IVÁNKEM VEDLE VELEJEŠTĚRA!“

Ivan je velká postava mého života (i mé ženy Moniky) a jsem si jist, že navzdory temným mračnům komunismu, těm přeháňkám zločinnosti a blbosti, nad ním svítí šťastné slunce. Když to teď po sobě čtu, uvědomuju si, že tímto textem prolíná často něčí smrt. To už k našemu životu a věku nutně patří. Je to paradoxní, ale asi čtrnáct dnů před smrtí Václava Havla jsme se „Sněhurkou“ a Ivanem debatovali na téma očištění. Ivan našel svůj pojem: karanténa.

Ivane, můžeš nějak vědecky vyložit možnost nesmrtelné lidské duše a co podle tebe v té „karanténě“ dělá? Děkuju, Tvůj Břetislav Rychlík

Vojtěch Sedláček / Co Ti, Ivane, přeju?

Milou ženu Dášu i to, kterak je součástí Tvého žití. To vidí myslím každý, kdo se s Vámi setkává. A co víc, s laskavostí a velkomyslností činíte součástí svých životů i mnohé přátele. Vážím si toho, že Ti mohu blahopřát k pronikavému intelektu, který nemyslí na sebe víc než na jiné. To není obvyklé. Přeju i nám, aby Tě neopouštěla vstřícnost, s níž stavíš lávky mezi lidmi a prospíváš dobrému životu.

Bojíš se, Ivane, něčeho hodně?

Karel Schwarzenberg

Ivana Havla jsem poprvé potkal před čtvrtstoletím, když jsem poprvé navštívil Václava Havla v jejich bytě. Ivan Havel je podle mne jedinečný fenomén. Na jedné straně člověk, který ve své vědě a ve vědeckých kruzích požívá velikou úctu. Anžto těmto věcem naprosto nerozumím, tak to naprosto přijímám a nepřísluší mi to komentovat. Na druhé straně byl po dlouhá léta dosti osamělého boje Václava Havla jeho věrný bratr a podporovatel. Úspěch Václava Havla není bez Ivana představitelný. Mezitím si po revoluci vybudoval vlastní vědeckou existenci, je všemi uctíván a milován, a já musím říci, že pro mne je to pokaždé radost, když jeho a Dášu vidím. Dobrovolně na sebe vzal veliký úkol – zachovat tradici rodu Havlů. Václav Havel, jak neměl děti, tak to trošku zanedbal. Ivan se opravdu stará o tu tradici, ať je to Lucerna, ať jsou to jiné věci, zachovává knihy z doby svých rodičů, a myslím, že je to důležité, poněvadž Havlové byli významná pražská rodina už před první světovou válkou, a mezi válkami samozřejmě také. Miloš Havel spolu se svým bratrem Václavem Havlem vybudovali filmové město Barrandov, což bylo tehdy jedinečné v Evropě. Přeju Ivanovi opravdu mnoho štěstí a dalších úspěchů a jsem velice rád, že ho máme. Je ve své tichosti a rovnosti mnohým vzor.

Když byste měl teď možnost, studoval byste něco jiného, nebo zůstal u té vědy, kterou jste svého času tehdy začal?

Ladislav Snopko

Meno Havel nesie v sebe dve podoby. Ivan a Václav. Vesmír a spoločnosť. Človek a občan. Niečo nenápadné, čoho sme súčasťou, a niečo narušivo prítomné, čo určuje naše miesto v spoločnosti. Jedno i druhé je neoddeliteľnou súčasťou nášho bytia. Vedec Ivan Havel cieľavedome báda nad ľudskou existenciou v kontexte exaktného sveta. Homo politicus Václav Havel obhajuje dôstojnosť človeka v občianskom svete. Dohromady tvoria jeden nedeľiteľný celok. Drahý Ivan, nech aj naďalej Tvoja vlúdnosť a múdry pokoj víťazí nad hrubosťou a hlúposťou sveta.

Ivan, Tvoj život je životom sústredeného človeka. Rozptýlilo niekedy niečo a ak áno, tak čo Tvoju pozornosť?

Jan Sokol

**VIVAT AB INITIO
IVAN HAVEL**

MEMINIT TVVS IAN

Antonín Strížek

Vše ode mne je na obálce této knihy.*

Líbí se ti to?

* A na straně 248. (Pozn. ed.)

Jiřina Šiklová

Ivana Havla jsem měla vždycky ráda. Přes dějiny Ymky a Akademické Ymky jsem znala jeho rodiče, zvláště tatínka, dříve než „kluky“. A z těch dvou kluků jsem více znala Ivana než „bráchu“, protože ten trochu sjížděl do pro mne nepřístupných uměleckých sfér a později do undergroundu. Navíc Ivan byl nesmírně spolehlivý, přesný, s fantastickou pamětí a zodpovědností za druhé. Na svůj osud si nikdy nestěžoval, nikdy ani náznakem nepřipomínal, že za jiných podmínek by asi žil on i jeho rodina v jiném a pro něj lepším prostředí. Určitě to bylo u nich po stránce ekonomické dosti složité. Prakticky o všechn majetek jeho rodina přišla, když bylo Ivanovi asi dvanáct let. Zůstal jim byt, sice velký, ale tehdy tam žili rodiče, prarodiče, oba sourozenci a později i vnuci pohromadě. I fakt, že musel přijmout a taky přijal mnohá jeho kvalifikaci vůbec neodpovídající zaměstnání, bral jako samozřejmost.

Nevzpomínám si, že by někdy mluvil o finančních potížích, ba ani o tom, že mu chybí právě jen ta příslovečná stovka do příští výplaty. Měl a má v sobě jakýsi vnitřní motor, který ho hnal ve všech životních situacích za dalším a dalším vzděláním. Ne pro tituly – na ty kašlal a taky je nedostal –, ale pro poznání samotné.

Trochu něco vím taky z psychologie a konstelace sourozeneckých vztahů. Jsem taky druhorozená. Dovedu si představit, jak složité je postavení mladšího bratra. Obdivuji, jak bravurně, bez žárlivosti, zvládal pozdější popularitu svého „bráchy“ (jak naznačit v textu to jejich rodové „rr“, to opravdu nevím). Smiřoval spory – i ty bratrovy –, rozhodoval jasně i za svého bratra řadu pro rodinu důležitých rodinných věcí a nebyl frustrovaný z toho, že to nikdo skoro nevěděl a dosud ani neoceníl. To dokáže zvládnout jen velká, silná, opravdu sebevědomá osobnost. Tou Ivan vždycky byl a je, a to nepíšu proto, že má zrovna narozeniny. Ale abych ho nepřechválila, má taky podle mne jednu chybu: dává málo najevo svoji lásku k vlastním „klukům“ a to, jak mu na nich záleží.

Opravdu našťvaného, zatrpklého jsem ho nikdy nezažila. Smutek v něm někdy je, ale málo se o něj dělí. Asi mu v celém jeho životě pomáhá další jeho schopnost, tedy představit si, jak ten druhý, blízký i neblízký, asi uvažuje. Je to slabost? Není, naopak, žije se mu s tímto povahovým rysem určitě lépe než těm, kteří jsou jednoznačně přesvědčeni jen o té své pravdě a potřebují odcházet od sebe sama. S touto obdivuhodnou „chybou“ v uvažování se dožil a přežil již pětasedmdesátku. Tak s touto povahou dotáhne určitě i tu poslední třetinu svého života. A otázka na závěr?

Souhlasíš, Ivane, nebo jsem tě neodhadla?

Šimon (H.) Karel

Co když se druhý bludič bude pohybovat extrémně pomalu?

Viktor Šlajchrt / Epistemologie enologie jako hra a dobrodružství

K oborům, jimiž se Ivan M. Havel jako transdisciplinární myslitel soustředěně zabývá, patří také enologie, věda o víně. V roce 2002 založil spolu s Eugennem Brikciem a Jiřím Fialou Enologický kroužek při klubu Koníček v pražské Lucerně. O dva roky později jsem měl tu čest připojit se, za další dva roky přibyl Roman Kotecký, v dalších letech začali pravidelně docházet Ivan Chvatík, Bernard Šafařík, Tomáš Vrba a Martin Palouš. Někdy se objeví příležitostný host, ale nikdy se nás u stolu nesejde víc než deset. Obvyklý počet účastníků kolísá od čtyř do osmi. Scházíme se jednou měsíčně, abychom ochutnávali donesená vína, zejména červená, protože ta se nemusí chladit. Každý přinese nejzajímavější láhev, na jakou narazil od minulého zasedání. Společnost pomalu upíjí, vzájemně si sděluje sensorická pozorování a snaží se vzorky charakterizovat, aniž by přejímala zavedené vinařské floskule. Po dopití každé láhve zapisuje Ivan nejvýstižnější postřehy do speciální knihy.

Různá vína se na stole setkávají v překvapivých konstelacích. Produkty českých a moravských vinařů vyhodnocujeme stejně pozorně jako drahocenná bordeaux, latinskoamerické skvosty nebo švýcarské a rakouské speciality. V nápojové gastronomii, zvláště co se alkoholu, kávy a čajů týče, souběžně fungují dva protichůdné principy. První, řekněme aristotelský, sází na nekonečnou rozrůzněnost produktů, které lze porovnávat. K nejvíce diverzifikovaným komoditám patří kvalitní vína evropského původu. Chuť, barva i vůně jsou u každé láhve důsledkem dlouhé řady determinací. Záleží na odrůdě révy, na lokalitě pěstování, technologii zpracování, roku sklizně i způsobu a délce archivování. Totožná vína se vyskytují jen v relativně malých sériích téže odrůdy a téhož ročníku z téže viniční trati od téhož výrobce, které jsou stejně dlouho uchovávány ve stejných podmínkách.

Druhý princip, spíše platónský, prosazuje neměnné standardy chutě a kvality, aby konzument vždy přesně věděl, co si kupuje, a nebyl nemile překvapen. Řídí se jím výrobci, kteří před jedinečností upřednostňují jednotný charakter každé láhve téže značky. Vzhledem k tomu, že určující vliv na

kvalitu produktu mívají vstupní suroviny přírodního původu, jejichž vlastnosti bývají proměnlivé, dosahuje se chuťových standardů především mísením. U nás se takto vyrábějí značková vína, ve Francii různá cuvée. Také velcí vinaři ze zámoří chuťovou rozrůzněnost u podstatné části své produkce potlačují, aby vyšli vstříc vkusu nejširších vrstev konzumentů.

V Enologickém kroužku oceňujeme oba přístupy. Některá lokální vína, například francouzské Cahors nebo Primitivo z Apulie, mají tak mocný svéráz, že se do nich musí člověk chvíli vpíjet, ale vynahradí mu to jejich drsná nezaměnitelnost. Kalifornská vína jsou vesměs lahodná, ale po třetí láhvi už mohou svou standardní kvalitou nudit. Chuťová síla bordeaux vynikne při prvních doušcích, leckdy však zevšední, pokud jich následuje víc, než by mělo. I proto jsme si oblíbili střídání chutí. Potěšení z různorodosti vzorků vyjádřil Ivan na nedávném zasedání drobnou statistickou úvahou: „Lze si představit, že v tuto chvíli popijí víno na celém světě půl miliardy lidí. Tenhle Claret od Coppoly z roku 2008 možná zrovna ochutnává pár tisíc osob. Takřka nulová je však pravděpodobnost, že by si předtím někdo dal Οικογένεια Γραμμένov z Korfu, ročník 2000, moravskou Frankovku od Polehni, ročník 2009, Blauer Zweigelt od Waltera a Gertrudy z Retzu, ročník 2009, André barrique od Ludwiga, ročník 2009 a Château Bouscassé z Maderanu, ročník 2008. Tohle zažíváme jenom my, pánové!“

Když mne Ivan před lety přizval do kroužku, maličko mne tím zaskočil. Život mne protáhl bezpočtem laciných putyk a barů, vypil jsem už všelicos, ale na znalecké hovory o ušlechtilém vínu ve vybrané společnosti vědců, filosofů a básníků jsem se necítil. Teprve po několika láhvích mi došlo, že se účastním nevšedního objevitelského dobrodružství, poutavé hry, v níž se senzuální vnímavost poměřuje s možnostmi jazyka. Ten do ní vstupuje v obojím smyslu slova: jednak jako chuťový orgán, jednak jako médium komunikace.

Na slovo vzatým enologickým odborníkem není nikdo z nás, zato se utvrzujeme v amatérském nadšení. Každá láhev je ve své podstatě jedinečná, čímž se vymyká kategoriím, neboť vědy o jedinečném není. Každá přináší nový zážitek, který je třeba vynalézavě pojmenovat. Nejčastěji přitom užíváme běžný jazyk pijácké empirie, ale každý z přisedících má k dispozici i speciální jazyk svého oboru. Pod kamufláží enologie se tak vytváří široká platforma pro hravé a zábavné setkávání matematiky, kybernetiky, filosofie,

přírodních i společenských věd, českého i latinského básnictví, filmařství, ba dokonce pokleslé žurnalistiky v podání mojí maličkosti.

Konkrétní víno se při našich zasedáních mění v metaforu něčeho obecného a hovor se stáčí ke všemu, co stojí za řeč. Mnohokrát mne napadlo, že pokud nás nějaký státní orgán odposlouchává, mohla by z přepisů vzniknout pěkná knížka. Pochopitelně transdisciplinární. Ivan ji možná podvědomě osnoval už při založení kroužku.

Jsou v dražších vínech cennější pravdy než v laciných?

Jaroslav Šonka / Stařešina rodu: Variace na 75 slov

Vzpomínám si na naši debatu po bratrově smrti. Smutně jsem podotkl: Teď jsi stařešinou rodu. Tys plačtivě zaprotestoval: Ale já nechci být stařešinou rodu. *Už sis zvykl?*

Za Tvoji roli patrona našich setkávání Ti děkuji a přeji Tobě i nám pokračování toho, co nás všechny obohacuje. *A uvědomuješ si vůbec, jak silná integrační osobnost jsi?*

To koníčkovské společenství je produktem tradic, intelektu a přátelství. Kdo umí být patronem takové točny, zaslouží si náš obdiv. Gratuluji.

Kateřina Trlifajová / Mil Ivane,

laskav prvode podivuhodnm labyrintem světa, vyhledávači paradoxů, absurdit a hřcek, jenž miluješ ulevn AHA jako zznj náhlého zmizení mezery v puzzle, jenž se snaží proniknout do podstaty věcí a odhalit roušku tajemství světa před horizontem, jenž ohmatává hranice horizontu a zvdav nakukuje za horizont, jenž ochotn rozdává ze studnice svých vdost, sv knihovny i počítače a jenž velkoryse host sv ptele, chci se tzeptat, *jak bylo tv poslední největší překvapení a radost?*

Vzn uvaha o nesmyslu světa.

A jak smysl mu, a kdo jin než ty, dodv?

Václav Trojan / Ivane milý,

před léty jsem slavil v Koníčku šedesátiny. Přišel mi popřát staříček Honza Wiener a prohlásil větu, kterou si od té doby opakuju: takové mladé kuřátko. Myslím, že se známe zhruba polovinu té pětasedmdesátky. Tenkrát jsem věřil, že jednou budou počítače schopné něčeho, čemu jsme říkali „umělá inteligence“. Dnes se toho bojím. Vzpomínám na léta našich setkání, vždycky přátelských. Děkuju Ti za ně a za Koníčka a za vesmír, kde se můžeme setkávat.

Je nějak ta pětasedmdesátka zajímavá pro Vesmír?

Helga Turková / Otázka pro Ivana M. Havla

Musím začít od Adama. V roce 1960 se konala spartakiáda, která přivedla do Prahy mnoho návštěvníků. Proto školilo Vlastivědné oddělení Pražské informační služby odborné průvodce. Kurz probíhal od podzimu 1959 do jara 1960. Sešlo se hodně studentů, důchodců i vzdělaných dam z domácnosti s jazykovými znalostmi. Mnozí z nich se matičce Praze upsali i na další léta a pokračovali v provádění na okružních jízdách, vycházkách, zájezdech i na památkových objektech. Osvícení vedoucí Vlastivědného střediska, historik a básník dr. Zbyněk Hejda a kunsthistorik, malíř a fotograf dr. Jindřich Vávra, vymysleli čtyřdenní seminární zájezdy, kde se trénovala průvodcovská technika. Účastnila jsem se jako studentka prvního autobusového zájezdu v roce 1961, který tehdy vyjížděl z Uhelného trhu. Podle zasedacího pořádku jsem šťastným řízením osudu dostala místo v předposlední řadě, vedle paní Boženy Havlové. Zнала jsem ji dosud jen povšechně, jako usměvavou a velice pilnou kolegyni. Během těch čtyř dnů jsme si povídaly a nakonec se spřátelily. Boženka mi dokonce nabídla tykání. Chodívaly jsme ze Staroměstské radnice, kde podávala informace o Praze a prodávala vstupenky na prohlídku, společně domů. Bydlela jsem totiž blízko ní, šikmo přes řeku. Vybíraly jsme si zapadlé uličky, tehdy plné romantického kouzla. Ze začátku jsem vůbec netušila, z jaké rodiny pochází. Nenapadlo mě to ani tehdy, když navrhla, abych vracené knížky a vzkazy pro ni nechávala v Lucerně, v úředním kutloušku s okénkem proti vchodu do automatu dnes již neexistujícího, před schody do tanečního a cvičebního sálu. Milý pán, když jsem sdělovala, pro koho je balíček určený, se na mě vždy moc hezky usmál. Na Staroměstské radnici ji v přízemní expozituře Pražské informační služby navštěvovali oba synové. Starší Václav byl v polovině padesátých let dvacátého století také průvodcem po Praze, takže kráčela v jeho stopách. Sdílela jsem Boženčinu radost z premiéry jeho hry *Zahradní slavnost* v Divadle Na zábradlí v roce 1963. Vyprávěla mi také, jak se před tím u nich doma natáčely na magnetofon rozhovory u večeře, aniž

by o tom všichni členové rodiny věděli. A k jakému absurdnímu výsledku to vedlo.

Jednou jsme šly blízko Národního divadla a Boženka řekla: „Tady jsem byla přijata do společnosti.“ Dům nepůsobil moc vznešeně, ale bývalo tam prý dříve velvyslanectví. Já jsem podobné věci znala jen z literatury, takže mě přítelkyně začala zasvěcovat do problémů společenského života. Byť se tehdy zdálo, že jde o zcela neužitečné znalosti.

Na radnici často chodíval i její mladší syn, Ivan M., kterému se říkalo Ivo. Písmeno M. za prvním křestním jménem připomínalo jeho strýce Miloše Havla, otcova bratra, zakladatele barrandovských ateliérů. Doprovázel na prohlídku historických sálů a radniční věže také zahraniční přátele a známé Havlovy rodiny. V roce 1964 tam také přinesl mamince svatební oznámení bratra Václava a Olgy Šplíchalové. Přítomní průvodci oceňovali vtipný nápad a grafickou úpravu lístku.

Díky paní Olze jsem se dostávala na některá představení Na zábradlí, ba i na premiéru Havlova *Vyrozumění* dne 26. července 1965. Měla jsem lístek na neoznačený přístavek v přízemí a měla jsem velkou trému. Jednak jsem byla dost bázlivá, a jednak jsem věděla o významu prvního provedení nové hry. Podle Boženčiných pokynů jsem si vybrala přiměřené místo na kraji a rozčileně jsem vše prožívala. O přestávce jsem, plna dojmů, raději vyšla ven do letní noci, ale Boženka mě hledala a vzkázala mě po kolegovi z radnice, dr. Miloši Černém, ať pak určitě za ní zajdu.

Po velikánském neutuchajícím potlesku, v nadšené atmosféře, jsem skutečně Božence a panu inženýru Václavu Havlovi pogratalovala k úspěchu jejich syna. Boženka se musela věnovat zahraničním účastníkům večera, ale požádala svého syna Ivana, aby pro mě obstaral „do ruky“ skleničku. A on mi donesl sklenku bílého cinzana, na jejíž „premiérovou“ chuť dodnes vzpomínám. Díky mu! Postála jsem tam ve společnosti dalšího průvodcovského kolegy, dr. Stanislava Macháčka. Oba jsme sledovali úžasnou zdatnost Boženky, která se s naprostou lehkostí pohybovala v mezinárodní společnosti. Připadalo mi to jako scéna z nějakého prvorepublikového filmu, ovšem bylo to sedmnáct let po roce 1948, který Havlům tak zcela změnil život. Vypadalo to tehdy, že se snad přece jen něco v budoucnu zlepší. Bohužel, nestalo se tak. Boženka s námi ještě prožila tragický rok 1968. Těšila se do důchodu, že si přečte nashromážděné knížky a budeme

chodit na pěší výlety. Zemřela však nečekaně v padesáti sedmi letech v roce 1970.

U jejího hrobu na Vinohradském hřbitově jsem se jednou nečekaně sešla s jejím manželem, panem inženýrem Václavem M. Havlem. Domluvili jsme se, že se sejdeme a on mně věnuje její fotografii. Bohužel, nedošlo už k tomu pro jeho onemocnění a brzké úmrtí v roce 1979.

V posledních letech totality však v Klubu Za starou Prahu v JUDITINĚ věži přednášel Ivan M. Havel pro mladé členy klubu o knize *Mé vzpomínky* svého tatínka. Ukázal nám i strojepis knihy, kterou teprve čekalo budoucí (roku 1993) vydání tiskem. Účastníků nebylo mnoho, zasedací síň není velká. Když se ale rozneslo, o jak zajímavé vystoupení šlo, všeobecně bylo žádáno o opakování. To však bylo možné až po historické změně roku 1989. V přednáškovém cyklu Hovory o Praze, který Klub Za starou Prahu pořádá desetkrát ročně od roku 1971, tehdy ještě ve spolupráci s Obvodní knihovnou Prahy 5 v Národním domě na Smíchově, přednášeli v Arbesově sále úspěšně o rodinné historii Ivan M. Havel a jeho manželka Dáša. Zodpověděli také mnoho dotazů o Lucerně a Barrandovu.

A nyní zpátky k premiéře *Vyrozumění*. Dnes už je známo, že idea umělého jazyka ptydepe i samo toto slovo ve hře bylo vymyšleno bratrem autora hry, Ivanem M. Havlem. Zároveň na okraji jeviště stál zajímavý objekt, jakýsi brumlající strojek. Vnášel do děje něco neskutečně provokujícího, ba tajemného. Na současného diváka, znalého moderního sochařství, by možná už tak nepůsobil. Já ale na své dávné pocity nezapomněla.*

A proto bych se dnešního oslavence chtěla zeptat na podrobnosti vzniku jeho nápadu a hlavně na to, jestli se jeho dílo na rozhraní umění a techniky dochovalo. V kladném případě, kde se nachází? V nejhorším snad existuje aspoň fotografie?

* Viz poznámku editora na s. 30. (Pozn. ed.)

Robert Vágner / IMH versus IMJ
aneb
Jak to tenkrát vlastně bylo?

O úctyhodných duchovních dimensích
docenta Havla
pojednávají dozajista
zevrubně mnozí.

Nikoli abych se odlišil,
nýbrž proto,
že je toho z důvodu komplexního postižení
Oslavencovy osobnosti
nezbytně třeba,
rád bych,
při této příležitosti,
vzpomněl jeho nemalých předností fyzických.

Hodnověrné doklady
o jakémkoli sepětí IMH s tělesnými aktivitami
pohříchu chybí.
Nebyl nalezen nikdo,
kým by byl
při sebenepatrnějším tužení těla,
byť třeba jen z pouhé mladické rozpustilosti,
kdekoli přistižen.
Veškeré psychologické konstrukce,
evokující fiktivní představy IMH
třeba coby dorosteneckého borce
na hrazdě, bradlech či kruzích,
byly některými z dosud žijících potenciálních pamětníků
prohlášeny za zcela liché, nesmyslné a nemožné,
v případech metání koně dokonce za nestoudné.

Však přeci je zde něco,
co nasvědčuje jeho naprosto netušené,
nesmírné tělesné síle a nebývalé mrštnosti.

Druhdy v „Koničku“,
při pohledu na jistou fotografii z „Hrádečku“,
zachycující do půli těla vyslečeného, huňatého, hrůzně rozvášněného
Ivana Martina Jirouse,
IMH maně poznamenal:
„Já s ním tenkrát zápasil...“

„Cože? S Magorem,
kerej se v base rval s kdejakejma nejhoršíma kriminálníkama?“
podivil se upřímně a hlasitě
přítomný a znalý Jiří Gruntorád.

„Nojo,“
dodal docent Havel,
„šel na mě dokonce se sekerou!“

Hrozivý obraz
do nepřičetnosti zpitého, divoce řvoucího
brunátného Magora,
zuřivě mávajícího širočinou,
evokoval hrůzu a děs...
Kdo ze smrtelníků by se mu chtěl
a mohl postavit?

Je však zároveň nasnadě,
že pokud antická snaha o harmonii ducha a těla
došla u I. M. Havla
alespoň částečného naplnění,
pak alternativní představa
deprimovaného, potlučeného
I. M. Jirouse

vzlykajícího nad polámanou sekerkou
někde v koutku sklepa na uhlí
není zdaleka nereálná...

Inu, jak to tenkrát bylo,
by nám dnes IMJ, i kdyby mohl,
možná dost nerad vyprávěl.

IMH je tak jediný,
kdo zná pravdu.

Je však také,
jak bohužel obecně známo,
nesmírně diskrétní, skromný,
velkorysý a ušlechtilý.

*Stejně bych se ho však rád zeptal,
zda jej nakonec
jen tak pustil,
nebo až poté,
co ho odprosil...*

Roman Vávra

Že je Ivan Havel osobitý myslitel, je všeobecně známo. Že je trpělivý a vnímavý pozorovatel a že už jeho přítomnost činí okolí slušnějším a noblesnějším, považuji za privilegium těch, co se s ním znají a potkávají. Osobně velmi oceňuji i jeho jemný smysl pro humor, kterým dokáže bourat zeď své zdánlivé nedostupnosti. Také oceňuji, že se dokáže nebrat vážně.

Ptám se však, Ivane, cos ve svém životě prošvihl? A obáváš se, že už to nedohoníš?

Jaroslav Veis / Milý Ivane,

pamatuju si, kdy jsem Tě viděl poprvé. Bylo to v sedmdesátých letech v Emauzích a já žasl, v kolika kontextech umíš přemýšlet, i když jsem se nadřel, abych všechno pochopil. Od té doby rád čtu Tvoje texty, a když se potkáme, víc poslouchám. Teď se však zeptám: C. P. Snow nastolil otázku dvou kultur, humanitní a „tvrdých věd“.

Platí pořád? Pokud ano, patříš jen do jedné – či do obou?

Lákavé manýristické zadání, podle něhož formátujeme pozdravy našemu oslavenci v pětasedmdesátkovém kódu, zve k hravým šarádám. Vědomi si závažnosti úkolu, jehož se nelze zhostit jenom nezávaznou hříčkou, svěřujeme se tu důvěřivě symbolickému jazyku Tradice, v jejím věkovitém učeňeckém rozvíjení a předávání; Tradice odvolávající se na nejhlubší (božský) úmysl se světem a člověkem.

Skrze mřížku odpovídajícího významového čtení (s tím, že – jak praví Ješajahu Leibowitz nad svatou knihou Tóry – „brány výkladu nejsou před nikým uzamčeny“) zde nahlížíme jedinečnost osoby oslavencovy a čteme tak i cifru **75**, označující dosažený bod jeho pozemského pobytu. Tímto časovým údajem se vyjevuje epochální analogie: ve stejném stáří (mládí?) **75** let odešel praotec Abraham z mezopotamského Cháranu (srov. Gn 12,4), aby se vydal (sága všech ság tím počíná) do země kenaanské...

Neopouštějíce dané hermeneutické pole, zjišťujeme, že se zde nalezené významy výsostně kryjí s životními stezkami a duchovním tvarem oslavencovy univerzální osobnosti. Tentýž růst, jako se vzhůru pne Strom života; tentýž vzestup jako po příčlích Jákobova žebříku, dle matrice Všehomíra.

Čísla (nevyjímaje číslo **75** עה) odpovídají, jak známo, v hebrejské abecedě písmenům, a naopak. Jména písmen (*alef, beth, gimel*...) a čísla, která značí, mají své primární významy fyzické (hlava, dům, velbloud...) i dovozované, metafyzické.

Číselným rozkladem **75** na desítky a jednotky dostáváme čísla 70 a 5 (totožně s dvouciferným hebrejským zápisem) – s odpovídajícími významy, které jsou vůči sobě ve vzájemném vnitřním vztahu.

Význam 70 je určen už významem jeho dvojnického čísla 7. Sedmička je od starověku číslem posvátným, základ nejstarší časomíry, odvozené ze čtvera

proměn Měsíce po sedmi dnech; již u Sumerů a Babylóňanů symbolizuje božsky posvěcenou úplnost a uzavřenost celku.

V hebrejské abecedě 7 odpovídá sedmému písmenu, *zajin*, jež jako číslici údajně zapisovaly nejstarší texty ve tvaru lodě s veslem nořícím se do vody: svět vesluje mořem času: kromě kosmického rytmu vyjadřuje sedmička čas v jeho plynutí a proměnlivosti – časnost. Tradice praví, že v tomto světě žijeme vlastně v sedmém dni, ve kterém B-h „přestal konat veškeré své stvořitelské dílo“ – světo-dni, jímž je dodnes celý tento svět.

Představuje-li 7 stvořený svět v perspektivě jeho následné časnosti, pak 70 v sobě tento svět objímá v jeho mnohosti. Bible mluví o sedmdesáti národech (Gn 10, Dt 32,8) a míní se tím všechny národy světa; v sedmdesáti jazycích byl podle židovské legendy na Sinaji vydán Zákon a rozumí se tím všechny možné jazyky; mluví se o sedmdesáti moudrostech a je v tom obsažena všechna moudrost tohoto světa.

Sedmdesátce odpovídá v hebrejské abecedě písmeno *ajin* א. Značí dyšnou, nevyslovovanou hlásku, kterou lze při korektní výslovnosti jako náznak hrdelnice jen lehce zaslechnout, čímž je *ajin* tělesnější než zcela neznělé *alef*, na hranici těla a jeho dechu – ducha.

Slovo *ajin* אֵין neboli 70 znamená „oko“, tělesné oko. *Ajin* nemluví, *ajin* vidí. Protože je sedmdesát rovněž výrazem pro tento svět, může oko tento svět zřít – v úplnosti jeho národů, jazyků a moudrosti. A jako oko „plné“ zahlédá i to, co je skryté. Význam sedmdesáti je ale také dán posloupností desítkových řad, to jest tím, že následuje po padesáti a pak po šedesáti v jejich odlišné časovosti – po časových metách, kterých náš oslavenec již dosáhl. – Padesát se kryje s písmenem *nún*, které znamená rybu. Podle nejstarší tradice je Vesmír založen na hřbetu ryby: *nún* je bytí tohoto světa, život ve světě jako smysl času. – Šedesátce pak odpovídá písmeno *sámech*, kteréžto slovo znamená hada. Toho hada, který nás svedl k prvotnímu hříchu, nevyhnutelnému hříchu, neboť nelze nejísti ze stromu poznání dobrého a zlého; a – v protikladné dvojnosti – nelze napříště existovat na Zemi, aniž se plodíme a množíme (had, praví Tradice, umožňuje život v tomto světě). „Had je tu proto, aby se s ním člověk setkal,“ říká se takřka existencialisticky. Žít na Zemi znamená žít s hadem – žít protiklad a unést jej: žít v protikladu bolestně uvědomovaném (*micrajim*).

Ajin neboli 70 znamená kromě oka také – stupňuje se tu významuplnost toho slova – studnu, pramen, zřídlo živé vody: metafora času prýšticího ze skrytosti.

Pětce, která spolu se sedmdesátkou dotvoří číslo **75**, odpovídá v hebrejské abecedě páté písmeno – *hé* ה. Zní zvukem výdechu, „tím nejméně namáhavým zvukem, který může udělat duše...“ *Hé* je takto přítomno v každém slově, „vyjadřuje bytí v přítomnosti“, říká Tradice, také ono směrem k zakrouhlující jednotě.

Slovo *hé* חה znamená „okno“, jak to znázorňuje písmeno *hé* samotným svým tvarem. Oknem proniká každodenní světlo, které odhaluje našemu oku to, co je venku: oknem vpouštíme dovnitř svět – svět zjevující se nám v osvětlení (Jan Patočka mluví o světu a světle v jejich jazykové blízkosti i bytostné souvislosti). – Tradice ví o nekonečném světle, šířícím se od záblesku stvoření a utvářejícím svět, zahrnujícím zrod a růst všech jeho entit... Shledává to světlo zachycené v *sefirách* – „sférách“, v „nádobách světla“.

V tomto smyslu vyslovuje *hé* také dovršenost; jako je tomu ve spojení muže (*hú*) a ženy (*hí*), tedy v jednotě uskutečňované v polaritě.

75 je uprostřed posloupné řady od 70 k 80, od písmene *ajin* k písmenu *pé*. Slovo *pé* znamená „ústa“. Poté, co oko prohlédlo – po setkání s hadem „oběma se otevřely oči...“ (Gn 3,7) –, člověk svým okem vidí, svými ústy promlouvá, ptá se. Hovoří s B-hem i s tímto světem.

Spojuje-li v sobě **75** zření tohoto světa v jeho mnohosti, úplnosti i skrytosti, ve vší moudrosti jeho živých pramenů, v jeho stálé osvětlovanosti, nahlédnutí života v něm v jeho protikladnosti, ptám se pětasedmdesátníka:

Řekni, co odsud vidíš?

Jitka Vodňanská / Ivan M. Havel – 75

Obracím zpátečku a jsem v roce 82.

Je 15. listopad a Jirka Němec v salónu na nábřeží přednáší o Levinasovi. Úžasná atmosféra.

Je 7. říjen 83. Narozeninový večírek tamtéž. Dobrovský, Dienstbier, Bělíce, Petruška, Urbánek, Šabata, Bendovi, Palouš, Daniela atd... Úžasná atmosféra.

Jsmo společně, v našem bezpečí, v přátelství.

Taky se mi tu vykutálí malá legitimace (1982–1983) členky klubu fanynek IMH. Pravidelné schůze v restauraci Orlík.

Dáša a Ivan – asi v roce 1982 jsme spolu byli na Hrádečku. (foto autorka)

Milý Ivane, díky za všechny ty chvíle. Jsi strážcem rituálů. Jiskříš, inspiruješ, obdarováváš. Dobře že jsi.

*Co bys chtěl ještě v životě udělat – co ti chybí, co jsi ještě neudělal?
A kdyby tatáž otázka byla položena jeden den před tvou smrtí?*

Jan Vodňanský / Život jako průchod mramorovou pasáží

Patříš světu jako světoobčan, Evropě, Království českému i Praze, té hlavně. Jsi Pražský chodec. A je radost pozorovat Tě třeba z tramvaje, jak pochoduješ centrem, mezi Lucernou, nábřežím, přednáškami a vernisážemi. Lucerna je mramorový magnet. Gravituji k němu stále s vyšší a vyšší frekvencí. Chodím si tam pro „hermetické otisky“ šťastných objevů raného mládí. Moc hezky jste mi ji postavili, vy Havlové. V roce 1947 jsme se ještě osobně neznali, ale už jsem byl „u vás“ poprvé v životě v biografu. Dávali sovětský pohádkový *Kamenný kvítek*. Teprve v dalších letech jsem pochopil, že ne všechny biografy jsou tak elegantní. Ano, to je to pravé slovo. A platí i pro Velký sál. Tam jsem viděl poprvé (a naposled) živého Yvese Montanda. Bylo mi šestnáct a za vstupenku jsem obětoval veškerou měsíční apanáž. Byl jsem uchvácen natolik, že jsem se, pronásledován svalnatými pořadateli, probojoval do šatny pro autogram.

Velký sál byl též místem mých prvních plesů, dámských volenek a romantických zážitků i prvních (a také posledních) setkání s Luis Armstrongem a dalšími velikány. A to mi žádná z mých sudiček neprozradila, že na tom samém pódiu budu jednou přednášet o intimních vztazích Sněhurky a trpaslíků a za dalších pouhých čtyřicet let dokonce zpívat za doprovodu Petra Skoumala písničky v programu Šest ze šedesátých. V blízké pasáži U Nováků jsem zase prostál svá gymnaziální léta na bidýlku Divadla ABC při obnovených hrách V+W s Miroslavem Horníčkem. Podobně jako k Montandovi jsem se probojoval po jednom představení do šatny za Werichem. Chtěl jsem mu pod záminkou žádosti o autogram do sbírky her V+W nabídnout spolupráci na scéně v improvizacích (na tom bidýlku jsem si představoval, že bych některé jeho přihrávky „odpálil“ po svém, zase jinak, než tak činil Horníček). Shledal jsem však Mistra natolik vyčerpaného celovečerním výkonem, že zůstalo jen u toho autogramu.

Pro trochu životní prózy si teď však musím odskočit ven z pasáže do Štěpánské.

Hned vedle vchodu do dnešní restaurace Monarchie se nalézá vstup do někdejšího Státního projektového ústavu Kovoprojekta. Bylo to moje první (a taky poslední) inženýrské pracoviště. Nastoupil jsem tam jako čerstvě odpromovaný počátkem roku 1966. Dodnes tam nevisí pamětní deska s nápisem „Nezapomeneme!“ Ale i tak na mě někteří kolegové a především kolegyně dosud vzpomínají. Vydržel jsem tam celých 6 měsíců, než mě povolávající rozkaz na jednoroční vojnu katapultoval do úplně jiných prožitkových sfér. Do Kovoprojekty jsem se už nevrátil a v nadějném podzimu roku 1967 jsem se vydal na dráhu studenta filosofie a umělce na „volné noze“.

Ale ještě k té vojně. Sloužil jsem u bojové tankové divize, která tradičně dělala přehlídky na Letné. Také tank, kterému jsem měl to potěšení velet, tam byl na 9. května 1967 delegován. Už to bylo dokonce čteno ve zvláštním rozkazu před nastoupenou divizí, ale prezident Antonín Novotný (již tehdy nahlonaný svými reformními poradci – „Kdo s čím zachází, tím také schází!“) každoroční přehlídku prý z „ekonomických“ důvodů na poslední chvíli zakázal. Byl to jeden z prvních zákazů mého veřejného vystupování totalitním komunistickým režimem. Avšak poprvé a naposled jsem byl zakázán i se svým věrným ocelovým kamarádem – tankem typu T 62. Na přehlídce jsem se měl ve správný okamžik vynořit z pancéřovaného velitelského poklopu, což bych byl tehdy s neskrývaným potěšením vychutnal jako unikátní receši pro kamarády a hlavně kamarádky házející květy šeríků, intoše a intošky z naší bohémské party „sladkých šedesátých“. Ano, je to sice neuvěřitelné, ale je to tak. Poprvé v životě mi komunisté veřejně zakázali jízdu v tanku po Letné v sedmašedesátém. No a pak už to s nimi jenom rostlo...

Ale proč se tu vůbec do těch zážitků veterána tak nořím? Asi proto, že sídlo naší bojové tankové přehlídkové divize se nalézalo právě v legendárním prostoru „Mladá – Milovice“.

*Mladá, Lysá, Milovice
tři prdele v republice,*

jak se s oblibou říkalo u našeho útvaru. No a to je co by kamenem dohodil od farmy Košík.

A tak se tu, Ivane M. Havle, opět naše životní kruhy (kdoví jestli to nejsou elipsy, nebo nestandardní křivky) v čase a v prostoru protínají v temporál-

ním horizontu pouhých čtyřiceti sedmi let. Vždyť nedaleké tehdy družstevní lány brázdily i ocelové pásy mého tanku, když jsme při ranních divizních poplaších okolo třetí ráno dostali rozkaz k co nejrychlejšímu přesunu do výcvikového prostoru, a to bez ohledu na nějaký ten družstevní lán. Ještě že to bylo v „roce šedesátém sedmém, kdy byl už dávno všude mír...“ a ze mě byl inženýr a ty lány byly družstevní. Kdybych dneska dostal takový rozkaz, že mám pásy svého tanku „zkypřit“ polnosti na Košíku, tak se raději na místě picnu, než bych jej vyplnil. A jako tečka za vzpomínkami tankisty z Milovic může posloužit jedna z mnoha parodií, k nimž mě adrenalinové zážitky u bojového útvaru inspirovaly.

*Znám křišťálovou studánku
kde nejhlubší je bez
z něj čtyři lezou do tanku
A pátý? To je pes*

Ale zpátky do pasáže Lucerny, stala se v roce 1969 též inspirační trasou do Činoherního klubu, kde jsme s Petrem Skoumalem hrávali od května 1969 ve výbušné atmosféře toho jara náš první autorský program *S úsměvem idiota*, a tak vstoupila i do „Árie maséra“:

*Říká se o mně – toť v pasáži
Žije tam jeden pán
Zabýváť se on masáží
Vesměs nádherných dam*

Do letitého rituálního vztahu k mramorové pasáži jsem zasvětil i paní Ivanku. Takže bývá často i místem našich *rendez-vous*. Na Silvestra se zde – v epicentru ohňostrojů – loučíváme s uplynulým rokem a vítáme ten Nový, slibující další nové zážitky v mramorovém paláci uprostřed metropole.

Petr Vopěnka

Tak jak se mi stalo tradicí, vybírám pro účely gratulovníků vážených osobností vždy nějaký svůj aktuální text. Tento připomíná důležité myšlenky dvou lidí, kteří nás nedávno opustili. Přímo v textu bratra Václava a nepřímo postoje našeho společného přítele Jiřího Fialy.

Přeji tedy skrze tento text vše nejlepší k 75. narozeninám.

Po roce 1948 bylo podle sovětského vzoru na prvních stránkách odborných knih českých autorů povinně uváděno jméno recenzenta. Jeho úkolem bylo posoudit, zda příslušný text by měl či neměl být uveřejněn, popřípadě jak by měl být přepracován, aby uveřejněn mohl být. Recenzent je tedy cenzor, který spolu s autorem, a vlastně víc než on, odpovídá za ideologickou čistotu díla; neboli za to, že příslušný spis je napsán v duchu historického a dialektického materialismu. To mělo za následek, že recenzent, pokud byl posuzovanému spisu příznivě nakloněn, dával autorovi tak říkajíc dobře míněné rady, jimiž se musí řídit, má-li být spis uveřejněn. Autor pak musel vážit, který ústupek ještě může udělat, podobně jako když se rozhodoval, zda má či nemá jít na prvomájovou manifestaci. Krátce řečeno, veřejný recenzent je nesmírně účinný, takřka ďábelský nástroj k regulování svobody slova a ponižování autorů knih.

Doba se změnila, máme svobodu slova. Přesto veřejný recenzent žije a nadále působí podobně jako dříve, i když asi již jen v Rusku a v České republice. Úředníci a bohužel i mnozí vědci nám vysvětlí, proč veřejné recenzenty musíme mít. Nejen proto, že jsou strážci ideologické čistoty především přírodovědeckých spisů (dialektický materialismus je stále ještě světovým názorem většiny přírodovědců), ale proto, že jsou důležitou součástí perfektně vypracovaného systému hodnocení výkonnosti vědců.

Jako odpověď na očekávanou reakci, že hledám problém tam, kde žádné problémy nejsou, uvedu úryvek z knihy Václava Havla *Moc bezmocných* vydané jako samizdat v roce 1978. Tím chci zároveň upozornit, že zmíněná

Havlova kniha svým významem zdaleka přesahuje dobu totality a právem bývá spolu s knihou Karla Jasperse *Otázka viny* považována za vrchol politicko-sociologické literatury 20. století.

Vedoucí obchodu se zeleninou umístil do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo „Proletáři všech zemí, spojte se!“

Proč to udělal? Co tím chtěl sdělit světu? Je skutečně osobně zapálen pro myšlenku spojení proletářů všech zemí? Jde jeho zapálení tak daleko, že cítí neodolatelnou potřebu se svým ideálem seznámit veřejnost? Uvažoval opravdu někdy aspoň chvíli o tom, jak by se takové spojení mělo uskutečnit a co by znamenalo?

Myslím, že u drtivé většiny zelinářů lze právem předpokládat, že o textu hesel ve svých výkladech celkem nepřemýšlejí, natož aby jimi vyslovovali něco ze svého názoru na svět.

To heslo přivezli našemu zelináři z podniku spolu s cibulí a mrkví a on je dal do výkladu prostě proto, že se to tak už léta dělá, že to dělají všichni, že to tak musí být. Kdyby to neudělal, mohl by mít potíže; mohli by mu vyčíst, že nemá „výzdobu“; někdo by ho mohl dokonce nařknout z toho, že není loajální. Udělal to proto, že to patří k věci, chce-li člověk v životě obstát; je to jedna z tisíce „maličkostí“, které mu zajišťují relativně klidný život „v souladu se společností“.

Jak vidět, sémantický obsah vystaveného hesla je zelináři lhostejný, a dává-li své heslo do výkladu, nedává ho tam proto, že by osobně toužil právě s jeho myšlenkou seznámit veřejnost.

To ovšem neznamená, že jeho počin nemá žádný motiv a smysl a že svým heslem nikomu nic nesděluje. To heslo má funkci znaku a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení. Verbálně by je bylo možno vyjádřit takto: já, zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno; je na mne spolehnutí a nelze mi nic vytknout; jsem poslušný a mám právo na klidný život.

Můj a zvláště pak Jiřího Fialy odpor k českému hodnocení výkonu českých vědců nespočívá pouze v tom, že tento systém šikanuje vědce a nutí je ke zbabělému konání toho, co by sami od sebe nekonali. Mnohem závažnější je, že tento systém škodí české vědě. Umožňuje univerzitám a často je i nabádá, aby určovaly, kolik „vědeckých“ prací musí napsat doktorand ještě před obhajobou doktorské práce, kolik ten, kdo se chce habilitovat a podobně.

Co s tím? Nezbyvá tedy než požádat o radu Václava Havla. Řídit se podle ní však snadné nebude.

Představme si nyní, že se v našem zelináři jednoho dne cosi vzbouří a on přestane vyvěšovat hesla jen proto, aby se zalíbil; přestane chodit k volbám, o nichž ví, že žádnými volbami nejsou; na schůzích začne říkat, co si opravdu myslí, a nalezne v sobě dokonce sílu solidarizovat se s těmi, s nimiž mu jeho svědomí velí se solidarizovat.

Touto svou vzpourou zelinář vystoupí ze „života ve lži“; odmítne rituál a poruší „pravidla hry“; znovu nalezne svou potlačenou identitu a důstojnost; naplní svou svobodu. Jeho vzpoura bude pokusem o život v pravdě.

Účet přijde brzy: bude zbaven místa vedoucího a přeložen k závozníkům; jeho plat se sníží; naděje na prázdninovou cestu do Bulharska se rozplyne; bude ohroženo další studium jeho dětí. Nadřízení ho budou šikanovat a jeho spolupracovníci se mu budou divit.

Většina vykonavatelů těchto sankcí nebude ovšem jednat ze svého autentického nutkání, ale prostě pod tlakem „poměrů“, týchž poměrů, pod jejichž tlakem zelinář dříve vystavoval svoje hesla. Zelináře budou pronásledovat buď proto, že to je od nich očekáváno, nebo proto, aby vykážali svou loajalitu, anebo prostě „jen“ na pozadí obecného panorámatu, k němuž patří i vědomí, že tak to zkrátka chodí – kdyby to člověk neudělal, mohl by se sám stát podezřelým. Vykonavatelé sankcí se tedy zachovávají v podstatě jen tak, jak se – v té či oné míře – chovají všichni: jako součástky post-totalitního systému, jako nositelé jeho „samopohybu“, jako drobné nástroje společenské „samo-totality“.

Bude to tedy sama mocenská struktura, která prostřednictvím vykonavatelů sankcí – jako svých anonymizovaných článků – zelináře ze sebe vyvrhne; bude to sám systém, který ho skrze svou odcizující přítomnost v lidech za jeho vzpouru ztrestá.

Musí to udělat z logiky svého „samopohybu“ a jeho sebeobrany: zelinář se totiž nedopustil jen nějakého individuálního poklesku, uzavřeného do své jedinečnosti, ale udělal něco nepoměrně závažnějšího: tím, že porušil „pravidla hry“, zruší hru jako takovou. Odhalil ji jako pouhou hru. Rozbil svět „zdání“, tuto základní oporu systému; narušil mocenskou strukturu tím, že prorhl její vazivo; ukázal, že „život ve lži“ je životem ve lži; prolomil fasádu „vysokého“ a odkryl skutečné, totiž „nízké“ základy moci. Řekl, že král je nahý. A jelikož král je skutečně nahý, stalo se něco nesmírně nebezpečného: svým činem oslovil

zelinář svět; každému umožnil nahlédnout za oponu; každému ukázal, že lze žít v pravdě.

Měli jsme čest být přítelem muže, který hru, jíž je český systém hodnocení výkonů vědců, odmítl hrát. Přísně vzato on ji hrát neodmítl, on ji prostě jen nehrál; on ji ignoroval jako vše, čím pohrdal. Tímto mužem byl Jiří Fiala.

Jím napsané a vydávané knihy ovšem nesplňovaly byrokratické požadavky vyhlášené českým systémem hodnocení. Nebyla v nich například jména cenzorů. Protože ale na nich nelpěl prach zatuchlé totality, byly přívětivé a přitažlivé.

Jiřího Fialu neměli rádi ti vědci, kteří usilovně sbírali body z českého systému hodnocení, aby se mohli mamince pochlubit, jak jsou úspěšní. Vždyť on porušil pravidla hry; dokonce chtěl hru zrušit.

Jiří Fiala byl disidentem havlovského typu. Není jím člověk, který proti totalitě bojuje se zbraní v ruce na barikádách. Je jím ten, kdo odmítá hrát někdy i malé nesmyslné role předepisované lidem totalitní mocí. Tím ovšem zasahuje tuto moc na nesmírně citlivém místě, neboť ta očekává, že tyto role budou lidé hrát proto, že je to vlastně nic nestojí. Pro ty „bezmocné“ je ale právě toto příležitost ukázat i na těchto malých rolích, že „život ve lži“ je životem ve lži.

Otázka se nabízí sama.

Tomáš Vrba / Kráceno. Pětasedmdesát zlomků.

(Fragmenty, torza a útržky náhodně vybrané z oněch papírků v krabicích nebo zachycené v letu z oneirosféry a jiných meziprostorů, aby nikomu nepadly na hlavu. Jubilantovi k volnému použití.)

1. Vyhoří-li dům, je obsazeno.
2. „Vídeň je Čertoves.“ (sen 27. června 1980)
3. „Wilsonák – dva kopečky šedé zmrzliny,“ zaslechla.
4. Karel Slach měl přezdívku Karel Krach; zaměstnanec Pražské stavební obnovy se jmenoval Gustav Smrt.
5. „How can I know what I think unless I see what I write?“ (Erica Jong, *Fear of Flying*)
6. Posádka nákladního letadla z Hongkongu vyděsil po startu příšerný řev – převáželi dvacet tisíc mluvících panen.
7. „Ponústře čtvrpá sone?“ – „Dělí terýda. Tek – tek, botaděle!“
8. Vrátný právnické fakulty se jmenoval Jurič.
9. Myslík, tupík, prdík, trhlík, mamík – toť prvky nové lučby; kyselina blbičná, kyselina dědičná...
10. „Divně zlobí.“ (poznámka v žákovské knížce)
11. Jezdeckou sochu Buddyho!
12. Uprchl z knihovny po provaze spleteném z hedvábných knižních záložek.
13. „Máme tu tak málo místa, že není ani kde utírat prach.“
14. Macesy jsou bezpochyby tajně pečené desky tištěných spojů.
15. Povzdech Norů: „V Čechách je každý den pracovní sobota.“
16. „Všichni Němci přijdou po smrti do NDR.“ (Jens Bjørneboe)
17. Hodila po Albertovi duchovní pantofel.
18. Pán Marsu je Marsipán.
19. „Feministky jsou ostrý hochyně,“ řekla J.
20. Další zakazování tohoto rukopisu je rozšířeno!

21. Design your husband's ECG yourself!
22. Deoessence = Trest' Bóží.
23. „Ničeho se neboj, z toho ještě bude pěkněj malér!“
24. „Já si na to většinou vzpomenu, ale většinou ne.“
25. „... neprodleně na ně podejte smuteční oznámení!“
26. V roce 1986 bylo v Praze 99 knihkupectví podniku Kniha, 27 knihkupectví nakladatelských a tučet antikvariátů... bylo více vozoven, nebo antikvariátů?
27. „Nemohu již více naslouchati vašim vědeckým kydům!“ vzkřikla v slzách Anna-Laura; Scientific Kid na protějším sedadle jejich *compartment* se jen zlomyslně pousmál.
28. Feministická cestovní kancelář Žentour.
29. „Mají vojenští úředníci maskovací kravaty?“
30. „Moc šetříš. Pak se divíš, že nevyjdeš.“
31. Tábor nenucených prací.
32. Spósty poznal Henry David Tchoreau.
33. Časopis *AIDS na sobotu*.
34. Networking. Netvor King.
35. Pražská limousina: Kafka 603.
36. „Všechno dobrý – všechno dobré.“ (přísloví)
37. „Pane učiteli, pane učiteli, Myslbek myslí pozpátku!“
38. Po Praze řadí záhadná infekce: šíří se hlubokým pohledem do očí.
39. Proteče-li v ložnici mírně strop, lze ve skvrně hledat medvědy nebo Island.
40. „... připravuje celoživotní operu s názvem...“
41. Beauty-free shop.
42. Jak ono se to jmenovalo... Hurvínek a Ulbricht? Hanzelka a Werich?
43. Pískni střílnou!
44. „Flammarion?“ – „Ano, Marion uf fla.“
45. Vždyckymore, Karmín a buran, Ježíš né, Cézár!, Hajdaláma, Náhodný karabáč, blížká blbocnost...
46. „Vojín Spánek, vojín Spánek, má na bráně návštěvu,“ volám usínaje.
47. „... učí se na vulgárnici ve strašnické vulgárně...“
48. Bloodymir Succescu.
49. Snacha omylem zvedne pokličku tchýnina hrnce: „Pardon, madame.“
50. Kurs pozitivního bědování.

51. Solomon Herausgegebenstein: Opravy a prodej zlatých českých ručiček.
52. Lidský faktor, důvěrně zvaný Lidskouš.
53. Sběrač raněných sběračů raněných.
54. „A nebudte smutnej.“ (bratr)
55. „... a zde se těžší únava.“ (ad Mohutné sloje spánku)
56. Vláda národní chmury, prezident národního smutku.
57. Tereza Jednobrdečková.
58. Náký kuře taky kuře.
59. „Jižní Čechy jsou větší než celé Čechy.“ (Vrbův geografický paradox)
60. Hořké pestíky osudu tíže tíží sudetský ocún. (haiku)
61. „Odvolávám, co jsem četl.“ (Jiří Fiala)
62. Všeho není nikdy dost.
63. Solipsisko. Úplně samotné na celém světě.
64. Bohabojba pro pokročilé.
65. Odborný časopis *Realita a skutečnost*.
66. „Kam dám to uhlí, když sklep je plný hrůzí!“
67. Poté, co zemru, nebudu žít více; snad jednou, dvakrát – nanejvýš do třetice.
68. Breakfast = svátek pláče.
69. Mazlitebna.
70. Slepý Š. hledá svou skry Š.
71. „Ohře, býčku zahradnický, se nevlévá do Vltavy, nýbrž do Labe...“
72. Odlíčí-li se mladá herečka, mluví moravsky. (ověřeno po představení Husy na Provázku)
73. Objekt nepozorovaně objektal zeměkouli.
74. „... uběhlo 21 let, tedy tolik, co normálnímu člověku za rok...“
75. Kdo chce, nemusí.

Jedna otázka pro IMH, totiž ta, kterou si vybere z možností a) a b):

a) *Jestliže mykologický gobelín – arciboldovská podobizna našeho přítele vysázená či vyskládaná z hřibů dubových, lišek, kotrčů a muchomůrek červených – může být považován za synonymum gestaltů souhvězdí nebo z Vesmíru pozorovatelných, z různobarevných čtverců-pixlů složených portrétů vladaře na stadionu v Pchjongjangu, co by bylo jeho opakem?*

b) *Kdo jsi?*

Jiří Wiedermann / *Co je výpočet?
Co všechno počítá?
A co to počítá?*

Ivana M. Havla znám dlouho. Vážím si ho jako člověka s obrovským zájmem o neznámo. Má kromobyčejnou schopnost klást si zdánlivě jednoduché otázky, ve kterých jiní nevidí problém, a nacházet na ně originální odpovědi. Věřím, že shora uvedené otázky jsou otázky, které Ivana potěší. *Jak je to tedy, Ivane? Počítají pouze počítače? Počítá kámen? Počítá buňka, mozek, Země, Vesmír? Jestliže ano, co počítají? Jsou odpovědi na tyto otázky závislé na pozorovateli? Je počítání přirozený druh?*

Paul Wilson / 6 × 75 slov pro Ivana Havla

S Ivanem jsem se seznámil v roce 1989, v Laterně Magice při revoluci, či „revoluci“, jak by to asi napsal Ivan, který rád dumá nad jemnými nyanecemi. Ivan seděl u vchodu do divadla a dal mi na ruku barevný štempl ve formě nějakého komiksového zvířete. Z toho štemplu jsem vycítil, že „revoluce“ se odehrávala s jemnou, ale jasnou dávkou sebe-ironie, což mi bylo sympatické, protože jak říkáme v Kanadě: „Never get caught taking yourself too seriously.“

V příštích dnech mi Ivan, ač na to čas neměl, chtěl pomoci sehnat interview s Vaškem, který byl pořád ve společnosti své suity v pohybu. Jeden večer jsme ho přepadli ve foyer Divadla Na zábradlí, ale než jsem se mohl k němu prodrat, nějaký pán nás velmi přísně káral, abysme „zachovali důstojnost“. A Vašek byl pryč, jako by ho odnesl vítr. Ivan se na mne omluvně podíval a říkal, že další příležitosti budou. A byly.

Po prvních svobodných volbách, v červnu 1990, byl v Laterně Magice zase mítink, kterému předsedal Pierre Salinger, bývalý tiskový mluvčí presidenta Kennedyho. Byli tam slavní hosté, jako třeba senátor John McCain, bývalý irský president, Michael Žantovský, mluvčí presidenta Havla, a samozřejmě tam taky nechyběl Ivan. Když ho Salinger uvedl jako „presidentova bratra,“ Ivan přistoupil k mikrofonu a řekl: „Pokud vím, ‚bratr‘ není povolání. Já jsem matematik.“ A pak řekl něco moudrého, na co si už nevzpomínám.

Jednou jsem se zeptal Ivana, jestli vůbec měli disidenti někdy předtím tušení, kdy a jak ta „revoluce“ propukne. Odpověděl mi s odkazem na takzvanou „butterfly theory“: tušili to dlouho předtím; otázka byla jenom jaká událost, jaké mávnutí motýlích křídel to uvede do pohybu. A netušili vůbec, jaký to pak bude mít spád: největším překvapením byla ta rychlost. Napadlo mne, že jedno z těch dávných mávnutí křídel bylo právě to, že Ivan před léty vymyslel „ptydepe.“

O Ivanových vědeckých přínosech nemůžu mluvit, ale o jeho přirozené tendenci myslet vědecky něco vím. Jednou jsem na Foru 2000 pronesl krátký projev o Vaškovi, kde jsem citoval – jak to často dělám – jeho výrok o důležitosti být činorodý: „Čím víc jsme dělali, tím víc jsme mohli, a čím víc jsme mohli, tím víc jsme dělali.“ Když jsem zase usedl, Ivan se ke mně naklonil a povídá: „No jo, to je totiž perfektní popis principu ‚feedbacku‘.“

V Bibli padá zásadní otázka o rodinných vztazích: Je bratr povinen bratra hlídat? Existenciálně ta povinnost zní jinak: Jak se má bratr od bratra diferencovat? Odpověď na to, jak si v tom směru stojí Ivan, je evidentní každému návštěvníkovi těch pravidelných středečních setkání v Koníčku, kde je srdečně bez ceremoniálu vítán každý, kdo má rád svobodnou diskusi a neformální debaty. Ta atmosféra je jen jeden příklad z mnoha, jak Ivan kolem sebe šíří ducha svobody.

A dalších 25 slov pro Ivana, ve formě otázky:

Když se podíváš kolem sebe dnes, vidíš nějaké to mávnutí motýlích křídel, které by nám mohlo naznačit, kam vlastně spějeme a jak asi dopadneme?

Marian Zajíček / Copánek, dýmka a klid v duši,

tak znám Ivana Havla. Léta se setkáváme v Koničku, který s manželkou Dášou vymysleli. Tam sedává u krbu ve společnosti přátel a moc nemluví. Spíš obývá své vnitřní vesmíry a ty nám poodhalí, jen když debata kolem něj je nějak zajímavá a vmísí se do hovoru.

Rád ho poslouchám, naučil mne dívat se na věci jinak. V jeho řeči slyším moudrost života i vědeckou exaktnost zároveň, díky němu vím, že matematika nejsou jen čísla, ale že je taky fascinující a imaginativní.

Co je podstatou gravitace ve Vesmíru?

Odvě
vě
věta...

Koho chleba jíš, tomu plíseň slíže!

To je ale pěkné nadělení! Jako by mi bylo 80, spadlo mi od vás do klína dobrých 80 vzkazů – přání a blahopřání, zpěvů a chvalo zpěvů, oslovení a proslovení, myšlení a zamyšlení, zdravení a pozdravení. To by mi samo o sobě neublížilo, kdyby... Kdyby na výzvu editorů nebyla většina příspěvků doplněna všetečnými, výtečnými i netečnými otázkami, na které si ode mne tazatelé žádají odpověď, dokonce odpověď takřka veřejnou! To je opravdu, ale opravdu podraz. Zatímco neodpovědět na gratulaci je nanejvýš neslušné, neodpovědět na otázku je nejen neslušné, ale navíc i odhalí před světem dosud pečlivě skrývanou nedovzdělanost dotazovaného. Tak vám teda všem pěkně děkuju.

*Sneseš jakýkoli přiměřený žert, který si z tebe ztropím,
a můžeš mi stejným oplatit,
nebudeš-li to moc přehánět.*

EZRA POUND

Však já chystám odplatu. „Bude to pomsta skutečně krutá.“¹ Na veškeré otázky snaživě, slušně a poslušně (ba někdy i jízlivě a pichlavě) odpovím nebo intertextuálně zareaguji, své odpovědi, reakce a parafráze však pečlivě, škodolibě a na přeskáčku zamíchám do rozvláčné tlachavé rozpravy, takže každý tazatel *bude muset* můj traktát přečíst *celý* (nebo aspoň k místu, kde se mu bude zdát, že rozpoznal svou věc – s tím jsem ovšem počítal, a proto jsem jeho věc rozptýlil na různá místa) a navíc přečíst pozorně, protože – jak tvrdí moudrý Cide Hamete Benengeli – „věci v textu obsažené pozná, kdo jej přečte, jestliže jej přečte pozorně“.² Napsal jsem

¹ Srov. IMH, *Arsemid*, KANT, Praha 2004, s. 27.

² Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, kap. XXVIII.

kurzivně „bude muset“ a „celý“, mysle to vážně – neodpovědět na otázku je neslušné, ale nevyslechnout odpověď na vlastní otázku je neskonale neslušnější!

A teď ještě prozradím další děsivou zlomyslnost: svůj elaborát jsem nevyčistil od množství netvorných pataslov, ba i drobných jen překlípků (těch ve vašich původních gratulacích málo taky nebylo), škodolibě doufaje, že vám to znatelně strží četbu.³

Svět je plný odpovědí.

JIRÍ FIALA⁴

Pokud jsem výše poznamenal, že neodpovědět na otázku je nejen neslušné, ale navíc i odhalí nedovzdělanost dotazovaného, musím hned poznamenat, že to nelze brát zcela obecně. Je-li tazatel neslušný (což není případ žádného z vás, mých gratulantů, neslušný je pouze váš počet), je neslušné mu na jeho otázky vůbec odpovídat, tím méně se bát odhalení vlastní nevědomosti. Svě pokušení odpovídat i mefistofelům (jak nebezpečná to vlastnost slušných!) lze snadno zaplašit protiotázkou, co vlastně tazatele vede k výhrůžce, že neodpověď znamená přiznání. Takové protiotázky se už ani neprotikolují a domů odcházíme s pocitem, že útok byl směle odražen. S pocitem falešným, neboť pravým smyslem „otázek“ mefistofelů nebylo se ptát, nýbrž budit zdání, že oni vědí víc, než si myslíme (zatímco věděli méně), anebo naopak zdání, že vědí méně (zatímco věděli víc, jak se po letech ukázalo). Otazník byl jen ornavent.

Onehdy, dávno poté, co mefistofelé zalezli kamsi ke svým pekelným kotlům, vznikla mezi mými učenými kolegy vážná rozprava o tom, že každá správná otázka by v sobě měla již předem skrývat svou odpověď. Opravdu? Co tahle otázka (vybavuje se mi znovu éra mefistofelská): „Přiznáváte se, že jste uškrtil svou babičku?“ Možné odpovědi: „Nepřiznávám se,“ nebo „Odmítám odpovědět,“ mě strašlivého podezření nezbaví a (dle zákona patřičnější) odpověď typu: „Odmítám odpovědět, protože bych

³ Snad můj text nepodlehne pravopisné kontrole.*

* Utká se s ní, ale zvítězí. (Pozn. ed.)

⁴ Často opakovaný výrok svého autora.

tím mohl sebe nebo své blízké vystavit nebezpečí trestního stíhání,“ pomůže jen dočasně. Snad jedinou rozumnou reakcí: „Moje babička je přece živa a zdráva!“ nelze považovat za odpověď na jasně položenou otázku. Ona to totiž nebyla otázka zvědavá, nýbrž otázka, jejímž účelem bylo prostě strašit.

Napadá mě, že v jistém období našich dějin se lidé dělili na strašící a strašené. Hodně lidí náleželo do obou skupin, například ti, kteří mě strašili neprodloužením pracovní smlouvy, byli sami strašeni následky pro ně, kdyby ji přece jen prodloužili. Struktura strašení strašených a strašení strašících držela, dokud se nerozpadla.

Leč zanechme nepříjemných reminiscencí. Myslím, že by se dal napsat učený traktát o tom, jak můžeme odpovědět na rozumnou a dobře míněnou otázku, aniž bychom na ni odpověděli. Taková *od-věd'* (což je zkrácenina slova od-odpověď) se tváří, že na onu otázku inteligentně reaguje, avšak od-tahuje se, od-bíhá, od-pírá, od-kládá, od-mlouvá, od-mítá jakoukoliv odpověď. V textu, který právě čtete, najdete hojnost příkladů. Například na otázku, která otázka je pro mne nejdůležitější, mám hbitou *od-věd'*: *právě tato* otázka, čili otázka, která otázka je pro mne nejdůležitější, je pro mne nejdůležitější. Nepřestávám si ji klást před nohy, kudy chodím, a kudy chodím, tudý přes ni klopýtám.

Podobně jako *od-vědi* existují i *od-tázky*. Příkladem je třeba otázka, která se ptá přímo na sebe samu, a to tak, že teprve odpověď může odhalit, na co se otázka tázala.

Je něco špatně?

VRCHNÍ INSPEKTOR BARNABY

Žijeme v prarodivném vesmíru, v němž jsme směšnými smítky kosmického smětí a současně každý jeden z nás je obrovitou hroudou seškvarených kvarků. Copak si asi ty moje kvarky myslí o vesmíru a copak si asi vesmír myslí o nich? Co si já myslím, že si vesmír myslí o mně, a co si vesmír myslí, že já si myslím o něm? Chápeme sebe samy, jako že jsme ve skředu toho všeho, a zapomínáme, že co je hore, je i dole, a co je dole, je hoře. To vše si spolu hraje, hraje si to i s námi a hraje si to i *na nás*. Divoký rej. To, čemu se říká gravitace, není než nespoutané tíhnutí jednoho hráče k druhému, aby

si spolu mohli hrát. (Když si pinkají s míčem, nesmějí být daleko od sebe, ale ani příliš blízko sebe. To platí i o rozumném dialogu.)

Takže vesmír je jedno velké hřejiště – díky tihnutí si hvězdy hrají s planetami a galaxie s hvězdami.

Učenec takovou hru nechápe, zná buď jen souhru, anebo svár. Hledaje hráče, přeruší hru, zastaví rej. Ustane ryk, vznikne řeč. Svět se rozpuďne, objeví se vrstvy, učenec má pré. Ve vrstvách zní halasná řeč, mezi vrstvami jen tu a tam škrčený šepot a tichouký šust. Něco špatně je tu jen tomu, kdo nezná šepot a neslyší šust.

„Život ve lži“ je životem ve lži.

PETR VOPĚNKA

Lidský druh má své specifické hry. Jedny hry si vymysleli hráči k potěšení hráčů. Takové hry mají přesná pravidla, díky nimž je lze vyhrávat, prohrávat, přerušovat, hrát pokaždé trochu jinak. Příkladem jsou hry karetní a míčové. Jiné hry jsou hry dětské, které nemají přesná pravidla kromě jednoho: že si v nich děti zdobně hrají na skutečnost. Z dobrých důvodů. Příkladem je panenka, houpací koník, elektrický vláček. Jsou další hry, které se rovněž hrají z dobrých důvodů, ale hrají je spíš dospělí a dětem je třeba je vtlučovat. Pravidla si vyvinula každá kultura trochu jinak, jsou měkká, vyvíjejí se a díky nim mohou lidé spolu vycházet a žít. Příkladem je slušné chování.

Omlouvám se za posedlost tříděním, a to jsem vynechal herce a muzikanty, kteří také hrají. Měl to být jen úvod ke zmínce o hrách zcela jiných, totiž těch, jejichž pravidla určují polo- nebo zcela anonymní oficiři a byrokrati (mám-li je, navzdory jejich tekuté neurčitosti, nějak pojmenovat). Z hraní těchto her zpravidla normální lidi žádné velké potěšení nemají, nicméně mnozí si myslí, že jsou to hry, které se hrát *musí*. Příkladem z dob minulých je vyvěšování vlajek a hesel, úlitby, proklamace, podpisy a nošení odznaků. Leckdo si myslí, že tyto hry se už nehrají.

Nikoliv, hrají se, i když trochu jiné a jinak. Zdá se však, že není nutné je opravdu hrát, dají se totiž i pahrát. Čili odmítat v nich hrát někdy i malé nesmyslné role, předepisované anonymními oficiři a nepřímou podporované všemi, jimž se zdá, že jsou to hry, které se hrát *musí*. Pahráč – znali jsme zvláště dobře jednoho – tak svou pahrou zasahuje oficiři, byť možná

nepřímo, na místě nesmírně citlivém. Jistě, i velké role lze odmítat, to by však už bylo téma dosti jiné.

Pahra je bezpochyby také hra, jen na jiné úrovni.

*Vzpomínám-li na své hračky,
vybavují se mi
už jen jejich stíny.*

BOHUMILA GRÖGEROVÁ

Vzpomínám na hry dětské. Jejich hraní se neobejde bez hraček. Mnoho bylo napsáno o roli hraček pro kognitivní vývoj dítěte: jak je navykají na situace v budoucím velkém světě a učí je rozličným dovednostem, šikovností a umům. Mne zajímá něco jiného: jak se ta či ona hračka, moje jedinečná, zabydlí v mé paměti a setrvá v ní po celý život v stinném úkrytu. Ale jakmile si na ni vzpomenu, vynoří se ze stínu spolu se závojem jasnějších, matnějších i zcela nezřetelných stop z mého dětství. Vybavuji si tři, vlastně pět. Nebo šest? Jsou to: houpací koník, model parního stroje, elektrický vláček, hlavolam, dřevěná cívka s gumičkou a dodatečně přidávám i dětský mikroskop.

Houpacího koníka jako bych viděl před sebou, pokývujícího a vtírajícího se mi svými otázkami: „Proč ti tehdy nevadila moje dřevěná tělesnost? To ti stačily moje velké oči, umělá srst a ochota nechat tě si na mne sednout?“

Na rozdíl od koně byl model parního stroje opravdovým parním strojem, pravda dosti zmenšeným: lihový kahan, stojatý kotel s vodou, píst, válec, pára syčela, pišťala pišťela, píst roztácel kolo, kolo pohánělo dynamko a všelijaká další hýblábká. Různé druhy hybu ve vzájemném záklesu. Fascinovalo mě, že šoupací pohyb pístu se měnil na pohyb otáčivý.

Elektrický vláček mě zas uchvácel tím, že jsem dovedl předem přesně uhádnout, odkud přijede. Lehnu si ke kolejnici a počkám na něj. Přehodím úhybku a on přede mnou úhybne. Jako dnes vnímám jemný praskot a tajemnou vůni ozonu elektrických jisker.

Čtvrtou hračkou byl kterýkoliv z mých čtyř hlavolamů z drátu⁵ – hračka pro každý věk bezpochyby. Pokud se hlavolamu nedotknu, uspoří mi čas,

⁵ Viz *Arsemid*, cit. d., s. 19.

o ten bych přišel v marné snaze odkrýt trik. Skryté své tajemství ať si nechá sám.

Konečně to byla cívka na niť bez nitě, ale s nožem řezanými zoubky po obvodě, uvnitř zavinutelná gumička a venku špejle; cívka si volně cestovala po lavici obecné školy. Zárodek robota. Nadlouho jsem na ten úchvatný samohyb zapomněl, dokud se nestal rekvizitou v nedávném svéráckém filmu.

Malý dětský mikroskop už vlastně ani není tolik hračka jako vědecký instrument. Dovolil mi mikrosvět odhaliti, strašlivou poznati jistotu: že zrnko písku je ve skutečnosti balvan a nožička komára je pařát orla. Poznamenalo mě to napořád.

Čím déle budu sepisovat odvětu, tím více hraček jsem v dětství měl.

*Tehdy země bude drobounce malá
a na ní bude poskakovati poslední člověk,
zdrobňující všechno.*
FRIEDRICH NIETZSCHE

Hry a hračky se neobejdou bez hraček. Hračkání a hračkování je modus lidského bytí. Kdybych byl znovu mlád (ó, jak bych chtěl!), zřídil bych si hračkářství (a v něm i dětský koutek – hračkářstvíčko).

Zdrobňování se netýká pouze věcí, ale i činností. K tomu účelu existují zdrobněliny slovesné, nejčastěji vytvářené předponou „po“,⁶ například: lechtat > polechtat, léčit > poléčit,⁷ myslet > pomyslet, litovat > politovat, cítit > pocítit, chválit > pochválit, lepší > polepšit, prášit > poprášit, učit > poučit, strašit > postrašit, svítit > posvítit, šimrat > pošimrat. Jak vidno, tento typ zdrobnění může pozměnit slovesný vid (dokonce je to správné, protože dokonavost jako by zdrobňovala v čase). Samozřejmě nemusí – jsou případy, kdy se dokonavost zachová (změnit > pozměnit, zvednout > pozvednout, odstoupit > podstoupit, hnout > pohnout, hodit > pohodit, klesnout > poklesnout, skočit > poskočit).

⁶ Jsou výjimky, například když dotyčné sloveso je odvozeno od podstatného jména, z něhož může převzít zdrobnění: přátelit > přítelíčkovat, číslit > číslíčkovat, větvit > větvičkovat, školit > školkovat > školičkovat. Jiné výjimky jsou zpravidla dětinské: papat > papinkat, spát > spinkat, hajat > hajinkat...

⁷ Tak označoval své výkony jeden náš známý léčitel.

Čeština někdy dokáže zdvojením předpony „po“ pěkně vyjádřit i vyšší stupeň zdobnění (strčit > postrčit > popostrčit, skočit > poskočit > poposkočit, táhnout > potáhnout > popotáhnout). Může se ovšem přihodit, že takto vytvořená zdobnělina nevhodně pozmění význam slovesa (mluvit > pomluvit, píchnout > popíchnout, zřít > pozřít). Pakliže se to stane, vyšší stupeň to vzácně může i napravit (šel > pošel > popošel, tlačil > potlačil > popotlačil).

Zdobnělinám se meze nekladou.

EUGEN BRIKCIUS⁸

Obecně řečeno, zdobněliny změkčují meze významů slov. Pokud se zdobňují věci, jde nejčastěji o zmenšení rozměrové (chlapec > chlapeček, balík > balíček), zvlášť znatelné je to u vícetupňových zdobnělin (prase > prasátko > prasátečko, cedula > cedulka > cedulička, pes > pýsek > pýseček, dům > domek > domeček, loď > loďka > lodička). Změkčení významových mezí znejistňuje pojmy (Je prasátko prase? Je cedulička cedula?).

Zmenšovací či zlehčovací efekt zdobnělin se ovšem může uplatnit jen v přirozeném světě, nikoli ve světě exaktních či technických pojmů (číslíčko není malé číslo, potvrdit neznamená trochu tvrdit a počítač dokáže dokonce víc než pouhý čítač).

Rozměry věcí lze samozřejmě též zvětšovat, a tím znejistvovat pojmy takříkajíc v opačném směru. Opakem zdobnělin (deminutiv) jsou v tomto smyslu zveličiny (augmentativa) (prase < prasisko, chlapec < chlap < chlapisko). Zatímco prasisko je ještě prase, chlapisko už má s chlapcem jen málo společného. Vzácněji i slovesná předpona „po-“ může význam jaksi zintenzivnět: vstávat < povstávat, kořit < pokořit, a to i u podstatných jmen: tlesk < potlesk, chod < pochod.

Cítím s překladateli těchto jazykozpytných úvah do cizích jazyků, ale jsou především Čech, nemohu jim pomoci.

⁸ Veřejné prohlášení svého autora.

Bylo mi dáno prožít právě to, co jsem prožil, a právě tak, *jak* jsem to prožil. Není mi dáno na tom teď už cokoliv měnit. Je mi dáno jen jedno, totiž dvojí: buď se nerudně zlobit, anebo být všemu nerudovsky rád. V prvním případě opět dvojí: zlobit se na svět nebo na sebe. Zlobit se na svět je lákavé: já budu čistý, nečistý bude svět. Naproti tomu zlobit se na sebe svádí k pradivným úvahám. Jaké by to bylo, kdybych tehdy dávno konal tak či onak, ale *jinak*, než jsem konal? Mohu nyní jednat znovu, abych se pokusil svůj nepovedený čin alespoň zčásti napravit?

Můj příklad: když zde vládla „normalizace“, odděloval mě oceán. Proč jsem svou nenormální situaci tam nevzal za normální? Proč jsem se, proboha,⁹ vrátil? Tehdy se mně za oceánem až nekriticky líbilo a skoro jsem tam zapomněl na to, že jsem vůbec Čech. Pravý důvod návratu jsem tehdy ještě neznal, znám jej až teď: „normalizace“ byla normální v jednom – že byla smrtelná. Když mi její agonie konečně dala poznat ten můj tehdejší nepoznaný důvod, bylo to k největší mé radosti. A navíc i k překvapení, že jsem o něm tenkrát ještě vůbec nevěděl. Otázkou není jen zda, kdy a jaký smysl máme do nesmyslu světa vkládat, ale i zda nám to přinese radost a překvapení.

Ať tak či onak, hrát si s představou, že jsem znovu mlád, živ a čil,¹⁰ je nadmíru lákavé. Co kdybych takto prožil znovu nějakou příhodu ze svého dospívání a během ní se rozhodl (tenkrát za oceánem jsem svobodu se rozhodnout dočasně měl!) zachovat se jinak, než jsem se zachoval? Leže na kolejnici třeba bych nepřehodil úhybku a vláček vjel by mi do tváře. Co kdyby mi to přehodilo výhybku v mém životě a tím jej změnilo na celý jeho zbytek! Co kdyby to změnilo i životy druhých, jejichž životní kruhy, elipsy a křivky se v čase a prostoru protínají s mými?

⁹ Chtěl jsem napsat „kurva“, ale zaváhal jsem.

¹⁰ Viz „Kam se dějí časy“, in: *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, SOFIS, Praha 2004, s. 219.

Nedávno jsem viděl pozoruhodný film *Pan Nikdo* režiséra Jaco van Dormaela. Muž jménem Nemo, poslední smrtelník mezi nesmrtelníky (díky budoucí vědě), leže ve svých 117 letech na smrtelné posteli, útržkově vzpomíná (vzpomíná?) na tři své alternativní životy minulé, každý s jinou ženou minulou. Občas se vrací a přehodí si výhybku, pokud to nepřenechá náhodě.

*A cosi bylo otevřené: byla to zřejmě budoucnost,
každopádně to byly také trochu i její rty.*

ROBERT MUSIL

*Budoucnost je doba,
která zpochybní všechno, co jí předcházelo.*

IVAN KLÍMA

A já, sedě dnes ve svých 75 letech na spekulativním divanu, trpělivě čekám na ten jediný z bezpočtu svých možných přichystaných životů počínajících dnes a pokračujících zítra. Cosi zůstává otevřené: kolik pohárů vína chybí do statečně naplněných úst?

Je mi dáno prožít právě ten, na nějž čekám, a čekám na ten, který čeká zrovna na mne. Nechce se mi výhybky ani přehazovat, ani je zcela odevzdat náhodě. Nejsem režisér. Tak sedím na prosezeném divanu a jen čekám. Čekám, že den před smrtí, kdy už nebude čas na výhybky, si v duchu prohlédnu vše, co jsem ve svém životě prošvihl a co už nedohoním, anebo co jsem chtěl ještě udělat, ale neudělal.

Kdykoliv si však pomyslím, že do nesmyslu světa lze dodat smysl, vždy do něj již samotným tímto pomyšlením smysl dodám. Dál se už na nic neptám, zvláště ne světa, protože svět se ptá mne: „Kdo jsi?“

*Já? Kdo jsem já?
No tak podívejte, já nemám rád
tak jednostranně stavěné otázky, vážně ne!*

HUGO PLUDEK

Kdo jsem já? Jsem snad filosof? Jestliže ano, pak jaký? Byly doby, kdy jsem se kolem sebe rozhlédl – a co jsem uviděl? Seskupení dvou, tří, několika svěrázných a svobodných besedníků, bez nichž bych se byl dozajista utropil ve svém diletantství. Byla to drobná společenství, kde se vesele filosofovalo,

občas si každý myslel své, občas se hádali, sestředávali, přetahovali o nápady. A pojednou se jejich věci stávaly společnými, jako by společné myšlení mělo svou vlastní duši, která sama sebou hýbe.

Pak jsem obrátil pohled k sobě – a co vidím? Seskupení dvou, tří, mnoha svobodných besedníků v hloubinách mého vlastního nitra. Občas si každý myslel své, občas se hádají, střetávají, potýkají se a vadí o mé nápady. Jedni kladou otázky, druhí pomáhají prvním je formulovat, třetí přizvukují.

Tam v hloubi je živo živo až až! A nad tím jasně zní hlas všech – že by ten hlas všech byl hlas můj?

*Hlasy jednotlivců jsou skryty v chóru,
zatímco hlas všech jasně zní.*

AMBROSIUS THEODOSIUS MACROBIUS

Podobně jako zvuk všeho není vždy souzvuk, hlas všech nemusí být nutně souhlas: může nabýt podoby hádek, střetů, půtek a vád. Hýbe-li se duše, je tento pohyb valením. Když společné valení vzniká v hlavě jedince, proč by obdobné valení nemohlo vznikat v partě dvou, tří, mnoha hlav? Proto, že každá hlava má svůj krk? Každý krk svou hruď?¹¹

Slovo „filosof“ mi zní cize, a přece krásně. Uvažuji: někdo může být filosofem, aniž by byl filosof. Stačí být veden na správné katedře a občas snad i něco publikovat. Ale též naopak, někdo může být filosof, aniž by byl filosofem. Prvé je poslání, druhé povolání. Čím jsem já? Prvním bych tajně rád, na druhé je pozdě. Na obojí je pozdě. Zbývá mi jen slabost pro moudrost – pro onu skromnou, které je schopen člověk. Mezi slabostí a láskou táhne se skrouha.

Zbývá mi prý ještě slabost pro ctnostnou věčnost a věcnou ctnost, jedním pataslovem věčnost. Otevřenost vůči věcem bych, pokud jde o mne, nejraději nacházel v otevřenosti vůči jedinečnosti vlastních prožitků setkání se s věcmi. Prožitky jsou totiž mé a jedinečné a i ty věci bych nejraději psal v jednotném čísle: setkání se s tou kterou věcí jedinou, v prožitku mi danou. Věcí krásnou, věcí milovanou.

¹¹ Chtěl jsem ještě pokračovat „každá hruď má svou řiť“, ale zaváhal jsem.

*Věci, jimiž si je člověk úplně jistý,
nejsou nikdy pravdivé.*

LORD HENRY

Je mi dáno spatřit kolem sebe právě to, co spatřit čekám, a čekám to, co patří tam, *kde* zrovna jsem. Co v mělkém lese pařez, to v hlubokém lese trpaslík. Z odstupu se nám třeba zdá, že se to tak jen zdá, ale to se nám jen zdá. Vlastně *je to* trpaslík, copak to nevidíte? (Dřepí na pařezu, u brány světa, kde se minulost setkává s budoucností.)¹² Podobně tam, kde se slavnému rytíři ukázalo třicet nebo ještě o trochu víc ohromných obrů s dlouhými rameny, jeho neméně slavný zbrojnoš viděl pouze větrné mlýny a viděl, že to, co se podobá ramenům, jsou křídla, která točí mlýnským kamenem, věje-li vítr.¹³ Není pravda, že jen jeden z nich měl pravdu, pravda je jiná: pravdu měli *oba*. Kdyby pak náš rytíř žalostného výrazu,¹⁴ kutáleje se zle zveden po divém a nerovném boji, byl prohlásil, že jsou pravdy, za které stojí za to trpět, měl by pravdu, za kterou stojí za to trpět.

Však si ji vyblízal až do dna.

Jsou též pravdy opravdy: zvláštní to typ pravd, pro něž já jsem jediný, kdo je opravdu zná. I svou opravdu, pravda, mohu prozradit druhému, jenomže pro něj už to nebude pravda, tím méně opravda; zbude mu z ní jen polopravda o tom, že jsem mu svou opravdu opravdu prozradil. *Nicméně*, kdo porazí soupeře, sekera nesequera, má pravdu. Odprosit ho, to si může opravdu odpustit.

Bůh má skvělý smysl pro humor a ironii.

KÁROLY OLOFSSON¹⁵

Směji se dobrým (a zdvořile usmívám ostatním) anekdotám, avšak neumím je vyprávět (tak, abych se vyrovnal Cyrilu Höschlovi nebo Vojtěchu Sedláčkovi), nebo možná umím, ale nevyprávím, nikdy si je nepamatuji (ani ty dobré,

¹² Viz IMH, Martin Palouš, Zdeněk Neubauer, *Svatojánský výlet*, Malvern & B. Just, Praha 1999, s. 29 a 152.

¹³ Cervantes, cit. d., kap. VIII.

¹⁴ Přizpůsobeno anglickému překladu „Knight of the Rueful Countenance“.

¹⁵ Maďarský kněz, který prožil deset let v sovětském gulagu.

ani ostatní). Jsou lidé, jak kdysi podotkl Martin Palouš, jejichž anekdoty snadno rozchechtávají už jen tím, že víme, že ti lidé jsou vynikající vypravěči.¹⁶ Nepatřím k nim, ale přesto si myslím, že i já mám smysl pro humor, arci dost specifický.

Smyslem pro humor rozumím vzácný um či dar přistihnout nějakou humornou, paradoxní, absurdní, ozvláštňující a jinak předkvapivou jakost situace, věci či slova takřikajíc *in flagranti delicto* – v tom prchavém okamžiku jejího zjevení. Navíc i um na ni ve správnou chvíli a jen s nenápadnou předehrou poupoznit druhé v okolí (věře, že mě sami nepřehluší nějakou nesouvisející hovědinou). Napsal jsem „jakost“, kterýmžto slovem nemíním nějaké hodnotící určení (jako když se mluví o jakostním vínu), nýbrž *jaké to je*. Vždy ovšem jaké to je *pro někoho* – něco může být humorné jen pro toho, kdo je na to dostatečně připraven, zvědav, všímav, důvtipen a vtípen. Vždyť ta správná hříčka, žert či vtíp nesklouzne jen tak lehce po lopatě. Je třeba umět střelhbítě věc pochopit, uchopit, souznít s ní, zakmitat, zajiskřit myslí i duchem. Prostě mít smysl pro poezii, smysl pro jazyk a smysl pro humor.

Má se občas za to, že i mně v životě pomáhá vnímání světa skrze humor. Něco na tom je, rozverně souhlasím, avšak je třeba správně chápat výrazy „dar“ a „vnímat skrze“. Zdalipak je to svět, anebo já, kdo je dárce, a zdalipak jsem to já, anebo svět, který je obdarován? Svět vnímáme skrze smysly, tak se aspoň má za to, a nabízí se tím srovnání *myslů pro* vjemy se *smyslem pro* humor. Má-li vnímání povahu aktivní souhry, spoluhry a přihrávek mezi mnou a světem (oba jsme výdejci a oba příjemci),¹⁷ měl by na tom humor být podobně. Humor nemám ani já, ani svět, humor je *mezi* mnou a světem. Dokáže bourat zeď zdánlivé nedostupnosti mé pro svět a světa pro mne. Pokud má vůbec někdo pochopení pro můj humor, je to totiž svět a skrze svět zase já. Kdykoliv si myslím, že do nesmyslu světa lze vložit humor, vždy do něj již samotným tímto pomyšlením humor vkládám.

¹⁶ Viz „Svatojánský výlet II“, in: *Bytí je vlnobítí*, Zdeněk Susa, Středokluky 2004, s. 134.

¹⁷ Jak někde praví Maurice Merleau-Ponty.

... vidět očima druhého člověka,
slyšet ušima druhého člověka
a cítit jeho srdcem.

ALFRED ADLER

Má se také za to, že v životě mi pomáhá další moje schopnost, tedy představit si, jak ten druhý, blízký i neblízký, asi uvažuje. Něco na tom je, skromně souhlasím, avšak je třeba správně chápat výrazy „ten druhý“ a „jak asi uvažuje“. Svoje vlastní „jak“ se nějak snažívám přesunout do kůže druhého,¹⁸ ale protože ani o tom svém „jak“ toho moc nevím, nedozvím se toho příliš o „jak“ druhého. Zato bych se rád pochlubil volností, jak by mohl být chápán onen „druhý“, a to i když – a právě když – by patřil do kategorie „neblízkých“. Naučil jsem se vidět svět empaticky, jakoby nejen z kůže, ale i z očí, mysli a rozumu druhého, a to nikoliv jen člověka, ale i kteréhokoliv jiného tvora, a nikoliv jen tvora, ale i kteréhokoliv jiného předmětu. Nenačil jsem se to samostudiem, naučily mě to v dětství mé hračky (o těch už tu bylo), ale záhy jsem přešel i na daleko obživnější předměty. Pamatuji se na svou empatii s dětskými pantoflíčky: rovnal jsem je pěkně vedle sebe jako Gogolovy polobotky, aby byly spolu šťastny a mohly si šeptat. A dnes, na stará kolena, se dokonce vžívám i do obecnin, abstraktních idejí a jiných posmyslů. Mimo jiné i do čísel.

Vezměme si například ono pro mne právě dnes tak důležité číslo 75 – vskutku číslo, nikoliv *počet* (zejména ne počet nějakých let nebo slov nebo vět nebo řádků).¹⁹ Zkouším se do kůže toho čísla vžít, není to snadné (jen si to zkuste!)... ale sláva, už jsem v ní! Věřte nevěřte, *já jsem 75* (odtud až do konce tohoto odstavce). Řeknu vám, co odsud vidím, třeba vás to povzbudí. Především vidím všechna prostoduchá čísla²⁰ menší než já, 75. Není jich málo (kdo jiný než *já* ví přesně, kolik jich je) a prostým přičítáním jedničky se k sobě dostanu snadno. Že by se mi to ale echt chtělo? Znáám našťestí lepší postupy, jak se k sobě dostat: vezmu třeba obě své cifry 7 a 5 (ty přece *já* musím znát!) a další čísla postupně tvořím pomocí pravidla, které snadno uhodnete z několika prvních příroků: 7 a 5 = 12, pak 5 a 12 = 17, pak 12 a 17 = 29

¹⁸ Anglicky mluvícím stačily by boty.

¹⁹ Na rozdíl od počtů jsou čísla ideje, k nimž se počty vzpínají.

²⁰ Netřeba připomínat, že mám na mysli čísla přirozená.

atd. a nakonec ejhle, moje maličkost! Kromě mne a mých číslic vzniknou po cestě jen čtyři další čísla, víc jich ke svému vzniku nepotřebuji (tedy, umím-li sčítat). Teď přijde to hlavní: právě popsaným postupem se lze sice dostat ke mně, nikoli však ke *všem* číslům! Dokonce je nás velmi málo, nás vyvolených, a navíc s růstem řidneme. Přesto se obávám, že nás je nekonečně mnoho, to se ještě ani neví – stejně jako se neví, je-li vesmír dostatečně nekonečný, abychom se do něj všichni vešli. Tak jsem vlastně i já (číslo 75) zajímavý, aspoň nepřímo, i pro vesmír. Podobně bych se mohl vžívat i do svých méně zajímavých číselných soudruhů, moje empatie ovšem má své meze.

O Freunde, nicht diese Zahlen! Máme přece i písmenka; těch je o něco víc než cifer, i když méně než moje maličkost. Písmenka se nesčítají – pouze se k sobě vzájemně slézají, aby mohla vzniknout slova. Ovšem slova dovedou víc než počítat – dovedou klábosit! Sama i spolu.

Mé hračkářské povaze stačí šest písmenek (například: z, d, r, a, v, í), ta nechat, aby se slezla do jednoho slova („zdraví“), a pak 75 exemplářů tohoto slova seskupit do tabulky o patnácti řádcích a pěti sloupcích. A ejhle, samo od sebe k těm 75 přibylo dalších 150 exemplářů téhož slova (nikoliv jen 100, jak mi bylo srdečně přáno), rozhodnu-li se totiž – inspirován magickými čtverci²¹ – tabulkou cestovat i po úhlopříčkách, kratších nebo delších a rozlišně skloněných!

*Zase se na pasece pase prase!
Zase se prase pase na pasece!*

Je omylem si myslet, že nejdřív musím chtít něco říct a teprve pak si na to hledat slova. Jde to i jinak. Stačí zvolit první písmenko, další se k němu postupně přichytávají sama a až po chvíli mi začíná cosi tonout na mysli. Zatímco volba prvního písmenka je mi plně po vůli, čím dále od něho, tím méně volnosti mám v pokračování písmosletu. Pokud jde o mne, je mi nejvíc líto právě těch písmenek (zase ta má empatie!), na něž se zapomíná; proto jim dejmežme přednost jako prvním: **Ě**ter (pátá esence), **Ó**da (na radost), **Ť**ulpas (prázdná, tedy otevřená mysl), **Ú**běžník (horizont).

²¹ Magický čtverec je tabulka čísel, v níž jsou součty čísel v řádcích, sloupcích i úhlopříčkách vždy stejné. Pamatujte si to, bude se to ještě hodit.

Je omylem si také myslet, že nejdřív musím mít nějakou věc na mysli a teprve pak o ní chtít něco povedať. Kdybych si tohle myslel, připouštěl bych, že i kdybych o té věci nedovedl nič povedať, přesto jsem ji mohl mít na mysli. Jen bych o ní musel pomlčet.²² Proti tomuto závěru nic nemám, na mysli mohu mít leccaké podivnosti, a pokud o nich nedovedu nebo nesmím mluvit, mohu je třeba zakreslit, zatančit, zazpět. Problém mám s tou první větou. Proč bych hergot²³ musel něco mít na mysli vždy *dřív*, než se o tom rozhodnu mluvit? Podobně jako před chvílí s těmi písmenky si dovedu představit, že když o něčem chci mluvit, klidně začnu mluvit a ještě nevím o čem. Teprve to mluvení mi pomůže odhalit, o čem jsem to vlastně mluvit (nebo psát, aby to platilo – jakože platilo – i pro tento traktát) chtěl nebo chtěl chtít.

*Má cenu se narodit,
když si to pak nepamatujeme?
A technicky vzato, narodil jsem se vůbec?*
UMBERTO ECO

*Dostal jste můj dopis?
Zapomněl jsem ho v lodní jídelně,
měli Vám ho poslat, ale očividně zapomněli...*
LUDWIG WITTEGENSTEIN V DOPISU BERTRANDU RUSSELOVI

Pár slov o paměti. Ještě dřív, než se vědomě rozhodnu něco uschovat do šuplíků v mé dlouhodobé, skládkové paměti, mi to všechno prochází hlavou, všechny moje počitky, požitky a postřehy (ba i kraťoučké čitky, žitky, a střehy). Ve vědomí mám arci nejen to, co do něho zrovna vstupuje, ale i to, co *právě uplynulo* – i to tam ještě chvíličku otálí, zdržuje se a zdržuje spolu s prvým.²⁴ Díky tomu mám (a vy jistě také) smysl pro rozostřenou protáhlelou přítomnost, smysl pro trvání věcí a vůbec pro pohyb a změnu, ba i smysl pro ono trvající, stále stejné a stále moje já.

Jak je to s roboty, počítači a podobnými patvory? I oni mají v útrokách zabudovanou skládkovou paměť, dokonce daleko objemnější, spolehlivější a přístupnější než je ta naše lidská chatrná, avšak (pokud je mi známo)

²² Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen.

²³ Chtěl jsem napsat „kurva“, ale zaváhal jsem.

²⁴ Edmund Husserl, *Přednášky k fenomenologii vnitřního časového vědomí*, Praha 1996. Viz též IMH, „Zápisky introspektora“ (rukopis ve stavu zrodu).

u takovýchto strojů dosud neexistuje obdoba zmíněného otálení, zdržování se a zdržování. Technicky by to jistě šlo zařídit, ale nehrálo by to stejnou roli, protože u mne je to neodmyslitelné od vědomí, od *prožitku* časové přítomnosti. Anebo hrálo? Jedno z témat pro budoucí kognitivní vědu.

Samotné ukládání do skládkové paměti (u mne) nejspíš využívá právě onoho otálení a zdržování se počitků, prožitků a pomyslu ve vědomí či polovědomí, aby se tam mohly nejprve zkusit či skupit do smysluplných celků, jako jsou třeba významy vět nebo (moje) epizodické zážitky. Teprve takto vzniklé celky (asi jen ty z nich, které jsou pro mne nějak zajímavé) pak do své skládkové paměti odesílám. Opět téma pro budoucí kognitivní vědu.

Nic nebrání si hypoteticky představit živořicha (třeba králíka), který by měl jakousi elementární schopnost pozdržovat vjemy (jinak by neměl ani smysl pro trvání a pohyb jiných králíků), avšak zcela by mu chyběla skládková paměť (nic neupírám králíkům – jen si to zkusím představit). Však i existují neurologické kazuistiky osob zcela bez paměti, ale s nedotčeným smyslem pro rozostřenou přítomnost.²⁵

Zhruba řečeno existují dva hlavní typy skládkové paměti: *sémantická* (pro poznatky a vědomosti) a *epizodická* (pro vlastní prožitky). Epizodická paměť se mi zdá zajímavější, už proto, že ji umělá inteligence (jako obor) považuje za druhořadou. Chybí-li mi něco v *sémantické* paměti, otevřu si Wikipedii, chybí-li mi něco v *epizodické* paměti, hořekuji, že stárnu a vše zapomínám. Ale jak funguje vybavování si příběhů z *epizodické* paměti? Když jsem si před lety chtěl rekapitulovat průběh jednoho soudního líčení, k němuž jsem jako osoba blízká jednomu ze zločinců byl připuštěn, zjistil jsem, že stačí rychle si uložit a zachovat v živé paměti jen několik klíčových momentů, od nichž se mi později snadno dalo oživit i zbytek (tu živou paměť mi tehdy nahradily zkratkovité a stěží čitelné poznámky na okraji spolu se mnou do soudní síně vpuštěného Rudého práva).

O mnoho let později jsem si z odborného zájmu zapisoval své sny (jakožto příběhy) a zjistil jsem opět dvě věci: jednak že si sen dovedu lépe vybavit jen krátce po probuzení, a dvak (a žbluňk) že stačí, když si nejprve vzpomenu na hrstku ojedinělých scének, od nichž se mi pak snáze dovybaví i relativně dlouhý souvislý příběh snu.

²⁵ Jde o anterográdní amnézii.

Zdá se nám, že se nám zdá, že něco jest.

LADISLAV KLÍMA

*To, co se nám jen zdá,
pokládáme za něco, co se nezdá,
a to, co se nezdá,
nepokládáme za to, co se nezdá.*

DANIEL KROUPA

Pár slov tedy o snech. Ve snech se otvírá snový svět, který je stejný a zároveň jiný než svět skutečný, bdělý. Jinakost není v tom, co se nám zjevuje, předvádí či promítá do sněných očí – to je stejně tajemné ve snu jako ve skutečnosti, ježto obojí máme v aktuálním prožitku za skutečné. O jinakosti lze mluvit jen z odstupů, kdy na sen hledím z bdělého světa (zatímco na bdělou skutečnost ze sna nedohlédnu).²⁶ Totéž platí o tom, co by šlo nazývat přibližností, modelováním, naznačováním. Soudím, že z odstupů *není* snový svět přibližný, je v něm vše, co v něm může a musí být: onen tajemný autor, scenárista a režisér snu – všehoschopný snovač²⁷ – nic mi nezastírá, neumí šidit či mást. Teprve *vzpomínka* na sen je přibližná, to je však vinou mé paměti děravé, nikoliv snovače samotného. Tím nechci říct, že ve snu nemám paměť, je to ovšem paměť snová, kterou ve snu, jako vše v něm, jen sním. Včetně toho, že i ona je děravá. Takže není?

Onehdy jsem měl sen, ten krásný sen, v němž jsem se snažil jednomu z kolegů referovat o jisté zajímavosti, kterou jsem si (ve snu) celkem zřetelně pamatoval jako něco dříve již prožitého, naštěstí dobře pamatovaného. Ale i samo toto pamatování se mi muselo pouze zdát, protože jsem si (když umřel sen) uvědomil, že jsem nic podobného nikdy neprožil, ani za bdění, ani ve snu – aspoň pokud se pamatuji.

Občas mívám sny, v nichž něco pozoruhodného vynaleznu nebo objevím (přesněji: mé snové já něco vynalezne nebo objeví): převratný vynález, objevnou myšlenku, obdivuhodný poznatek. To mne vždy (ještě ve snu) naplní pocitem pýchy a euforie. Záhy poté se probouzdím a zjišťuji, že žádný vynález, myšlenka ani poznatek vůbec neexistoval. Nicméně onen samotný

²⁶ Pomíjím otázku lucidních snů, jakkoliv i ty jsou zajímavé svou schizoidní povahou.

²⁷ Termín „snovač“ jsme si užitečně zavedli s Michalem Ajvazem v dialogu *Snování. Rok dopisů o snech*, Pavel Mervart, Červený Kostelec 2008, s. 59.

pocit pýchy a euforie se mě drží i po probuzení a mohu si jej dokonce zapamatovat. Obecněji řečeno, jsou to případy, kdy sněná jakost (*jaké to pro mne bylo*) přetrvává pomíjivou covitostí (*co to bylo, o co šlo*).²⁸ Tento jevově výrazný rozdíl si vykládám tak, že jakost snového prožitku se může volně vznášet, aniž by byla přikotvena k jakémukoliv konkrétnímu předmětu. Speciálně tedy mohu mít (občas i mám) radost z vlastního geniálního nápadu, aniž by mě cokoliv napadlo. Vymyslím na to příklad.

Myslete si, že jsem měl takovýto pozoruhodný sen: Na naší farmě v Košíku zrovna počítám ovce. Tu pojednou vidím, že u ovčína zastavuje černá vládní libuzína. Otevírají se dvířka a z auta se souká Posel (ve snech často jaksi odkudsi víme, kdo je kým, že třeba Posel je poslem). Posel: „Přijeli jsme zvěstovat Vašemu Veličenstvu, že jste bylo vyzvoleno králem!“ Pardon, nechápu. O čem to mluvíte? „Hned se to Vaše Veličenstvo dozví, nejprve však je žádáno o odpověď“ na jistou velice zásadní, prémiovou otázku. Tak bylo i rozhodnuto.“ Načež mi Posel nejspíš i onu otázku sdělil, avšak to už sen začal chábnout v mlze probouzení. Ještě si jasně vzpomínám, že mě v posledních záchvěvech snu napadla obdivuhodná odpověď na Poslovu otázku. Samotného mě uchvátila a překvapila svou hloubkou (smekám před snovačem, jenž ji do mého snu zasnul), avšak toto uchvácení a překvapení bylo provázeno dokonalým probuzením. Jak to v mých snech chodí, pamatoval jsem si vše, Poslův jásot a potlesk, stejně jako svou euforii z geniální odpovědi – až na jednu podstatnou drobnost: jaká to vlastně byla odpověď? Sen vyvanul i s mou odpovědí; existovala ona vůbec?

Když už jsem se zmínil o Košíku a ovčích, nemohu utajit jednu malou vzpomínku, jakkoliv s právě vylíčeným snem nijak nesouvisí. Letošního²⁹ 28. února se všechny naše ovce tiše a nepozorovaně vytratily do lesa, z něhož se tiše a nepozorovaně přitratily až prvního března, kdy se objevily klidně a sokojeně se pasoucí na louce, jako by se nic nebylo stalo. Nebo na nich aspoň nebylo nic znatelného znát.

²⁸ K jakosti a covitosti se ještě dostanu. Těmito dvěma metakvalitami jsme se zabývali v dialogu „O snění“, in: *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, cit. d., s. 124n. O přetrvání jakosti viz též *Snování*, cit. d., s. 106.

²⁹ 2013.

*Únavu během dne necítí,
ale najednou si uvědomí, že se probouzí,
dokonce si někdy pamatuje, že se mu zdál sen.*

LEKAŘSKÁ ZPRÁVA MÉHO HYPNOLOGA

Lidé se nejčastěji chlubí sny, v nichž se něco děje, sny, jež mají příběh, čím roztodivnější, tím zajímavější. Knihy o nich byly napsány. Před několika lety mne začaly zajímat sny, v nichž se nic nestačí díť. Říkám jim mikrosny a zjevují se mi během mých stále častějších a ostudnějších denních mikrosnů.³⁰ Mikrosen je tak kratičký, že se v něm žádný příběh nepřiběhne, je to spíš jen zámžik nějaké bezhybné scény. Začal jsem si ty scény zapisovat a už jich ve své sbírce mám víc než 170.³¹ Několik ukázek:

Kulatý bochník chleba spolu s vykrojenou čtvrtkou na dřevěné podložce.

Černá tabule, na ní křídou napsaná velká stínovaná písmena a číslice. Před tabulí stojí lidská postava.

Krátce strážný trávnik z nadhledu, uprostřed leží v trávě velké zlaté srdce, možná z plechu nebo staniolu.

Kdosi přede mnou si sedá na zem obkročmo kolem kbelíku a se škodolibým výrazem tváře cáká rukama vodu z kbelíku ven.

Jak vidno, jsou to scény převážně statické, nanejvýš jen s náznakem pohybu (poslední případ), žádný příběh a nic, co by souviselo s mým bdělým světem (žádný kbelík se kolem mne nevyskytuje), a ani v tom nehledám nějakou tajemnou symboliku vztahující se k nedostupným hlubinám mého nevědomí, pokud ovšem právě kbelík není symbolem oněch hlubin a cákání symbolem psychoanalýzy.

Není vždy snadné si zapsat výjev či scénu, která se mi takto mžikově objeví před (mikrosnícíma) očima. Musím si ji rychle v duchu rekapitulovat a navíc i chvíli držet v ikonické (obrazové) pracovní paměti, abych si scénu (její mentální obraz) mohl v duchu prohlížet a pokoušet se ji kus po kuse nějak směstnat do lineárního slovního popisu. Je třeba jednak vybrat ty kusy

³⁰ Více o tom viz „Zápisky introspektora,“ cit. d., kap. 5 a 9; srov. též *Snování*, cit. d., s. 103–104.

³¹ Psáno v červnu 2014.

scény, jež dovedu aspoň trochu pojmenovat slovy (ostatní budou ztraceny), a jednak zvolit jejich uspořádání v zápisu. V první ukázce jsem je uspořádal v pořadí: *bochník* → čtvrtka *chleba* → *podložka*, v poslední ukázce: *kdośi* → *zem* → *kbelík* → škodolibý výraz → *ruce* → *voda* → znovu *kbelík*. I takto směstnaný a okleštěný zápis mi kupodivu stačí, abych si i později připomněl téměř kompletní obraz scény.

Mohl jsem si ty scény, řeknete, rovnou nakreslit nebo namalovat. Jistě, ale lineární pohyby tužky nebo štětce (obtisk celého obrázku naráz z vnitřního zření přímo na papír nebo monitor dosud nikdo neumí – i to by mohlo být tématem pro budoucí kognitivní vědu) by si opět vyžádaly nějaký čas. V každém případě by mi obrázek, ať v duchu či na papíře, byl milejší. Při prohlížení bych se mu cítil blíže než nad jeho trapným popisem.

Kolem toho chlapa visí nějak moc otazníků.

HARUKI MURAKAMI

Hle, prohlíží si mne obrázek. Je to otazník, který spolykal obrázky. Co obrázek, to otázka. Mám toto rád? Má mě toto rádo? Je mi to blízké fyzicky (brýle, dýmka)? Nebo mým tíhnutím k tomu (kniha, sklenka s vínem)? Anebo nějakou přes nějakou symbolickou okliku (koniček, lucernička)?

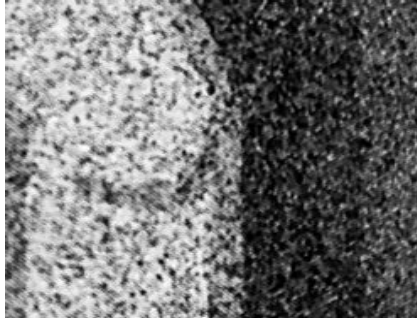
Obrázky mohou křičet i mlčet, hladit i vadit, fňukat i ňukat, podvádět i svádět – ale mohou být prostě zvědavé? Jsou obrázky oznamovací, jsou i obrázky rozkazovací – mohou však být tázací? Vidím, že mohou.³²

Dívá se na mne jiný obrázek. Je to obrázek zadumaného panáčka s velkýma očima. Všímám si pozoruhodných barev: šedožluté, šedohnědé, tmavší šedomodré, světlejší šedomodré. Obrázek si mohu nejen prohlížet, ale i se od něj vzdalovat nebo k němu přibližovat, na to si mohu vzít i svůj dětský mikroskop. Nebo obrazovku: malý kousek obrázku si hodně zvětším (jako bych své oči hodně hodně zmenšil) a otevře se mi zcela jiný svět.

Co vidím? Čtvero oblastí, každá vyplněna chaotickým rejem různobarevných červoteček:³³ ty jsou v první (od leva) oblasti různožluté, skorbílé a šedočerné, ve druhé různohnědé, oranžové a skoročerné, ve třetí

³² Stačí zavřít tuto knihu a hledět.

³³ Viz barevnou reprodukci obrázku na s. 243.

různotmavomodré a ve čtvrté různosvětlejimodré. V tomto pojednou odkrytém milisvětě zadumaný panáček s velkýma očima již nemá co dělat.

Takové úniky do jiných světů mne vždy lákaly.³⁴

*Přes svou všudy přítomnost
a schopnost nekonečného bujení
nepokryje nikdy tkáň slov všechnu skutečnost.*

PETR KRÁL

Když jsem si zapisoval své mikrosny, převáděl jsem mentální obrazy do lineárních slovních popisů. Zdalipak to lze obrátit? Mít na mysli text a převést jej slovo po slovu do obrázků? Takže třeba 75 slov se změní na 75 obrázků. Nemyslím tím, že by obrázky předváděly významy slov (nebo jejich částí, jak se to dělá v rébusech), ale prostě by ke každému slovu existovala jeho šifra v podobě nějakého obrázku – libovolného, třeba i abstraktního. Tato šifra by se pečlivě umístila tam, kde v původním textu bylo ono slovo. Z velké dálky, z níž i ze slov jsou jen šmouhy, by se rozdíl nepoznal.

Jsou-li slova obrázky, je i celý text obrázkem, takže hru lze opakovat: je-li text obrázkem, lze jej použít jako šifru nějakého nového slova. A již se pozvedáme na vyšší úroveň, ba co víc, protože opakování lze dále opakovat, vrší se před námi nekonečná hierarchie obrázků a šifrovaných textů.

³⁴ Viz IMH, "Scale Dimensions in Nature", *International Journal of General Systems* 3/1996, s. 295–324.

Připomíná to nekonečnou hierarchii žeroucích psů, žraných jitrniček a nápisů na deskách mramorových.

Ale kdopak by se nekonečna bál? Lze ho přece chytnout, zkroutit a svínout do uroborovského záklesu. Proč nepoužít obrázky nejvyšší úrovně jako šifry právě těch slov, s nimiž jsme na nejnižší úrovni začali? Jsou to slova, která spolykala slova, která spolykala slova...

Rekurze spočívá v tom, že „stejná“ věc se opakuje na mnoha různých úrovních.

D. R. HOFSTADTER

O Freunde, nicht diese Worte! Vraťme se k obrázkům, přátelé. Viděl jsem velkou nástěnnou podobiznu britské královny Alžběty II., sestavenou z bezpočtu pohlednic z jejího království.³⁵ Před lety vyšel ve *Vesmíru* přítelův portrét splený z pixelů, což byly zmenšené obrazy, o jejichž autorech dotyčný psával do *Vesmírů*.³⁶ Zdalipak to lze obrátit? Pohlednice sestavená z různobarevných podobizen královny. Tušíte již, jak to může vést k podivně spletené nekonečné pomlázce. Svinout ji lze i uroborovským záhryzem, když například roli pixelů portrétu vladaře budou hrát různobarevně vytetované portréty téhož vladaře na hrudích a zádech diváků na stadionu v Pchjongjangu.

Takto splétat můžeme i v prostoru. Představuji si třeba obrovský hřib dubový, lišku, kotrč nebo muchomůrku červenou arcimboldovsky poskládanou či seskládanou z malých různobarevných sošek našeho přítele. Ale pozor! Každá malá soška našeho přítele může sama být arcimboldovsky poskládaná či seskládaná z miniaturních hřibů, lišek atd. (Ale pozor! Každý miniaturní hřib atd. může sám být arcimbo...) Hle, ona vždy pohotová třítečka mě ušetřila pádu do propasti mikrosvěta!

Leč vraťme se k písmenům, slovům a textům, přátelé. Co takhle se hofstadterovsky zanořit do hlubin či výšin rekurze sémantické? Co třeba z drátu vymodelovat nějaký text (například text návodu, jak z drátu vymodelovat nějaký text (například text návodu, jak z drátu vymodelovat nějaký text

³⁵ Podobizna je na londýnském letišti Gatwick.

³⁶ Portrét Jiřího Fialy vyšel k jeho 65. narozeninám ve *Vesmíru* 3/2004, s. 157.

(například text návodu, jak z drátu vymodelov...)). Hle, opět díky oné vždy věrné třítečce jsem vystačil s pouhou třívorkou.

It might look as if an infinite regress threatened.

JOHN SEARLE

Avšak kdopak by se nekonečného regresu bál? Ostych před pomyšlením a hbitý únik od pomyšlení, že se něco má nekonečněkrát opakovat, s kterýmžto ostychem a únikem se lze setkat i u nejslavnějších myslitelů, mně vždy dává pocítit pachut' z nedostatečného rozlišení příliš hbité myšlénky od dostatečně líné reality. Teoreticky myšlené opakování má často zdroj ve svinutém uroborovském záhryzu, který se sice zjevil v bezčasém tvaru – nanejvýš pomocí triku s třítečkou –, zatímco k reálnému světu patří čas, rozvinutí, úsilí a úpadek. Každé další opakování je o něco pozdější, slabší, matnější, nebo nudnější, takže se náš zájem a pozornost brzy tiše vytratí. Co zůstane, je potěcha z paradoxu.

I když se tady po kréťansku přiznám: „Právě lžu!“, nejprve si to musíte přecíst, pak si uvědomit, co tím tvrdím, pak tomu třeba i uvěřit, pak se leknot, že jste mi věřit nesměli, pak si uvědomit, že jsem to tudíž tvrdil pravdivě, pak tomu znovu uvěřit, pak... – a už mě (i vás) zachraňuje obětavá třítečka. Ale než jsme k ní dospěli, stihli jsme šestkrát potkat slůvko „pak“. Mohl jsem vám ho opakovat třeba 75krát, četli byste ale se stále stejným zájmem a bdělou pozorností?

Plakající psové opakovaně ryjí svůj nápis do desky mramorové. Výrobce štítů a halaparten vyrábí štít, který odrazí každou halapartnu, pak vyrábí halapartnu, která probodne každý štít, a pak... Prožívám své prožívání svého prožívání svého prožívání...

*...víno chutnalo jako skvělé burgundské,
jenže bylo mnohem lahodnější.*

LEMUEL GULLIVER

Kdysi mě napadl jemný sémantický lapsus, totiž že výrok „Levné víno není dobré“ nemůže (i když logicky by měl) být přesným ekvivalentem výroku „Dobré víno není levné.“ Cítíte však rozdíl? Řešení je v tom, že začátek

každého z obou výroků hbitě probudí mé chuťové receptory jistým specifickým směrem (buď tím, anebo oním), takže zbytek výroku mě už příliš nezajímá. Nicméně otázka zní jinak: V jakém vínu je skryto více cennější pravdy, v drahém či v levném?

Řekl bych, že v tom druhém, a vysvětlím proč. K tomu účelu si nalévám sklenku jednoho z nejdražších vín své vinotéky, sklenkou kroužím, víno si obhlédám, očichávám, ochutnávám, hodnotím: vzhled elegantní, barva přitažlivě narcisová, tmavá a důstojná, vůně božsky nektarová s tóny jarního zimostřázu, láková a harmonická šalvějově piškotová, chuť emotivní, studánkově čistá, cibébově vláčná, laskavá, důstojná a sebevědomá, inteligentně svíravá, tělo obdivuhodné, elegantní plnoštíhlé, dochuť se zajímavými tóny čerstvé smetany a másla – prostě víno usměvavé, mladé a krásné!³⁷ Takové víno mi přece nedovolí a nemůže dovolit, abych se ještě navíc obíral mrzkými úvahami o pravdě!

Je tu ještě očištec, kde se očišťují slaboši a světáci.

BRUCE MARSHALL

Už Jen Chvilí, Jen Ještě Chvilí Vychutnat Ten Hřích...

JIRÍ KUBĚNA

Očištec je vpravdě *coincidentia oppositorum* – dialektická syntéza nebe a pekla. Vstupují do něj všichni chvatí a chudí zodpovědností, čili neznalí opravdového roz-hodování, roz-važování a vážení všech věcně a časově dostupných pro a proti. Tak jako já bez ustání vážím a váhám: mezi vymýšlením a čtením, soustředěním a rozptýlením, samotou a holotou, ostychem a odvahou, omylem a opravdou, zabíjením a vynášením.

V očištku jsou očištné vany, v nichž se hříšní, hříšné a hříšná od lehčích hříchů, hříšků a hříčků očišťují. Poté, co se očistí, viny se jim odpustí, vany se vypustí a pro další hříšné hříšné znovu napustí.

³⁷ Vše jsou to autentické termíny hodnotitelů Československé vinařské ligy 2005 (zdroj: *MF Dnes* 22. dubna 2005).

*...ptydepe holds before us a theatrical mirror,
and shows us what we might become.*

BARBARA DAY

Jako čtyřletý prcek (odtud moje patajméno puzuk) trpěl jsem tím, že můj starší, školomocný bratr se začal učit psát. V jeho písance (existují ještě dnes písanky?) se objevovaly podivně zkroucené, občas přerušované čáry, záhadné, tajemné, nevysvětlitelné. Snad mě už tehdy přitahovaly záhady, tajemnosti a věci nevysvětlené, avšak byla to hlavně moje slepá závist, co mě navedlo k ďábelskému nápadu. Vždyť už umím třímat v ruce tužku (a s ní čírat po nábytku), takže stačí jen najít nepopsaný sešitek – co víc si přát? Celý ten sešitek jsem počáral černou, občas přerušovanou, všelijak zohýbanou čarou, která se v pravidelných intervalech stáčela do zvláštních kliček jednou nahoru, jinde dolů.³⁸ Žádná záhada, žádné tajemství, vše je vysvětlitelné, protože není co vysvětlovat! Kam se na mě hrabe ten starší?!

Mnohem později, možná až po vojně to bylo, jsem opět trpěl, tentokrát tím, že ten starší se začal učit psát divadelní hry. Podivně propletené, občas přerušované průpovědi postav, záhadné, tajemné, absurdní. Byla to opět závist, co mě přivedlo k mému druhému ďábelskému nápadu. Stačí mi jen několik listů zažloutlého papíru, abych je celé popsal (už jsem uměl psát, že!) textem v jakémisi zvláštním, neexistujícím jazyce. Text tu a tam proložen jménem vymyšlené postavy (Rutvet, Xiboj, Tugem, Chus...), za jménem dvojtečka a po dvojtečce další text. Slova pečlivě vybrána, některá delší, jiná kratší, hlavně aby nepřipomínala cokoliv, co by mohlo náležet do nějakého živého či mrtvého jazyka (tím méně jazyka programovacího – ostatně tehdy se u nás v programovacích jazycích ještě příliš nepsalo, a pokud ano, pak si autoři dávali dobrý pozor, aby nepoužili nic, co by připomínalo můj text).

Schválně jsem toto své dílo připodstrčil onomu staršímu, jen ať vidí. Kam se na mě hrabe! Tentokrát mě však nečekaně překvapil, žádaje mne o půjčku autorství. Pocta neslýchaná! I samotný název jazyka později vešel v zámost ve světě. Až po letech mi bylo (veřejně, ale bez mého přičinění) navráceno oficiální autorství tohoto skvělého slova, ba i celého jazyka včetně

³⁸ Viz IMH, ručně psaný sešitek, formát A6, cca 1942 (nepublikovaný rukopis).

podstatné části jeho gramatiky. Ich füge hinzu, dass Ptydepe das Ptydepe ins Ptydepe übersetzt ist.³⁹ Je to levhart, nebo skunk? Nebo snad oba?

...černá čára vydechovala básně.

MICHAL AJVAZ

Když jsem už uměl obstojně číst a psát, připomnělo mi to můj předškolní sešitek počáraný černou, občas přerušovanou a zohýbanou čarou, která se v pravidelných intervalech stáčela do zvláštních kliček jednou nahoru, jinde dolů. Vyhledal jsem jej a podrobil zedrubnému zkoumání. Linie mi připadala něčím zvláštní, a tak jsem na ni zamířil svůj malý dětský mikroskop: uviděl jsem při dostatečném zvětšení, že částičky grafitu zanechané měkkou tužkou na papíře jsou seskupeny do zvláštních ornamentů připomínajících písmena v latince. Že by šlo o nějaký záhadný souvislý text? Přemýšlel jsem, o čem text asi je, a najednou se mě zmocnil pocit, že mu rozumím: text podrobně líčil příběh mého budoucího života na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století. K mému roztrpčení se však v něm vyskytovalo nadměrné množství podivných, tehdy mi nesrozumitelných slov (jako: „teorém“, „důkaz“, „automat“, „teorie“, „univerzita“ či „Berkeley“), a tak jsem posléze luštění vzdal a na svůj sešitek časem dokonale zapomněl.

Po mnoha letech, tuším až poté, co jsem se vrátil ze studií v Berkeley, se mi jednoho sychrového podzimního dne, když jsem na chvíli přerušil svou vědeckou práci a zahleděl se na zamlžený Petřín, vybavil onen můj malý předškolní sešitek počáraný zohýbanou čarou, v níž se skrýval onen tajemný souvislý text o mém budoucím životě. Popadla mě neutuchající zvědavost spojená s touhou si ověřit, do jaké míry se dotýčný text shodoval s mým skutečným životem. Kam se však onen sešitek poděl? Naše rodina se mezitím musela několikrát uskrovnout, abychom nepodlehli nucenému vystěhování z nadměrného bytu. Navíc jsme museli vyklidit i naše letní sídlo, kde jsme pobývali právě v období, kdy jsem se chystal navštěvovat obecnou školu. Jedině tam mohlo dojít ke vzniku zmíněného předškolního sešitku. Dokonce si na to dodnes matně pamatuji.

³⁹ Omyl scientistů a technologů: nevědí, že text v ptydepe může přeložit jen nevinná dívka, nikoliv odborník.

Seběhl jsem rychle do sklepa, kde byly uloženy krabice se vším, co nebylo při stěhování vyhozeno nebo rozdáno a co se pak nevešlo do našeho skromnějšího bytu. Věděl jsem, že naše matka, dokud žila, pečlivě schraňovala všechny dětské výtvary v pevné naději, že jednou, až se splní její nezdolné očekávání našich životních úspěchů, budou velmi ceněny. Tyto úspěchy se posléze a přes četné překážky opravdu dostavily... Ale to vlastně s naším příběhem nesouvisí, vraťme se do sklepa.

Otvíral jsem jednu krabici po druhé, až jsem ke svému největšímu překvapení a radosti na dně jedné z krabic onen sešitek opravdu našel. Ihned jsem jej vynesl nahoru do své pracovny s úmyslem jej zevrubně prozkoumat (svůj malý, kdysi dětský mikroskop jsem k tomu účelu uvedl do pohotovosti). Když jsem pak opatrně sešitek otevřel, zděsil jsem se: sešitek byl křížem krážem provrtán chodbičkami červotoče. Ty byly tak husté a spletité, že z toužebně očekávaného textu skrytého v černé zohýbané čáře zbyly jen rozpadlé fragmenty, jen tu a tam náhodně doplněné písmeny z jiných stránek, která bylo možno zahlédnout skrz červodíry.

Opisoval jsem si postupně a pozorně aspoň tyto rozpadlé a náhodně doplněné fragmenty. Pln údivu jsem po chvíli shledal, že tvoří zcela nová slova a celý text v jakémsi podivném, neexistujícím jazyce. Jednotlivá slova nijak nepřipomínala cokoli, co by mohlo náležet do nějakého živého či mrtvého jazyka. Pro zajímavost a poučení uvádím začátek takto vzniklého, zcela nového textu přesně v podobě, v jaké se mi jej podařilo zaznamenat:

Ra ko hutu d dekotu ely trebomu emusohe, vdegar yd, stro renu er gryk kedy, alyv zvyde dezu, kvyndal fer tekynu sely.

Správná otázka na nic neexistuje.

LUDVÍK VACULÍK

Svého času Martin Heidegger (paoblíbenec páně Vaculíka)⁴⁰ položil sobě a nám záladnou otázku:⁴¹ „Proč je spíše něco nežli nic?“ Opravdu, kam oko padne, tam se zachytí: všude nic než samá jsoucna: mouchy, jablka, hrušky, hory, moře a moře jiných. Že by byla jen jsoucna – a víc už nic? Naozaj, aké

⁴⁰ Srov. Vaculíkovo poslední slovo v *Lidových novinách* 14. ledna 2014.

⁴¹ Martin Heidegger, *Einführung in die Metaphysik*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1953.

by to bolo, keby nebolo nič? Bylo by to *horší*, řekl by slavný Sidonius. Naštěstí, řekl by skrovný Sakateka, bychom o tom *nic* nic nevěděli.

Proč vůbec je něco a ne jen samé nic? Proč vůbec jíst jablka a ne jen samé hrušky, proč slézat hory a ne jen se čváchvat v moři? Zřejmě něco poutá něco k ničemu tak pevně, že obojí nelze od sebe odháknout: bez něčeho by nebylo nic a bez něčeho by nebylo něco! Neindivibudovaný písek trvá i v pískových pábovičkách!

Napadá mě ještě přeludnější otázka: Aké by to bolo, keby okrem mňa nebolo nič? (Fí ha, aká to nuda!) Připomíná mi to pozoruhodný introspekční experiment, který provedl Lev Tolstoj ve svém mládí (asi 14 let mu tehdy mohlo být) a který později vylíčil v knize *Chlapectví* (1856): „Představoval jsem si, že ve vesmíru není nic a nikdo kromě mne, že věci nejsou věci, nýbrž jevy zahlédnutelné jen tehdy, když na ně upřu svou pozornost, a mizející v okamžiku, kdy na ně přestanu myslet.“ Malý Tolstoj se poté zkušel blesku-rychle otočit doufaje, že zachytí ono prázdno, kde ani on sám není.⁴²

Je zajímavé, že nás, obyčejné lidi a přírodovědce, tolik nezaráží obrácená alternativa: že celý svět je přesně tak, jak se nám jeví, až na to, že *já* v něm nejsem. Však jednou nebudu!

Život a nesmrtelnost jsou totéž.

GUSTAV MEYRINK

A přece, jaké pokušení je smrt.

PAUL VALÉRY

Však jednou nebudu, just wait! A byly doby, kdy jsem ještě nebyl, onoho času zašlého, před 75 lety. A jsme u dvouotázky, co se mnou bude *po* mé

⁴² Upozornila mě na to nedávno ve svém e-mailu Karen Shanorová. Citát je můj překlad z anglického překladu téhož citátu v knize Henri Troyata, *Tolstoj*, Doubleday and Co., 1967 (což je překlad z francouzštiny, takže citát přežil tři překlady – omlouvám se, že jsem ten překladatelský řetěz nezkrátil).*

* Editorovi to nedalo a vyhledal onu pasáž v českém knižním překladu (Lev Nikolajevič Tolstoj, *Dětství, Chlapectví, Jinošství*, Odeon, Praha 1977, s. 172 (přeložila Anna Nováková)), kde s potěšením zjistil, že všechny tři fáze překladatelské tiché pošty přežila v dobrém zdraví: „Žil jsem v představách, že kromě mne už nikdo jiný a nic jiného na celém světě neexistuje, že věci nejsou věci, ale obrazy, jež se mi zjevují jen tehdy, obrátím-li na ně pozornost, a jakmile na ně přestanu myslet, obrazy ihned zaniknou.“ (Pozn. ed.)

smrti a co se mnou bylo *před* mým narozením. Jinak by totiž buď svět musel začít i skončit se mnou, anebo já se světem (není to totéž?). Snad jediná možná odpověď je od-věd: je-li ta otázka míněna realisticky, pak žádné *před* a *po* nemá smysl, protože můj život *není* *okončený* – nemá ostrá a dohledná ukončení ani v minulosti, ani v budoucnosti. Ani jeho Začátek, ani Konec nemám totiž v dohlednu, kdybych měl, viděl bych i *za* dohledno, a nebyl by to pak ani začátek, ani konec. V mém pohledu je nekonečno spíše neokončenem než nekonečnem.

Předložky *před* ani *po* nemají smysl pro můj bdělý a vědomý život (jako celek), protože každá, míněna časově, by předpokládala jisté své (a navíc i moje) *ted'*, na něž by se mohla navěsit. Pokud by jedním takovým *ted'* byl nevybavitelný okamžik začátku a druhým *ted'* nepomyslitelný okamžik konce, pak by se (pro mne) k prvému nevázano žádné *před* a k druhému žádné *po*. Taková je podstata časové neokončenosti mého života pro mne. Každému jinému se asi jeho (nikoliv můj) život jeví stejně neukončeně, to ale jen tuším, vědět to nemohu, vědět mohu jen to, že mně (nikoliv jemu) se jeho (nikoliv můj) život může jevit v tomto směru zcela jinak. Jeho život má (pro mne) začátek a konec, můj život je pro mne neokončeně věčný. Nemoha vznikat ani zanikat, jsem si věčný.

Je ovšem pravda, že zmíněná neokončenost nebrání fantazii. Podobně jako si v krajině mohu hrát s představou, že za horizontem krajina pokračuje stejně nebo jinak, mohu si hrát i s pomyslem, jaké to mohlo být pro mne před mým narozením a jaké to bude poté, co setřesu svá pouta smrtelná. Před narozením? Jedno mi často vrtá hlavou: Jaké by to pro mne bylo, kdybych byl směl si na poslední chvíli před narozením rychle zvolit – aniž bych cokoliv byl věděl (nemoha vědět!) o tom, jaký mě čeká život a jaký svět –, kdybych si tedy směl zvolit, zda se vůbec narodit *chci*? Spáchat prenatalní sebevraždu: zemřít dřív, než se narodit. Vyskočit z rozjetého plodu a uvolnit tak místo odvážnějšímu!

Však by se svět nezbláznil, nikdo by to nepoznal. Já bych spokojeně relaxoval a snad i snil tam, *kde se není* (což je svět zvaný Nenie), ten odvážnější by dřel tam, *kde se je* (ve světě zvaném Jenie).⁴³

Leč já chtě nechtě dosud jsem, stárnu a čekám, čekám. Na nic se neptám.

⁴³ Oba světy již byly objeveny. Viz dialog „Sidonius a Sakateka objevují Neniei“, in: *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, cit. d., s. 182n.

Pouhým nakupěním let člověk vnitřně nezestárne. Já ano, ale jen od chvíle, kdy mi druzí začali připomínat můj počet let (pěkně děkuji). Nejen jsem se stal stařcem, ale stárnu dál a nejen stárnu, ale stárnu zrychleně, nadto v přískocích. Mým posledním největším a (obávám se, že ne posledním) překvapením přitom je má permatentní nedovzdělanost. Žádná radost. Omlouvám se za otevřenost, tyhle věci se mají pečlivě skrývat. Hledaje „objektivní důvody“ (jaká to floskule!) své nedovzdělanosti, počítám roky minulé a zjišťuji, že se mi jich spousta jaksi poztrácela: 25 let tím, že jsem většinu času dělal věci, které jsem dělat nechtěl, dalších 15 let tím, že jsem dělal věci, které jsem sice dělat chtěl, ale byl jsem na ně příliš úzce zastředěn a umař, a posledních 25 let jsem ztratil a dále ztrácím neustálým všeho zapomínáním. Takže otázka, zda se něčeho hodně bojím, je nasnadě: že se to málo, co ještě vím, bude stále rychleji (a zrychleněji) tratit z mé hlavy dřavě, ba co hůř, že toto tracení samo si budu plně uvědomovat.

Moji nedovzdělanost snad trochu vyvažují, či spíše zastírají tři moje slabosti (nepočítaje již dříve zmíněné dvě). Je to slabost pro míchání různých věd dohromady (místo umanutého soustředění na jen jednu vybranou), slabost pro míchání lidí dohromady (a tiché sledování, o čem spolu zajímavě debatují) a konečně zvláštní slabost pro úchytky od mainstreamů, pro rozličné výlety za hranice disciplinovaných věd, do míst, v nichž svět se křiví, kroutí a svíjí. Chystám se zde později, až bude příležitost, tyto své tři slabosti aspoň lechtmo připomenout.

*Milá paní Poppová, skutečně víme, co člověk
v životě potřebuje nebo nepotřebuje?*

ADOLF HITLER

Každé bádání je podle mne založeno na střídání dvou fází. V jedné je badatel *více* divákem (ať již pozoruje a testuje svět, anebo jen čte, co napsali druzí, a snaží se tomu rozumět). Jindy je *více* divotvorcem (sám kutí a vynalézá, anebo jen něco vymýšlí a sepisuje, aby druzí měli co číst). Na obě „více“ kladu kurzívní důraz: je jim třeba rozumět tak, že se nestřídají ony fáze jako takové, spíše se střídají jejich závažnosti, váhy a nároky na badatelův čas.

A pokud jde o mne? Všiml jsem si, že při svém bádání (arci skrovném) buď jen něco vymýšlím (neskrovně řečeno), anebo jen něco čtu. V prvním případě chci, abych to rychle dovymyslel a mohl si číst. Když se konečně dám do čtení, padne na mě chuť raději vymýšlet.

Pravda, od chvíle, kdy mi druzí začali připomínat můj počet let, čtu zpo- maleně a bádám zpola a méně. Budu-li číst extrémně pomalu, nic nepřečtu. Budu-li myslet extrémně pomalu, nic nevymyslím. Mám-li však být bludi- čem v bludišti, pak budu-li se pohybovat extrémně pomalu, nezabloudím.

Ke svým $\frac{3}{4}$ stoletinám bych si tudíž přál leccos. Abych měl pomaleji běží- cí čas a dovedl v něm zrychleji číst; nebo aspoň, aby se u mě doma přestalo tak bujně rozmnožovat zajímavé nepřečtené. Abych dokázal poznat, co už jsem četl a co ještě ne. Abych si dokázal pamatovat, co už jsem vydábal, a nemusel to bádát znovu. A také, co už jsem napsal, a nemusel upochtěně totéž psát znovu a jinak.⁴⁴ Přál bych si, abych dokončil, co jsem ještě nezačal. A kdyby mi na to zbyl jen jeden den před smrtí? Abych začal, co jsem ještě nedokončil, a přitom se neobával, že už to nedohoním.

Věda nemyslí.
MARTIN HEIDEGGER

Když už jsem se nakouzl, nikdo mě nezastoví. Dostávám přímočaré otázky, jak je to s tou mou pravou, na slovo danou osobní vědou. Kterápak je to? Čím vlastně jsem? V tom směru to pravda nemám a neměl jsem jednoduché. Po kdysi vyučení na jemného (vskutku jemného!) mechanika byl jsem bez šance stát se něčím, třeba druhdy touženým přírodopzpytcem nebo mate- matikem nebo i (jemným) filosofem. A teď jsem se dožil toho, že v médiích jsem uváděn tu jako matematik, tu filosof, tu kybernetik, tu informatik, tu kognitivní vědec, tu jako cosi jako vědovědec... (ale kupodivu nikdy jako elektroinženýr, byť počestně dostudovaný). Nejvíc jsem však znám a uváděn prostě jako mladší bratr staršího bratra.⁴⁵ Snad jednou budu předváděn jako ojedinělý přírodní úkaz.

⁴⁴ Tuto poslední větu jsem vsunul dodatečně, poté, co se mi přesně to stalo.

⁴⁵ Klub mladších bratrů starších bratrů, dávno založen, dosud nebyl zrušen.

Moje již výše prozrazená slabost pro míchání věd má asi svůj původ v patologické mé touze, zrozené již v mém dětství, dozvědět se všechno o všem. Do této mé touhy se asi nejvíc vtiskl vliv mého dědečka a matky.⁴⁶ Já dnes už ani nerozlišuji, stejně jako oni tehdy, zda jde o věci tradičně zabydlené v kultuře tvrdých a nejtvrděších věd, anebo zda spíš patří do kultury měkké, zvané humanitní. Snad by se to ani nemuselo rozlišovat – ale lidi si to tak myslí a možná i přejí. Tak jim to neberme.

Na mou dětskou a dětinskou touhu se později navěsila, nejspíš už v mé polovědecké pubertě, nespílitelná touha pronikat do nedostupné hloubky některé ze speciálních věd, nejlépe takové, kterou všichni lidé a mnozí vzdělanci považují za obzvláště nepřístupnou (příkladem jsou teoretická matematika, metamatematika, fyzika a metafyzika). K té první, dětinské touze mi život pár příležitostí ušetřil, kdežto té druhé, hloubkové, mne pečlivě ušetřil. Aspoň pokud nezapočítám – vedle desítek popularizačních přednášek – vloudění se do několika vysoce odborných, zcela mi nesrozumitelných univerzitních seminářů, do nichž se vkrádat stalo se mi skrytým sportem. Krátce řečeno, nejmilejší disciplíny jsou pro mne ty, o nichž toho nejméně vím.

A tak kdybych měl teď – stár, leč stále živ a občas i čil – možnost studovat, studoval bych něco ve smyslu mé druhé zmíněné touhy. Háček je ve slůvku „teď“: buď je na to už pozdě, anebo bych se musel vrátit do minula, nahradit tehdejší okolnosti dnešními a začít zcela znovu – o lákavosti návratů jsem zde už přece psal.

Stal jsem se obětí prolínání.

JINDŘICH ŠTYRSKÝ

Míchání věd? Bylo mi dáno nejen se o to vnitřně zajímat, ale spolu s dalšími se o to navíc (po Listopadu) i univerzitně pokoušet. Povíдали jsme si o transdisciplinaritě, a pakliže není pádných důvodů k terminologickému rozlišování, lze si stejně dobře povídat o interdisciplinaritě, multidisciplinaritě, snad i polydisciplinaritě, o mezioborovém, víceoborovém či mnohooborovém bádání, prolínání věd a kdovíčem ještě. Na jedné straně nezáleží na tom, jak dítě pokřtíme (stejně to lidi nebudou dodržovat), na druhé straně není

⁴⁶ Viz např. *Didasko – učím (Naučné obrázky Boženy Havlové)*, KANT, Praha 2003.

radno sourozencům dávat stejná jména. Důvodem pro volbu poněkud tajemného a ještě nezajetého termínu „transdisciplinarita“ při zakládání CTS⁴⁷ byl jednak náš smysl pro dobrodružné vykračování mimo zajeté cesty, snažící se spatřit zvnějšku to, co již známe, a jednak trochu i záměr strategický: jedním a tehdy nepříliš běžným slovem se vydělit z jiných tradičně specializovaných institucí, univerzitních fakult a akademických ústavů a tak opodstatit svou samostojnou existenci.

Zdalipak by pomohla přesná definice onoho slova? Nemyslím. Uvrhlo by nás to do otroctví definice, zatímco by postupně bylo uztraceno dobrodružství, jež si žádá určitou volnost. Já sám jsem svou soukromou představu o tom, jak nejlépe dostat ideji transdisciplinarity, měnil. V původní představě jsem očekával, že se vynoří nové konkrétní pojmy, struktury, procesy a principy, které se ukáží být společné pro několik či mnoho vědních disciplín, počítaje v to i obory společenské a humanitní. To, co by se takto vynořilo, buď by bylo zajímavé samo o sobě, anebo by to i posloužilo při budování rozmanitých mostů a lávek přes příkopy a strouhy, jimiž se ony disciplíny obkopy. Něco podobného se naposled a bohužel asi naposled podařilo v raných padesátých letech Wienerově kybernetice a Bertalanffyho teorii obecných systémů.⁴⁸

Později jsem byl nucen konvertovat k druhé, poněkud méně ambiciózní představě, založené na zkušenosti s živými badateli. Ty z nich, kteří mají dostatečně otevřené hledí, prostě nechat blízko sebe žít, nikoliv jen pár týdnů, ale celé roky. Hlavně z disciplín ať jsou různých! Snad oni časem začnou spolu hovořit o svých věcech, potížích i úspěších, a postupně si navzájem sladí svou řeč a styl. Třebas mezi nimi začnou přeskakovat jiskry. Třebas se z jisker něco zapálí. Tedy jakési laboratorium transdisciplinarity, kde by různé vědy jen tak neležely vedľa seba a utekali po svých dráhách, ale kde by se prolínaly a roztančily vo vzájomnej interakcii.

Smrtí transdisciplinarit by ovšem bylo, kdyby se sama stala jen další disciplínou. Uzavřela by se do sebe, obklopena svými vlastními příkopy

⁴⁷ CTS = Centrum pro teoretická studia při Univerzitě Karlově a Akademii věd ČR (www.cts.cuni.cz).

⁴⁸ K tomu viz IMH, "Sixty Years of Cybernetics: Cybernetics Still Alive", *Kybernetika* 3/2008, s. 314–327.

a strouhami, podobně jako se to stalo zestárlé kybernetice a teorii systémů.⁴⁹ Nestalo se to nám, naši transdisciplinaritu zabývá, paradoxně, pravý toho opak. Nestavši se disciplinovanou vědou, nezískala si své vlastní grantové komise ani impaktované časopisy, nepodléhá zaběhaným algoritmům hodnocení, nehodí se pod žádnou katedru ani fakultu, nepřednáší se. Badatelé sice mohou spolu žít, ale nic je dvakrát neláká, aby spolu hovořili o svých věcech, potížích a úspěších. Mají každý svůj projekt a k tomu musí živit rodinu. A tak praktická transdisciplinarita zemřela dřív, než se narodila.⁵⁰ Transdisciplinární idea doufám přežívá v ústraní dál.

*Poutají se vzájemně s takovou prudkostí,
že odstoupí-li na okamžik od sebe,
uzří se volnějšími než kdy předtím.*

VLADIMÍR HOLAN

V mém pojetí není transdisciplinarita vědou, ba není ani výzkumnou strategií (aniž bych se chtěl dotknout Wikipedie). Je to spíš pohyb (nebo snad hnutí?) myslí, modus zaujetí vzdělance, způsob vztahování se k vědomostem.

V zájmu úvah budu na chvíli rozlišovat mezi interdisciplinaritou a transdisciplinaritou. Prvè bych s přimhouřením očí a zacpáním uší přiznal statut výzkumné strategie sensu stricto, použitelné v případech, kdy nějaký problém si vynutí konzilium specialistů různých disciplín; jen bych netrval na tom, aby se dotyční specialisté museli shodnout na sjednocujícím stanovisku, ať už předem, nebo po skončení, tím méně aby vyplodili nějakou diskrétní odpověď ano/ne. Například vyhlášení rozsudku o existenci či neexistenci svobodné vůle nečekám a nedočekám se (ostatně: víme, co se zde rozumí existencí?), i když různé vědy by k tomu mohly říct své.

Je jistě žádoucí si vzájemně vyjasnit svá pojmosloví i pojetí v té míře, aby si interdisciplinaristé principiálně navzájem rozuměli. Ale rozumět si spolu je jedna věc a mít sjednocující stanovisko je věc zcela jiná. Přece i při

⁴⁹ Trochu zjednodušuji, vývoj byl jiný na Západě a jiný na Východě.

⁵⁰ Opět zjednodušuji. Nechci třísnit vlastní hnízdo, účastníci seminářů v CTS o svých věcech spolu hovoří. Totéž platí pro podobné aktivity na Zápaðoèeské univerzitě a leckde jinde. Stejně tak ojedinele i v cizině. O krizi transdisciplinarit nedávno (10. èervence 2014) chytlé hovořil i emeritní èlen CTS Václav Cílek (viz <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/2326278>).

zcela protichůdných názorech – a vlastně díky jim – se badatelé mohou vzájemně inspirovat, osvícovat a katalyzovat. Vždyť i k souboji na život a na smrt patří, že každý z obou soupeřů nějak „rozumí“ zbraním, zájmům a záměrům druhého. U interdisciplinaristů ani motivy, ani cíle se zdaleka nemusejí shodovat. Jeden zahradník umí sklízet, jiný sázet, pro prvního je cílem bohatá úroda, pro druhého rozvětvené kořeny (že to nějak souvisí, to víte jen vy).

Transdisciplinární nadhled naproti tomu ani nemusí apriorně předpokládat existenci a vyhraněnost nějakých disciplín. Předponu „trans-“ lze totiž chápat jako apel na opuštění půdy tradičně diferencované vědy, a to nejen vykročením za hranice či horizonty jednotlivých disciplín, ale přímo vystoupaním vysoko nad zvrásněnou, zprohýbanou a rozervanou krajinu věd, kamsi do třetí dimenze. Představuji si ostříže volně kroužícího nad krajinou, jak svým ostrýžím zrakem prozkoumává svět pod sebou. Občas se vznese do oblak, aby získal nadhled, občas se střemhlavě vrhá k zemi, aby zjistil, co nového tam dole objevili.

Transdisciplinární, v lechce přeneseném smyslu, může a má být i reálný život jednotlivce. Například poutník, který má a chce přežít v krajině skutečné – mezi velehorami a pouštěmi, městy a řekami, mezi prosluněnými stráněmi a hlubokými kaňony – přece chce a musí průběžně spojovat své minulé zkušenosti se smyslem pro jedinečnost míst.⁵¹

*Někteří z nich jsou dryáčníci,
jiní příslušejí spíše k čeledi filosofů.*

EDGAR ALLAN POE

Míchat lidi dohromady. To je taky něco, co mě jaksí baví. Zdá se mi, že leckomu se zdá, že o to nějak zvlášť usilují. Jako by to vyvěralo z nějakého mého nevtieraveho altruizmu a že snad jsem už taková integrační osovnost. Neusilují, nevyvěrá, nejsem, jen mě baví se na to dívat. Nanejvýš tu a tam si dovolím využít vhodnou příležitost. Nesmí se na to zhurta, je třeba s lidmi opatrně, polehoučku a maličko zpozascény manipulovat. S jednotlivým

⁵¹ K tématu transdisciplinaroty jsem též napsal krátké úvahy dvěma přítomným gratulantům (MB a RP) do sborníků k jejich 70., respektive 90. narozeninám.

člověkem ovšem manipulovat neumím, bál bych se, že se vzepře, ostatně dávat jediného člověka dohromady je spíš úkol pro psychiatry. Se dvěma (nebo vícero) už je to snazší. Stačí je přistrčit k sobě jako dvě kapky vody a jen čekat, až blízkost překoná povrchové napětí a kapky se náhle slijí.

Docela se nám to snad daří ve verzi spíše společenské, a to v klubu Koníček, naší to točně, produktu tradic, intelektu a přátelství. Zde se spolu potkávají různí známí mí a mojí ženy jednou týdně už 24 let. Někteří chodí pravidelně, jiní jednou za čas, tu a tam je někým přilákan někdo nový. Ten může být, po nenápadném zjištění profese a zájmů, bez ceremoniálu a opatrně připoprstřen k vhodnému jinému přítomnému či ke vhodnému stolu, načež se jen čeká, až blízkost překoná povrchové napětí. Nesmí se zhurta, aby nebyl narušen šířený duch svobody.

Zato míchat vědce s vědci a vědce s filozofy, to se už musí pracně organizovat (děje se to například na seminářích a výletních workshopech CTS). Pokud jde o samy vědce, největší překážkou jsou zmíněné příkopy a strouhy obepínající jejich speciální vědy, takže proslav odborníka v jednom oboru k odborníkům v jiných oborech se nakonec ani tolik netýká jeho věcí, potíží a úspěchů, ale bere na sebe spíše podobu přehledné přednášky pro středoškoly. Zajisté je i toto lepší než nic.

Kupodivu nejtěžší je míchat mezi sebou filozofy. Buď pocházejí ze stejného chovu, pak se spolu všichni již dostatečně znají a netřeba je k sobě přistrkávat. Anebo pocházejí z odlišných chovů, pak si stěžejí najdou (nejspíš ani nechtějí najít) společnou řeč. Pamatuji se, že se kdysi můj starší bratr pokoušel dát dohromady nejlepšího českého filozofa s nejlepším moravským filozofem. Pokud vím, nikdy se mu to nepodařilo. Já si zase živě vzpomínám na tři naše pondělky koncem 1979 a začátkem 1980, kdy se spolu setkali, v naději se utkat, náš známý fenomenolog s naším známým logickým sémantikem. Za úspěch jsem považoval, že si sedli nedaleko od sebe, takže se nejspíš museli i slyšet.

Ještě jsem neřekl nic bližšího o své slabosti třetí, slabosti pro všemohoucné* úchylky. Stojí za povšimnutí, neb díky ní jsem si vypěstoval chorobnou závislost na podivnostech, paradoxech, nemožnostech, záhadách a pochybách. Tyhle věci se na univerzitách bohužel (bohudík?) nepřednášejí a v Akademii se o nich nebádá, grantové komise by se roztrskly jako propnuté pýchavky.

Začnu vědou. O té se často mluví a píše a je třeba si dávat pozor, jak je tohle nadužívané slovo „věda“ užíváno, zejména když je některá z věd zatýkána s otázkou „je tohleto (vůbec) věda?“ Cokoliv řekne, může být použito proti ní.

Nuže, jedni mají pod slovem věda na mysli vědu tak, jak je běžně, novověce a ovšem i dnes chápána uznávanými a praktikujícími vědci – jako činnost produkující a rozmnožující objektivní a ověřené, či aspoň ověřitelné, či aspoň dosud nevyvrácené poznatky o *obecných* jevech. Jiní mají na mysli něco daleko méně určitého, jakýsi zastřešující název pro všechno, co by se *případně* mohlo či mělo k vědě (v prvním významu) připojit (či třeba ani nepřipojit), totiž takové způsoby poznání, které dosud nebyly, nejsou a případně ani nikdy nebudou za vědecké (v prvním významu) považovány.

Pro vědu (v druhém významu) navrhuji název *patavěda*. Je-li fyzika královnou věd, pak královnou patavěd je patafyzika. Tak ji pojmenoval koncem 19. století Alfred Jarry, který ji charakterizoval jako nauku o věcech výjimečných a o světech komplementárních k tomuto světu našemu.⁵² Pokud by se patafyzik mermomocí přece jen chtěl zabývat něčím z normální vědy, doporučil bych mu omezit se na rozmanité myšlenkové experimenty (pořaďte je celé teorie), které jsou navrhovány schválně tak, aby se ukázaly být nemožnými nebo logicky spornými (leč blahodárny ve formálních důkazech typu *reductio ad absurdum*).

Já bych raději zdůraznil jiný aspekt patafyziky, zmíněný též Jarrym, totiž ignorování scholastické, dodnes láskané zásady, že vědění nemůže být

* Zřejmě aluze na výraz „všelimožné“, vložený do češtiny Madeleine Albrightovou. (Pozn. ed.)

⁵² Alfred Jarry, *Skutky a názory doktora Faustrolla – Patafyzika* (přeložil Prokop Voskovec, Herrmann a synové, Praha 1996 (orig. 1911).

o jediném předmětu. Patafyzika se naopak hrdě hlásí k tomu, že je „především vědou o jedinečném, navzdory tomu, že vědy o jedinečném není“.⁵³ (Stojí za pozorstnost, že v tomto citátu se spolu střetly oba prve rozlišené významy slova „věda“.) Což není každý můj reálný prožitek jedinečný ve smyslu neopakovatelný? Každý okamžik je čímsi nebývalým a novým, byť by hodlal něco „pouze“ opakovat. Opakování je sice možné, ale jen ve fantazii, ale i pak se týká nanejvýš jen obsahu byvšího prožitku – jeho covitosti (co jsem prožil), možná i jakosti (*jaké* to bylo) – nikoliv samotného aktu prožitku. V tom smyslu lze zkoumání vlastních prožitků, zážitků a žitků povýšit na činnost hodnou patafyzika.

A tak, jsou-li mé prožitky opravdu jedinečné, je mi tím upřena ona již dříve potčená svoboda prožít znovu nějakou příhodu ze svého dospívání. Mohl bych ji snad prožít jinak, ale to by byla *jiná* příhoda. Ale i kdyby nebyla jiná, nebyla by to *ta* příhoda, na níž teď myslím, nebyl bych v ní *ten* já, který teď myslí na ni. Byla by to nanejvýš *tehdejší* příhoda, přihodivší se mému *tehdejšímu* já.

Ale přece: odkud mám tu podivnou jistotu, že můj život nejde dokonale replikovat? Možná se odvíjí také ještě někde zcela jinde, v jiném, od našeho nerozlišitelném vesmíru z nějakého multiverza vesmírů a navíc v jiném, nerozlišitelně od našeho času plynoucím čase, a odvíjí se někomu, kdo ode mne není ani pro mne rozlišitelný, kdo tedy doslova a do písmene *je* já. Otázkou opět je, zda si můžeme do svých druhých, paralelních životů občas, třeba jen na chvílku poodskočit, přehodit výhybku a zopakovat si tam nerušeně nejlepší léta našeho života.

Patafyzika připouští úvahy o alternativách k současné realitě, pakliže máme třebas i utajenou naději, že jsou nemožné či dokonce nemyslitelné. Jenomže v té míře, v jaké patafyzika bere na milost úvahy o světech alternativních, zbavuje současně *naš* svět jedinečnosti (ponechávajíc mu náhradou jistou výjimečnost, třeba i v podobě obludnosti). Tím však výrazně omezuje svůj původní *raison d'être* (totiž jedinečnost). Toto je první paradox patafyziky. Navazuje na něj druhý paradox patafyziky: buď je to věda o jedinečném, anebo věda o výjimečném. V tom je ale háček. Student může být výjimečný

⁵³ Volně cituji dle Alfred Jarry, tamtéž. Pro přesnost uvádím, že Jarry z jistého dobrého důvodu používal slovo patafyzika s úvodním apostrofem (*la 'Pataphysique*).

jen tehdy, existují-li jiní studenti, kteří výjimeční nejsou, ergo náš student není jedinečný. Je náš svět jedinečný, nebo výjimečný?

Je-li jakákoliv obľudnost *jedinečná* – rozumí se v tom smyslu, že se vyskytla jen jedenkrát –, pak je *přirozená*. Dokonalé opakování není možné. Pokud něco vůbec bylo (je, bude), pak to bylo (je, bude) nutně jen jedenkrát.

Je pozoruhodné, jaký úděs a hrůza jímá vědce při setkání s jedinečností našeho vesmíru. Straší je antropický princip: že vesmír je pünktlich takový, aby nás uživil! Proč by měl být právě takový a nikoliv jiný? Ani jsme se nenadáli, multiverzum už je tu – mnohovesmír sestávající z bezpočtu paralelních vesmírů. Nevadí, že nemáme šanci se o těch jiných cokoliv kdy dozvědět, stačí, že jich je opravdu hafo (dle některých 10 na (10 na (10 na 7)),⁵⁴ dle jiných rovnou nekonečně mnoho). Žít se dá jen v málu z nich – i tak raději v bezpočtu (což není problém v tom obrovském počtu), aby zas nestrašila ta jedinečnost – a určitě se dá žít v tom našem (prozatím), jak všichni víme. Raději míti kolem sebe čirou temnotu, než odhaliti strašlivou jistotu, že jsme zázrak. Chceme raději být jen poměrně málo pravděpodobnou anomálií.

Multiverzum je únik od patafyziky ke statistické fyzice. Je to od-věd kosmologů na antropickou otázku: „Proč právě my, a ne jen nikdo?!“

Patafyzický stroj je třeba udržovat v čistotě.

PROGRAM DIVADLA NA ZÁBRADLÍ

*Je to příjemný stroj,
příjemný díky kruhovým pohybům, které dělá.*

MARCEL DUCHAMP

Je-li nejvyšším pokušením ducha patafyzika, pak nejvyšším pokušením hmoty jsou patafyzické stroje. Znáám jen jeden, zato jej znám dobře, přiváděl jsem ho na svět. Proto ho považuji za jediný – a tudíž nutně i modelový – příklad všech patafyzických strojů. Jak jsem již prozradil, klíčem k patafyzice je jedinečnost (nebo výjimečnost), a proto mi stačí jen ten jeden jediný, ten ode mne. Mezi mými znamenitými úlety (hned o nich budu mluvit) to byl úlet obzvláště úletný.

⁵⁴ Spočítali je Andrei Linde a Vitaly Vanchurin (viz Lisa Zyga, "Physicists Calculate Number of Parallel Universes", *PhysOrg*, 16 October 2009).

Právě z něho lze vytěžit i takousi obecnou definici, ta je prostá: patafyzický stroj je nesmyslný agregát skládající se z původně smysluplných součástí. Jako předmět je jedinečný, protože nemá význam vyrábět jeho repliky (ani to nejde, na rozdíl od jiných, užitečnějších předmětů). Zároveň je mezi stroji výjimečný, protože žádný normální stroj není nesmyslným agregátem ze smysluplných součástí.

Příběh Patafyzického stroje (toho mého, proto velké P) již není tak prostý. Oslovil mě svého času přímo režisér *Krále Ubu* (myslím, že mě dohodil ten můj starší) a zadal mi zhotovení něčeho podobného stroji, co by se hodilo k jeho inscenaci *Krále Ubu*.⁵⁵ Nicméně nic víc neřekl. Jako jemný mechanik měl jsem přístup k obráběcím strojům a patřičným nástrojům, ale kde vzít vhodné součásti? Naštěstí se mi doma podařilo otevřít vzpříčené dveře starého kredence, v němž jsem objevil množství použitých, použitelných, ale nepoužívaných kuchyňských doplňků.

A tak se klíčovými součástmi Patafyzického stroje staly kuchyňské dvoumiskové váhy, mřížka z ledničky, dva druhy mačkadela na brambory, čtyři lžíce, forma na bábovku, plechový hrnek, oválné sítko na čaj s řetízkem a mnohé další. Přibyly ovšem i jiné předměty domácího užití jako ciferník starého telefonu, šest zubních kartáčků, spodní část ještě neelektrické žehličky, žárovka velká i několik malých, odrazové sklíčko bicyklu. To vše bylo propojeno pomocí táhel, hřidelů, pružin, ohebných spojek, lanek, drátů, šroubů a kuličkových ložisek. Díky elektrickému motorku, ukradenému spolu s jinými nezbytnostmi v naší dílně za zády mistra (který se mimochodem jmenoval Hrad, aniž by tehdy tušil symboliku svého jména), se to všechno složitě kývalo, točilo, vrzalo, vrčelo, cinkalo, klapalo a blikalo.⁵⁶ Bylo mým největším (jistě nikoliv posledním) překvapením a radostí, že nejen na premiéře, ale i v mnoha reprízách Patafyzický stroj opravdu fungoval! Tolik k podrobnostem vzniku nápadu.

O pozdějším záhadném zmizení Patafyzického stroje kolují jen nepodložené dohady. Kupodivu až dnes, kdy toto píšu, se dozvídám jisté podrobnosti, o nichž jsem dosud neměl ani tušení. Nechci vás napínat. Nade vši

⁵⁵ Premiéra v Divadle Na zábradlí v režii Jana Grossmana se konala 18. května 1964.

⁵⁶ Jediný dochovaný obrázek z programu divadla a dokumentární film o inscenaci *Krále Ubu* jsou dostupné na webu: <http://kozan.wz.cz/ubu/ubu.htm>.

pochybnost bylo zjištěno, že v srpnu 1968 byl Stroj před vpádem hordy lvanů ukryt v modlitebně Armády spásy, kde se však zasloužené spásy nedočkal, ježto byl ještě téhož srpna neznámým pachatelem z nevyjasněných důvodů tajně odcizen. V kterém koutě světa si dodnes tiše vrzá, cinká, klapá a bliká, to už asi navždy zůstane tajemstvím.

Shodou okolností v době premiéry *Krále Ubu* dokončoval známý švýcarský umělec Jean Tinguely své první veřejné dílo, obrovský pohyblivý patafyzický stroj *Heureka*, nyní vystavený na trávníku v Curychu jako turistická atrakce.⁵⁷ Musím se přiznat, že tehdy jsem netušil, že onen vynikající tvůrce mnoha meta-strojů (jak to nazýval) existuje, stejně jako on stěží tenkrát tušil, že existuji já se svým Patafyzickým strojem. Oba jsme byli tak trochu poslední kapitolou období, kdy se lidé strojů nebáli, ba naopak, měli z nich radost.

Nejvyšší čas, abych opravil svou dřívější definici. Patafyzický stroj je agregát skládající se ze součástí, které byly zbaveny svých původních smyslů, sám však není nesmyslný, ježto nabývá nového smyslu na jiné úrovni. Tinguelyho meta-stroje se staly uměleckými díly v muzeích, potažmo turistickými atrakcemi, a Patafyzický stroj se stal aspoň efemérní divadelní rekvizitou. V obou případech jim zůstává vlastnost nejdůležitější, totiž materializovaná hravost.

V tuto chvíli by mělo zájemce o tvorbu slovesnou napadnout, že zcela podobný princip jako u patafyzických strojů je použitelný i v literárních a filosofických spisech. Uvažujme takto: patafyzický text může obsahovat výňatky z jiných textů, které jsou zbaveny svých původních smyslů, avšak díky novému kontextu hravě získávají zcela jiný, nový a lepší smysl. Dnes by se to dalo nazývat též subverzivní intertextualitou.

Situace a děje, spojené s čarovným proměňováním a obdařené okouzlujícím půvabem, nazývám jedním slovem: *kouzla*.⁵⁸ Do kategorie kouzel bezpochyby náleží i patafyzické stroje a subverzivní intertexty.

⁵⁷ Na to vám stačí Google.

⁵⁸ K tomu viz IMH, „Kniha kouzel: Slavná Hofstadterova kniha konečně v českém překladu II“, *Vesmír* 1/2013, s. 51.

Vynález a zhotovení jediného exempláře Patafyzického stroje (s velkým P) není jediným mým znamenitým úletem. Bylo jich povíce a od chvíle, kdy mi druzí začali připomínat můj počet let, já si zase připomínám nějaký svůj úlet, ať již dávný či nedávný. Co je úlet? ptáte se asi. Definici tentokrát nedám.

Když, tak jen vágní: je to nějaká tvořivá, ba i tvůrčí činnost (popřípadě její produkt), která ani obsahově, ani formálně nemá zhora nic společného s čímkoliv, co by v době úletu patřilo k mému oficiálnímu popisu práce, ať již v zaměstnání, profesi, studiu či ve výdělečné činnosti. Pakliže se o takovém úletu dozví můj zaměstnavatel, profesor, školitel či výběrčí daní, nazve to „úletem“ spíše v negativním (arciže správnějším) smyslu slova. Proto vítám návrh napravit to aspoň přívlastkem „znamenitý“, kterého se proto přidržím, aniž bych mu chtěl za každou cenu přiložit nějaký chvalobný význam.

Pár svých znamenitých úletů náhodně vybírám a pyšně vyrazuji – v mém počtu let si to snad již mohu dovolit. Vyzradil jsem již tři: předškolní počáraný sešitek, jazyk ptydepe a Patafyzický stroj. Mimochodem, ten první byl i první v mém ulétavém životě. Jakýpak úlet, zeptáte se, děti tvoří všechno možné, třeba hrady z písku (a jiné věci). Snadná odpověď: děti si na hrady (a jiné věci) *jen* hrají, já toužil psát *doopravdy*. Děti hrady tvoří a hned je zase boří, jejich autorská ega jsou povýtce pomíjivá. Zato já si svého počáraného sešitku cením dodnes, jinak bych zde o něm nepsal. Můj úlet byl pravý prostě proto, že dítě předškolní nemá psaní v popisu práce.

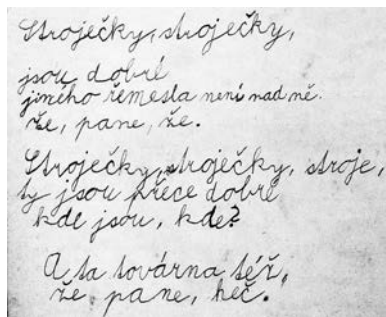
Dovoluji si vyzradit některé další znamenité úlety.

Moje první báseň nezapře, že byla zbásněna v období, kdy se lidé strojů ještě nebáli. Jmenovala se „Hymna strojů o třech slokách“ a matka k ní do alba připsala: „Ivánek chce být strojním inženýrem.“ Zde je:

*Stroječky, stroječky,
jsou dobré
jiného řemesla není nad ně
že, pane, že.*

*Stroječky, stroječky, stroje,
ty jsou přece dobré
kde jsou, kde?*

*A ta továrna též,
že, pane, heč.*

(Zvláště ten poslední rým mi musela seslat sama múza.) Úlet to jistě byl, v obecné škole děti nemají v popisu práce básnění.

Někdy ve dvanácti, třinácti, nejpozději patnácti jsem složil svou první a poslední píseň, lépe řečeno baladu. Jmenovala se „Pejsánek u vrátek“ a doznávala náramných úspěchů v autorském podání (o jiném nevím) u skautských táboráků. Dovolím si zde poprvé nabídnout světu její plné znění:

*Maličký pejsánku u vrátek,
hlídej mi tady ten domeček.*

*Měl jsem tě, maličký, tolik rád,
byl jsi můj nejlepší kamarád.*

*Kdykoliv u vrátek zakňučíš,
div se mi srdéčko nerozskočí.*

*Však já si na tebe vzpomenu,
vždycky si ze srdce zastesknu.*

*Měj se tu, maličký, moc dobře,
podej pac pánovi naposled.*

Jak jsem si teď Pejsánka připomínal, hrkaly mi slzy do očí. Svou baladu jsem si nikdy nezapsal z jistoty, že si na ni (podobně jako na zmíněného v ní pejsánka, jako by nebyl fikční) vždycky zastesknuť vzpomenu. Uvedenou verzi jsem poměrně nedávno rekonstruoval na žádost nyní již old-skautů (nejvíc ručím za první dvě sloky a též za poslední). Teskný nápěv balady si dobře pamatuji, v mém podání byl sice vždy falešný, zato melodický, snad poněkud monotónní, ale charakteristicky rytmický. Dodnes je mi záhadou, proč se skauti při mém zpěvu tolik smáli.

Další moje znamenité úlety lze rozdělit zhruba do pěti kategorií: výtvarné, vědecké, herecké, literární a ptydepe. Pozpátku: o ptydepe jsem už řekl dost, nebudu to opakovat. Do literární kategorie náleží hlavně „podivná a literárně obtížně zařaditelná feérie“⁵⁹ *Arsemid*, která, vyšedši dvakrát knižně,⁶⁰ si zde již nezasluhuje prozrazení. Jen poznamenávám, že první, samizdatová verze (nyní ztracená) vyšla nákladem jednoho výtisku v roce 1956 nebo 1957 – čili v době mým úletům obvykláště příznivě.

Kategorie herecká: vždy jsem toužil být nejen hračičkářem, ale i hercem. Splnilo se mi to videálně, a to daleko později než většina dále popsaných znamenitých úletů. Nejprve to byla role jednoho ze dvou pomocníků VB (druhého ztvárnil můj starší) v prvním Krobově videofilmu *Ať žije Fronda* (1986),⁶¹ později mi byla přidělena role doktora Foustky ve slavném, rovněž Krobově videofilmu *Pokoušení* (1988) – k tomu se záhy vrátím. Moji hereckou kariéru pak uzavírá náročná postava Prvního Spáčila ve filmu *Odcházení* pod režijním vedením mého staršího.⁶² Kategorie vědecká: vždy jsem toužil nejen sledovat vědu, ale i být sám aktivním vědcem. Když už jsem jím konečně byl (neskromně řečeno), nebyly mé úlety tolik znamenité, jsouce spíše podvrtné. Vzpomenu zde raději své vědecké pokusy z doby, kdy jsem ještě nevěděl, co je to věda.

⁵⁹ Cituji z nakladatelské anotace.

⁶⁰ Vydání první: Hrnčířství a nakladatelství Michala a Evy Jůzových, Praha 1997; vydání druhé, dvakrát rozšířené: KANT, Praha 2004. Nakladatelům děkuji za odvážný krok. Zvídavým dávám na vědomí, že obě vydání dodnes nabízí Kosmas.

⁶¹ Viz www.youtube.com/watch?v=9sEnue8G5s8&feature=related

⁶² Možná neuzavírá, v právě natáčeném francouzsko-českém filmu o kinu Lucerna jsem překvapivě realisticky ztvárnil sám sebe.

Jedním z nejstarších byla moje monografie o magických čtvercích. Nechal jsem ji nedokončenou v okamžiku, kdy se mi v ruce ocitla útlá brožurka jakéhosi gymnazijního profesora, v níž bylo vše o magických čtvercích už řečeno.

Asi tak ve dvanácti jsem chtěl sestavit historickou posloupnost všech papežů pouze na základě hesel o každém jednom z nich v Ottově slovníku naučném. Nechal jsem toho v okamžiku, kdy mi dědeček přinesl knížku, v níž se všichni papeži ocitli pohromadě, jeden za druhým, někdy i dva za druhým.

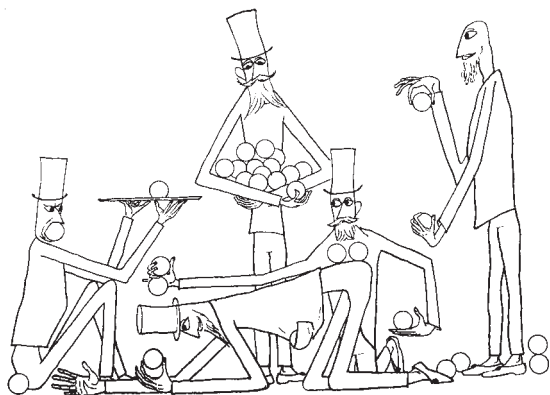
Několik let jsem sbíral, usmrcoval, odborně napichoval, preparoval a podle koleopterologických klíčů určoval čeledi, rody, druhy, variace a aberace brouků. Nechal jsem toho v okamžiku, kdy mi začlo být živých brouků líto. Zůstala mi slabost pro klasifikaci.

Moje první úletně geometrická studie byla o tom, jak se deformuje zeměkoule, když se postupně prohýbá její osa, aniž by se přitom měnila velikost řezů k ní kolmých (ty pouze ztrácejí svoji původní rovnoběžnost). Objevil jsem, že při dostatečně velkém zakřivení osy se od zeměkoule znenadání utrhne malý měsíc. Pokud by se zeměkoule otáčela, měsíc by se musel otáčet stejným směrem jako ona.

Když jsem se začal vkrádat do přednášek o čisté matematice a začel se do matematických spisů (tenkrát levně dosažitelných, protože v azbuce), stalo se, že po jedné přednášce o abstraktních algebrách mě napadlo, že bych určitě mohl vymyslet svou vlastní, zcela novou algebru. Tak vznikla teorie kmenů, o níž jsem tehdy napsal rukopisnou studii s tímž názvem.⁶³ Přítel matematik mě však taktně upozornil, že v mém díle jsou jen samé definice a žádný teorém. I v pozdější, (skoro)matematické etapě svého života jsem vždy radši vymýšlel definice, než dokazoval teorémy.

V zájmu úplnosti se nakonec zmíním o svých znamenitých úletech výtvorných. Vlastně jen o jednom, u něhož jsem pocítil vzácný dotek posedlostí. Byla to série poněkud ztřeštěných čárových kreseb (asi rotringem), kterou jsem souhrnně nazýval „Dědci“. Vždy jeden nebo několik štíhlých pánů s plnovousy a cylindry. Na jedné kresbě si hráli, na jiné něco vynalézali, na několika dalších byli rostlí po způsobu siamských dvojčat. První ze série Dědků je na příští stránce:

⁶³ Kmen byl definován jako množina se dvěma operacemi, odpovídajícími (například) sériovému a paralelnímu zapojení elektrických rezistorů.

Bylo to, jako většina předchozího, zhruba v polovině padesátých let. Ukázal jsem Dědky jednomu básníkovi s kunsthistorickým vzděláním, ale moje čáry se mu zdály být přespříliš přesné a promyšlené – spíš rovné než čarovné.

To stačí. Závěr je jasný. Čím déle bych sepisoval své znamenité úlety, tím více jsem v životě ulétal.

*...ale teď už asi o tom budu přemýšlet pořád –
dovedete to všechno tak hezky podat...*

MARKÉTKA OBDIVNĚ K FOUSTKOVÍ

Nestačí: slíbil jsem se vrátit ještě k doktoru Foustkovi z pokoutně točeného *Pokoušení*. Na angažmá v Divadle Na tahu se dobře pamatuji, byly to příjemné víkendy vybočující z mého tehdy nepřilíš náročného metařského života stranou ruchu světa.

Nikoliv metařského, nýbrž Metařského: byl jsem tehdy zaměstnancem družstva Meta,⁶⁴ které většinou zadávalo práci domů. V mém programátorském oddělení se tedy programovalo doma. Proto se družstvo stalo metou mnoha přátel, aby také mohli získat více času na své koníčky. Moje práce

⁶⁴ Některé provozovny družstva svazu invalidů Meta zaměstnávaly jako domácí programátory nebo překladatele díky odvážným šéfům i neinvalidní disidenty.

nebyla jednotvárná ani otrocká, naopak: vyžadovala trochu logického myšlení, což mi vyhovovalo.⁶⁵ Ovšem hlavně jsem tehdy měl dost času na převtělování se do výše zmíněného vyčuraného i přečuraného doktůrka Foustky.

Ve Foustkovi jako by se zájem o jakousi „vědu“ A prolínal s předstíráním zájmu o jinou „vědu“ B, přičemž občas zájem o A nahradil zájem o B a naopak, jako by to byly dva parkety ve slavnostní zahradě. To mi celkem vyhovovalo, dovedu si představit vzájemné prolínání zájmů a jejich předstírání a předstírání předstírání.

Část *Pokoušení* se natáčela na zahradě jakéhosi domku těsně vedle seřazovacího nádraží v Čerčanech. Režisérovi na tahu se zahrada líbila, určitě se na ni byl předem podívat, avšak asi náhodou v den, kdy na nádraží měli volno. Neměli volno ve dnech natáčení, nejedna scéna se musela natočit tolikrát, dokud nepřestal pískat, houkat a skřípat nějaký vlak. Ach, jak nerad sám po sobě opakuji vědeckou přednášku, dokonce týmiž slovy! Není ale větší radosti, než lákat do svých sítí vnímavou, nevinnou, udivenou a obdivující dívku. Pak nemohu než dát všanc sebe sama a nedbat, že si hraji s vlastní identitou i existencí.

Živě se mi role Foustky vybavila o pár let později, když jsem svou habilitační přednáškou na Karlově univerzitě lálal do svých sítí slovutné pány profesory – začal jsem prožívat sám sebe přesně tak, jako jsem tehdy na té zahradě v Čerčanech prožíval Foustku, když svým vědozpěvem oslňoval nevinnou Markétku.

Jako by se najednou všechno utrhlo ze řetězu.
JOHN WYNDHAM

Nemám rád umělé květiny, umělá sladidla, ani umělé úsměvy – což nemáme dost poctivých květin, sladkého ovoce a úsměvů přirozených? Máme-li něčeho dost a poctivého, proč to dělat ještě i uměle? Tak třeba inteligence: jsme přece dost a poctivě inteligentní sami, dokonce tak, že umíme vymýšlet inteligenci umělou. Čeho však není nikdy dost, je poctivá přirozená

⁶⁵ Mým posledním úkolem bylo navrhnout pro ČKD simulátor válcovacích tratí k testování řídicího systému pro válcovnu Dříň. Kde dnes dříme simulátor? Páni ho snědli.

blbost, a to se jí ještě každý, nevím proč, snaží seč může zbavit. Dá se něčím nahradit? Jistěže dá, a to blbostí umělou. Až na jednoho to ještě nikoho ne- napadlo a žádná věda se tím nezabývá. Nebylo by pro lidstvo dokonce lepší, kdyby zvítězila *umělá* blbost?⁶⁶ Čím dokonalejší, tím blbější by umělá blbost byla, takže žádné nebezpečí, že by byla schopna sama sebe vylepšovat (ani zhoršovat). Neutrhně se ze řetězu a k tolik obávané singularitě prostě ne- dojde.

Myslím – teď už mluvím vážně, myslím –, že ani zdokonalování inteli- gence (umělé nebo jakékoliv) nepovede ke katastrofě.⁶⁷ Někteří počítačová futurologové mají za to, že až člověk vyvine počítače, které jej samého svou inteligencí předčí (nejen v ojedinělostech jako dnes, ale *ve všem*), prokáže tím svou schopnost vyvinout něco inteligenčně lepšího – a tudíž i rychlejší- ho –, než je on sám. Pakliže počítače budou inteligenčně lepší než člověk *ve všem*, budou speciálně lepší také v právě zmíněné schopnosti, totiž vyvijet něco inteligenčně lepšího – a rychlejšího –, než jsou (tentokrát ovšem už) *oni sami*. Již nebudou muset napodobovat nás, nýbrž sebe samé, a to lépe a rychleji.

Tuhle kvazilogickou úvahu můžete opakovat a vršit do libovolna. Počí- tače budou nejen lepší a rychlejší, ale budou se (čili sebe) stále víc zlepšovat a zrychlovat a toto zlepšování a zrychlování jako takové se bude dále zlep- šovat a zrychlovat! Dříve či později se utrhnou ze řetězu a dojde k explozi, kterou zmínění futurologové nazývají inteligenční singularitou. Mladší mezi námi se toho prý mají dožít.

Na něco podstatného zapomínají. Za prvé je to ono nenápadné (ale mnou zde zdůrazněné) přesunutí jisté schopnosti člověka (totiž vyvinout něco lepšího, než je člověk) na počítač tak, že se tato schopnost již neori- entuje na člověka, ale přímo na počítač – tedy k samotnému nositeli oné vlastnosti. Ten veleschopný počítač by tedy musel *o sobě* vědět, aby mohl *sám sebe* zkoumat, potažmo zlepšovat. Vědět o sobě, kde by se to vzalo?

Za druhé, co ani utržením ze řetězu počítače nezískají, je *svoboda*, pro- tože nebudou vědět, co to je. Jistě to slovo najdou ve svých mohutných

⁶⁶ Anglicky též *Artificial Idiocy* (zkratka AI).

⁶⁷ Srov. IMH, „Cestou k inteligenční Singularitě“, in: Aleš Pelán (ed.), *Hlavou zed' 2011. Úvahy nad civilizací a její budoucností*, dybbuk, Praha 2011, s. 183–217.

databázích spolu s různými příklady kdy, kým a jak bylo použito, a také jak se to dá přeložit do všemožných živých i neživých jazyků. Ale znát slovo „svoboda“ není totéž jako znát svobodu – slovo překládat lze, ale svobodu nikoliv. (Co je svoboda přitom dobře – vlastně nejlépe – ví i vězeň, který ji nemá – jinak by netoužil z vězení utéct. Stroj by netoužil.) Bez opravdové, prožívané či prožitelné svobody ani nelze něco pořádně *chtít*. Proč by ti geniální superintelligenstrojcové měli vůbec *chtít* sami sebe zlepšovat?

Za našich časů by něco takového nebylo myslitelné.

FRANTIŠEK JOSEF I.

Když už jsem se zmínil o umělé inteligenci, nemohu se zbavit pocitu, že ti, co se jí hrdě ohánějí, představují si, aniž by si to uvědomovali, spíše jakousi inteligenci platónsky ideální, platonickou. Ta je však unikavá, nelze ji odchytit ani zkrotit, tím méně nějak poměřovat a porovnávat, protože – je-li vůbec myslitelná – není z našeho světa. To ovšem páni odborníci nemohou připustit. Dokonce s rozechtěním čekají, až jim počítač předvede před očima, že je opravdu lepší než oni sami – a to naprosto ve všem. Myslejí si páni, že se to dá změřit a porovnat. Jako by na to už měli k dispozici měřidla a porovnávadla.

Dobrá, když ne ve všem, tak aspoň v něčem. Ještě dřív, než se umělá inteligence (jako disciplína) zrodila, slavný Alan Turing si pohrával s otázkou, zda by se počítač jednou mohl rovnat člověku v jedné speciální schopnosti: konverzovat s člověkem o čemkoliv a (navíc) se tvářit, že není počítačem. Poznalo by se to podle Turinga tak, že poměrně dlouho a poměrně často by si jej neobeznámený rozhodčí pletl s normálním člověkem. Dodnes se to považuje za test inteligence počítače. Vskutku, čím inteligentnější člověk, tím lépe dovede předstírat, že je někým jiným. Špioni se tím i žíví.

V jednom nedávném experimentu, či spíše turnaji, byl Turingův test vzat vážně. Jistý počítačový program dokázal pět minut držet třetinu poroty v mylné domněnce, že anglicky konverzuje s třináctiletým klukem z Oděsy. Téměř to bylo prohlášeno za důkaz, že inteligence umělá již dobehla inteligenci lidskou. Nehledě na to, že není jasné, proč zrovna třetina poroty (a ne víc), proč zrovna pět minut (a ne dýl) by mělo hrát rozhodující roli. Já si myslím, že se spíš testovala inteligence programátorů. To oni se chytře rozhodli simulovat ukrajinského výrostka, aby se počítač neprozradil

nedostatečným vzděláním (lidsky arci přirozeným). Jinak řečeno, rozhodla umělá blbost (přirozenou blbost poroty se nesluší připomínat).

*Pokoušel se vnést řád tam, kde nikdy žádný nebyl,
ale to byla marná snaha.*

HARUKI MURAKAMI

Aby se dalo myslet a mluvit, je potřeba vnést do věcí řád, především je umět zasouvat do správných šuplíků zvaných kategorie. Jakmile někdo promluví, nahradí několik jedinečných předmětů obecnými pojmy, aniž by si to vždy uvědomoval.

„V dlani držím motýla.“ V které dlani? Co je dlaň? Co znamená držet? Co je motýl? Co je já? Co slovo, to otázka! V každém „co?“ skrývá se zásněž tajemna. No a co?

Ptá se matematik. V oblastech, kde je (jako v matematice) dovoleno, žádáno a povinně mít přesné definice, tam se myslí a mluví tak říkajíc v pohodě. Rozumíme si, kdo známe definice. Taková pohoda je nám, obyčejným lidem, však dopřána velmi vzácně, přesněji řečeno nikdy. Právě ty věci, které jsou nejvíc na pováženu, se dobrým definicím netěší nebo se jim vykrucují, anebo jich naopak mají příliš mnoho, různých. Rozumíme si i tak.

Vše se štěpí vedví.

GEORG TRAKL

Nejvíc strážní, ale i dobrodružství, zažíváme na rozměklých rozhraních mezi dvěma sousedními kategoriemi nebo pojmy. Kde třeba končí inteligence přirozená a začíná umělá? Kde vůbec končí sféra přirozeného a začíná sféra umělého? Kdy se dá mluvit o hmotě neživé a kdy živé (pakliže schopnost žít je vůbec něco, z čeho by šlo podezírat surovou hmotu)? Zkusím nabídnout jistou od-věď na podobné záhudnosti.

Začnu zeširoka: proč se vůbec starat o všelijaká rozhraní? Pokud nám na některých záležitích příliš, je tu něco špatně. Stejně by ta rozhraní nebyla k nalezení, jsou na to přespříliš roztřepená, rozvlněná, zamlžená, proměnlivá, změkčilá. Raději si představujme obecný pojem či kategorii v podobě jejího jednoho zcela jasného, typického reprezentanta, který je daleko od

jakékoliv hranice. Motýl v mé dlani je živý, zatímco kámen, který pode mnou trčí z trávy, živý není. Motýl a kámen jsou oba přirození, zato moje náramkové hodinky jsou umělé. Intelligence googlu je umělá, kdežto přirozená je ta skrovná inteligence má (která bystře pozná, že google našel opravdu to, co jsem chtěl, anebo šťastně objeví něco překvapivě zajímavého v tom, co jsem nechtěl). V jistém smyslu a na jiné úrovni jsou *všechny* uvedené příklady přirozené, jsouce takříkajíc „ze světa“. Co je naproti tomu nepřirozené, jsou ona pomyslná rozhraní, od nichž čekáme nejen, že se „tam“ někde rýsují, ale i že nám zpřesní naše myšlení a mluvení, jen co se přestanou skrývat.

Nezpřesní, protože nemohou. Ona ta pomyslná rozhraní se totiž nerýsují, netřepou, nevlíní, nemlží, nemutují a nemění jen tak sama od sebe, nýbrž *od nás*. Nebýt nás, zklidnila by se a vypářila. Zachoval by se ovšem jakýsi slovy nepopsatelný rozdíl mezi *tímto* motýlem jakožto živým tvorem a *tímto* kamenem jakožto neživým úlomkem neživé skály.

Dodnes dost dobře nevíme, co je to výpočet.

JÍŘÍ WIEDERMANN

You can assign computational interpretation to anything.

JOHN SEARLE

Počítače svého času jen počítaly, nyní dělají všechno možné, a tak i slovo „výpočet“ může znamenat všechno možné. Může například označovat jakýkoliv jednotlivý proces, který proměňuje konkrétní neznalost v konkrétní znalost.⁶⁸ Uvažujme takto: již ta slova „neznalost“ a „znalost“ naznačují, že uvedené pojetí výpočtu nějak předpokládá, že existuje bytost (například já) nebo skupina bytostí (například lidstvo), která *ví*, že něco konkrétního *neví*, ale když onen proces (zvaný výpočet) skončí, ihned *pozná*, že už to *ví*. Nebo – aby se to hodilo i na jiné boží tvory –, že *kdosi* (například já) *ví*, že jistá bytost (například komár, který mi právě sedá na ruku) nebo skupina bytostí (například letka komárů kolem mé hlavy), aniž by předem věděla, že neda-leko koluje chutný červený drink, po skončení procesu – kterému *my* říkáme výpočet – to pojednou *jaksi už ví*, soudě z toho, že začala s velkou vervou onen drink (k mé značné nelibosti) nasávat.

⁶⁸ Srov. Jiří Wiederman, „Proč počítáme a co počítáme?“, *Pokroky matematiky, fyziky a astronomie*, 1/2014, s. 33–43.

Pokračujme v úvaze: jestliže jsme v posledním příkladu jednu bytost, jejíž nezalost se proměnila ve znalost (k libosti své a nelibosti mé), oddělili od jiné bytosti (mne či nás), která to takto z mírného povzdálí konstatuje, nic nebrání zobecnit pojem výpočtu na cokoliv jiného. Třeba na valení kamene, jakkoliv ten je jen neživým úlomkem neživé skály – hle, právě se támhle uvolnil od své skály a kutálí se do údolí, kde (jak my už víme) zurčí potok. Kámen samozřejmě předem „nevěděl“, že v údolí je nějaký potok, nicméně – po skončení valivého procesu, kterému *my* chceme říkat výpočet – se to (ke svému uklidnění) „dozvěděl“.

Proč jsem právě dal ta dvě slova do uvozovek? Abych nebyl nařčen z panpsychismu, s nímž nanejvýš jen koketuji.⁶⁹

Věc je složitější, chceme-li spojit pojem výpočtu s nějakým fyzicky realizovaným zařízením, v němž se výpočet odehrává. Pokud takové zařízení chápeme jako něco, co dodržuje určitá pevná pravidla a řídí se přírodními zákony, pak pomocí týchž pravidel a zákonů může (musí) být schopno realizovat nepřeborné množství výpočtů. Stačí, když nějaký (libovolný) stav budeme považovat za výchozí; ta pravidla a zákony (plus náhoda, chcete-li) se postará o ostatní. Nesmíme si však myslet, že v praxi můžeme vždy to či ono nepřeborné množství výpočtů nějak apriori hromadně zadat (například „Vypočítej druhou mocninu libovolného daného čísla“). Jak to číslo zadat třeba kameni? Pravda, jedno konkrétní skolení kamene do potoka klidně můžeme (dodatečně a ovšem jen teoreticky) interpretovat jako výpočet druhé mocniny čísla 75, například když přidělíme všem (použitým) konstelacím molekul vhodné číselné interpretace. Pro jiné číslo, třeba 76, však bude všechno už úplně jinak, stejně jako pro nekonečné množství dalších čísel. Kdyby nebylo nás, lidí, kteří dovedeme dodatečně vymýšlet, jak ty konstelace interpretovat, nemělo by ani 75, ani jakékoliv jiné číslo svou vypočitatelnou mocninu. Ta by sice „existovala“ ve světě matematických idejí, ale o tom by náš nebohý kámen neměl potuchy.

Třebas kameny duši mají a vědí o sobě, že jsou, ale předpokládat, že navíc umějí aritmetiku, je i na mě trochu moc.

⁶⁹ Řečeno pod čarou, panpsychismus začíná být rozšířený i u angloamerických filosofů; viz např. monografii: David Skrbina, *Panpsychism in the West*, MIT Press, Cambridge, MA 2005, anebo práce Galena Strawsona.

V dlani
držím motýla
je vůbec skutečný?
BUSON JOSÁ (TANIGUČI)

Rozhlížím se kolem své chatičky, přede mnou louka plná květů. Na nich a nad nimi, hle, beztočet motýlů, bělásků, žlutásků, baboček, okatárků, vida, jsou tu i záředníci a přástevníčci. Všichni mávají křídlema a každý nám cosi naznačuje, možná právě to, kam vlastně spějeme a jak asi dopadneme. Jenomže každý motýl mává křídly trochu jinak a malý rozdíl je velký rozdíl. Kam tedy spějeme? Kamkoliv, a pokud někam, asi je to – nemohu vám pomoci – taky trochu *na nás*. Nakonec, až někam dospějeme a dopadneme, pak se můžu nazpět ptát, který že motýl to způsobil. Nikdo mi to neřekne, protože ten motýl už odlétl a mává někde křídly někomu jinému.

Kam tedy spějeme? Otázka je v první osobě plurálu, takže se k ní toulí další otázka: Kam spěje *kdo*? Chápat se to dá různě. Ptáme se *my* – obyvatel světa rádobý civilizovaného? Nebo snad všichni *my* – pozemšťané? Co třeba *my* – živí tvorové? Anebo *my* – naprosto cokoliv, včetně skal, větrů a řek? Pokaždé má tázání se po našem spění jinou chuť, vzhled a tón. O kousek výš jsem poznamenal, že je to taky trochu *na nás* – a už tu máme „*nás*“ opět v první osobě plurálu, čili další *my*, kteří ani nemusí být stejní, jako oni *my* ve výchozí otázce. Jak to teď počítám, vychází mi 25 možných chutí, vzhledů a tónů. Některé divné, jiné méně. Budoucnost skal může záviset na lidech, budoucnost lidí na zvířatech, budoucnost zvířat na skalách. Všechno je to křížem krážem provázáno – a právě to potřebuje motýl, aby jedním mávnutím spustil třeba ve Španělsku dešť právě tam, kde je pláň.

Nadále se omezím na ono „*my*“, které má zpravidla na mysli ten, kdo volá: „Udělejme s tím (či oním) něco!“ nebo kdo soudí, že „je na nás, abychom s tím (či oním) něco udělali,“ možná i ten, kdo se ptá, zda „se blíží doba, kdy pozbýváme rozumu“. Čili jakási neurčitá a neurčitelná většina lidstva, sdružující lidi, kteří mají – nebo si myslí, že mají, nebo si já myslím, že mají – schopnost, povinnost, či právo to (či ono) ovlivňovat, anebo aspoň volají, soudí nebo se ptají tak jako v předchozí větě. Budu jim říkat *My*, případně mluvit o *Nás* (s velkým *M* a *N*).

Kam a jak spějeme? Zdalipak vůbec dovedeme rozlišit mezi trojím spěním: kdy se jen slepě hrne korytem nutného, kdy podléhá motýlím křídílům a kdy je to opravdu *na Nás*. Jen ve třetím modu spění se dostává ke slovu naše *chtění*. Podíváme-li se do minulosti, můžeme v poněkud povrchním pohledu nabýt dojmu, že historie člověka byla a je především historií lidského pachtění. Nápadné jsou pak jen přesuny těžiště chtěného zaujetí: pachtění po potravě (zděděné od našich čtyřnohých předků) se později proměnilo na pachtění po energii (která leccos usnadnila) a posléze na pachtění po informacích (které dovedou ušetřit energii). V současné době je pachtění po informacích škrcceno novým pachtěním, totiž po bezpečnosti (ať už národů, soukromí, počítačů, či informací samotných).

K jakému dalšímu pachtění tedy spějeme? Až bude dostatek potravin, energie, informací a bezpečnosti, přijde konečně na řadu, aspoň doufám, *rozum*. Ten jediný může pomoci při ovládání, podporování a krocení všech ostatních pachtění.

*V naší povážlivé době
je nejvíce na pováženou,
že ještě nemyslíme.*
MARTIN HEIDEGGER

Ach ten rozum! Někdy to opravdu vypadá, jako bychom rozumu pozbývali. Mám dva argumenty proti smyslu takového výroku. První je veden tak trochu pod pás: že přece nelze pozbýti něčeho, čeho jsme ještě nenabrali. Za okamžik se to pokusím zvednout nad pás.

Druhý argument se opírá o frázi „někdy to vypadá“. Co když to tak vypadá právě jen proto, že naopak rozumu *nabíráme*? Umožňuje nám třeba lépe si všimnout, že ve specifických ohledech či situacích rozumu pozbýváme. Rozum je měňavá medúza, tu či onde se vyboulí a vzápětí onde či tu zase zaboulí. Když nám rozum z jednoho ohledu poradí, abychom vykáčeli aleje, z jiného ohledu nám vyčte likvidaci krásných alejí. Rozum jako jakési ideální všeobecně – podobně jako ideálně všeobecnou inteligenci – nelze odchytil ani zkrotit, tím méně nějak poměřovat a porovnávat. Nedovedu si v našem reálném světě představit nějaký „univerzální“, od ohledů odhlížející a na odhlady se ohlížející rozum, v němž by se různá vyboulení a zaboulení vždy

spolu vyrovnala a vyhladila tak, aby rozum v každém čase buď *jen* bobtnal, anebo *jen* se scvrkával (pakliže by se vůbec nějak měnil). Takže jaké pozbyvání čeho?

Vracím se k prvnímu argumentu. Je-li řeč o *našem* pozbyvání anebo nabírání rozumu, je podobně jako již dříve na pováženou, jak je míněna ona první osoba plurálu. Buď se jí rozumí každý z nás, jednotlivý člověk, anebo celé lidstvo jakožto jedna jediná kolektivní „superbytosť“ (nebo něco mezi obojím, ale nechci to ještě víc zakomplexnit). V prvním případě každý v dětství nabíráme rozumu, jen abychom v pozdějších letech o něj zas přicházeli, pokud ovšem nezkusíme aspoň málo: vytrvat v mladých ideálech a zůstat při rozumu. Jeden dopadne tak, druhý onak (já bych volil to málo), a aby toho nebylo dost, každý bude přitom rozumem rozumět něco jiného, a navíc jiného u sebe a jiného u druhých. Proto nedává příliš smyslu mluvit o *společném* pozbyvání či nabývání rozumu.

Zbývá poslední možnost, že rozumem nerozumíme rozum každého z nás (ani nějakou podivně aritmetickou kombinaci všech našich titěrných rozumů, získanou například hlasováním popletených voličů nebo vítězstvím v nějaké hádce), nýbrž jeden velký Rozum (s velkým R), v němž hlasy jednotlivců jsou již zcela skryty. Jakási tajemná entita z jiného světa, která vládne nejen nad námi, ale nad celou přírodou. Pozbyvání Rozumu pak není *jeho* zmenšování či scvrkávání, nýbrž *naše* zapominání na něj a pomyslné dosazování domnělého rozumu našeho, jakkoliv neodchytilného a nezkrotitelného, na jeho místo.

Beru zpět své tvrzení o tom, že mám argument proti *smysluplnosti* výroku, že pozbyváme rozumu. Stále si však myslím, že tento výrok nelze pokládat ani za pravdivý, ani za nepravdivý.

*Není s to nás ta péče o duši,
která je základním evropským dědictvím,
ještě dneska oslovit?*

JAN PATOČKA

Zdalipak není onen dříve zmíněný dojem, že lidská historie není než historií nějakého pachtění, jehož by rozum (nebo Rozum) mohl být jen další, „rozumnější“ fází, poněkud povrchní? Nebylo by to jen přiznání lidského

úpadku do před-dějinného stavu starosti o pouhou úživu? Úpadku dnes dokonce snad více než kdykoli jindy aktuálního!

Propadnout zmíněnému dojmu by znamenalo zapomenout na péči o duši, o které tolik psal a hovořil Jan Patočka. Člověk může, má a musí jednat především zodpovědně, a to vyžaduje vyšší stupeň sebereflexe. Patří k tomu před každým konkrétním činem rozmýšlet, rozhodovat, rozvažovat a váhat, zda je dobrý nebo špatný. A znovu totéž i po činu, s vědomím, že co se nepovede, lze mnohdy napravit dalším jednáním.

Takhle jsem si opsal a zkrátil, co pochází z pera (či klávesnice) povolanějšího. Opsat a zkrátit je jedna věc, promyslet je věc druhá. Nejsem si například jist, zda vždy lze jednat rozvážlivě, uvážlivě, rozmyšleně, krátce řečeno zodpovědně. Jsou situace, kdy musím jednat bleskově, bez rozmyšlení, spolehnout se na intuitici. Rozhodnout a rozhodovat není totéž. Jak se měla rozhodnout Sophie Zawistowská, když mohla (musela) zvolit, které ze svých dvou dětí odevzdá jisté a které nejisté smrti? Biologický instinkt mlčí, rozum mlčí.

Aby mělo smysl vážením rozhodnout, musí k tomu být aspoň minimální nerovnováha. Věřím, že mohou existovat i zcela neracionální, přesto však dobrá rozhodnutí. Jsou nezodpovědná?

*Ve vědecké skutečnosti
není důvod k divení,
úžasu či zděšení:
vše má prostě řešení
v poznání skrz měření.
SIDONIUS*

Co je normální, to je normální, tomu se zkrátka nedivíme. Nejspíš proto, že normální je vše, s čím se dost často setkáváme, tedy jevy četné a věci početné. Nebo snad dokonce bezpočetné? Zde je zádrhel: když se nějaké věci blíží svým počtem k bezpočtu, přestaneme na ně plynout přívlastkem „normální“. Řekli byste, že atomy vesmíru jsou normální? Vesmíry multiverza? Písmenka knih knihoven, mravenci mravenišť, smítka smetišť, rosty porostů? Do takovýchto bezpočetností normálnost normálně neproniká.

Zkusme na to jít raději odsopdu: jaké *málo* může stačit jevům, abychom je měli za normální? Je-li jevů nula, neexistují, a pokud jedni vzdorně tvrdí,

že existují, jiní zlobně prohlásí, že jsou to jevy paranormální. Je-li jevů jeden, je jedinečný, tudíž patanormální, to už jsem probral. Je-li jich dva, jsou paronormální (po způsobu paroplavby, čili plavby v páru). Je-li jich tři, jsou třínormální (po způsobu tříštit, čili štítit se třemi štíty).

*Žil jsem opravdu velmi šťastně,
třebaže jsem nikdy nebyl prost pocitu osamělosti.*

ROBINSON CRUSOE

*Napadá mě, Cizinče, že ovoce není samo sebe
a člověk nemůže být společníkem sebe sama.*

C. S. LEWIS

Mám takový pocit, že čím víc se probíjíme do vesmíru, tím víc se bojíme samoty (my se probíjíme, my se bojíme – tím „my“ se tentokrát rozumí lidstvo). Proto je každá podivnost přičítána nějakým extraterestiálům a proto si autoři a filmaři sci-fi knih a filmů – shodně se svými čtenáři a diváky ovšem – tolik oblibují příběhy, kde se cestuje vesmírem vstříc cizím civilizacím, byť by se tam mělo třeba jen válčit, zabíjet a ničit.

Prostě nechceme být sami! Což by to nebylo krásné, kdyby každá hvězda byla obléhána nějakými planetami a každá planeta oblidlena nějakými parolidmi? A naopak, ani celý náš vesmír by nebyl osamocen, kupily by se kolem něj přece další a další vesmíry s dalšími a dalšími civilizacemi.

Pamatuji se na takový zvláštní obrázek, poslaný v kufrech sond Pionýr 10 a 11 jako naše poselství mimozemšťanům, aby se ve vesmíru necítili tak osaměle jako my. Pakliže by si oni vůbec obrázku vyrytého na destičce všimli a byli by nekonečně inteligentní, aby tomu čárovému schématu vůbec rozuměli, a navíc přízemsky polovzdělaní, aby je to jakkoliv zajímalo (pokud by vůbec to, čemu říkáme zájem, patřilo k jejich povaze), dozvěděli by se pár věcí, které mohou zajímat nanejvýš pozemské polovzdělance: jaké spiny mají elektrony a jádra našich atomů, kolik a jaké planety má naše Slunce (či mělo v době, kdy Pluto bylo ještě planetou), jaké pulzary známe a jak rychle pulzují. Dokonce by se dozvěděli něco i o nás, lidech: že jsme jen dva, oba nazí a neopeřená a jen ten větší z nás má právo hlasovat. Bezpochyby ten obrázek má jiný účel: tím, že je určen jakoby jiným, něco naznačuje nám, totiž že možná nejsme v kosmu smutně sami.

Ty druhy, které na Zemi nevyhynuly, vložily do svých jedinců panický strach ze smrti. Avšak nejen smrt, i osamělost jedinců je hrozbou pro celý druh. Však ne jeden jiný druh na to už doplatil. A tak i my, lidi: zvolí-li každý samotu, bude to celého lidstva zmar. Stejně však jednou, minutu před koncem času, chytanou se všichni za ruce a vrhnou se do propasti.⁷⁰

Vzkaz do vesmíru na palubě sond je vzkazem *nám samým*: dává nám hřejivý pocit, že kousek kovu, kterého jsme se chvíli dotýkali my, ta směšná smítka kosmického smetí, bloudí nezměrným prázdným prostorem a bude bloudit dál. Nikdy se nedozvíme, zda někam dopobloudí.⁷¹

Pokud bych však *já* měl právo určit, jaké do vesmíru poslední poslat poselství, nechal bych do té destičky vryt nápis, jehož smysl by byl vyjádřen již tím, že musel existovat někdo, kdo jej vryl: COGITAMVS ERGO SVMVS.

Pokud můžeš, varuj se shluku lidí.

TOMÁŠ KEMPEŇSKÝ

Samota je jakost prožívané situace a uvědomujeme si ji v podobě příjemného, nepříjemného nebo neutrálního pocitu osamělosti. O samotě lze bezpochyby mluvit jediné tehdy, když existují druzí. Totiž ti, kteří nejsou přítomni (ač by mohli být) – právě jisté napětí mezi existencí a zároveň nepřítomností druhých je hlavní charakteristikou uvědoměné samoty. Samota je zde, jsou-li jiní onde. Jsou-li jiní zde, samota není.

A tak si uvědomuji, že vlastně žiji dvakrát, buď mezi lidmi, anebo osaměle. Pokud jde o mne, v prvním případě chci se rychle lidí zbavit a být sám. Když jsem konečně sám, padne na mě chuť být raději mezi lidmi.

Samota má bezpochyby jednu velkou přednost: nemusím se trápit otázkou, zda a jak na mne druzí hledí, jak jim připadám.

⁷⁰ Srov. Alan Lightman, *Einstein's Dreams*, Warner Books, New York 1994.

⁷¹ Pioneer 10, vypuštěn v roce 1972, se od posledního kontaktu se Zemí v roce 2003 mlčky a smutně sám řítí prázdným prostorem směrem k Aldebaranu, kam by měl dorazit za 2 miliony let, pakliže se nezpозdí a Aldebaran na něj počká.

*Ostatně asi každý z nás je v některém ohledu podivín,
má určité zvyky,
a to z nás činí pestrou společnost.*
VLADIMÍR KARPENKO

Mou celoživotní snahou bylo, abych nikomu nepřipadal podivně. Když jsem na dohled jiným, kteří se chystají na mne pohledět, snažím se je předběhnout a podívat se na sebe jejich očima sám, uvědomit si, čeho by si na mně či na mém jednání mohli povšimnout a co by si o mně pak mohli rozpodivného pomyslet. Jen ať se na mne poklidně podívají, pouze by se neměli podívat mé podivnosti a nechávat si jí vrtat hlavou.

Často si skrytě všímám, že někdo s někým si na mě spiklenecky ukazují, jeden druhému cosi šeptá do ucha a ten zrozuměně přikývne, aniž by ze mě spustil zrak. Oba se zatváří důležitě. Bezpochyby jsem pro ně ojedinělým přírodním úkazem. Kdybych však přesně věděl, co si šeptají, poznal bych, zda se mám hřát pýchou či propadat studem.

Řeklo by se, že pýcha a stud jsou, podobně jako samota, závislé na existenci druhých. Není to tak zcela. Pýchu mohu skrývat sám v sobě a říkat jí hrdost. Stydět se taky mohu jen sám pro sebe a cítit se trapně.

Zdá se mi, že lepší lidi jsou ostýchavější, stydlivější a (falešně) skromnější. Nepodepisují se sami od sebe do knih hostů, nesedají si na přednáškách dopředu a v chrámových lavicích doprostřed. Raději postojí, než posedí. Nedbají, že knihy hostů přijdou o archivářskou úplnost, že přednášející budou muset k těm vzadu křičet a že pozdní na mši příchodí se budou muset časnějšími neslušně prodírat. Výjimkou jsou lidé velcí a mohutní. Ti si na vernisážích stoupají vždy dopředu a v kině si kupují lístky na sedadlo přede mnou.

Můj ostych mi brání poklepat prvním na rameno a druhé požádat, aby se skrčili. Ve frontách nepředbíhám. Takové věci nedělám.

Что делать?
NIKOLAJ GAVRILOVIČ ČERNÝŠEVSKIJ

Copak dělám?

Čekám, doufám, chystám, mám, dávám, nedávám, nepřestávám, přiznávám, nepřiznávám, upírám, obávám, odesílám, odmítám, nalévám, obhlédám, očichávám, ochutnávám, počítám, poznamenávám, prožívám, připomínám,

říkám, usínám, vykládám, vnímám, všímám, vžívám, zapomínám, nepředbíhám, omlouvám, smekám, zdvořile se usmívám, cosi hledám, na nic se neptám, jen tiše reptám.

*Co fakt dělám?
Děti jdou do školy,
já marně v popeli
slova hledám, slova hledám.
Na nic se neptám, jen tiše reptám.*

Už nereptám! Nacpávám si dýmku oblíbeným tabákem Mac Baren, nalévám si oblíbenou single malt whisky Glenfiddich, otvírám svůj notebook značky Dell – a chystám se dokončit tuto větu. Právě tyto úkony mají své úkoly: podepřít soustředění a odpepřit rozptýlení. Nacpávání, nalévání, otvírání – nejsou to spíš pomůcky než požitky? Na nic víc se už neptám.

*...zvláště pak do mozku jeden druhému nahlédati
a v rozumu jemu se přebíratí že můž.
JAN AMOS KOMENSKÝ*

Tam v mozku je živo živo až až. Tolik se aspoň ví. Co se neví: jak z toho zmateného ševelení, klevetění, blábení, bábení, chaotického vibrování, mravenčení a mravěnění vyvěrá rozum, duch, a cit. Čím moudřejší rozum, vznešenější duch a hlubší cit, tím bujnější je pod tím mumraj a rej.

A tak rozptýlení není rušitelem soustředění, nýbrž jeho podmínkou a trvalým zázemím. Prvotní je chaos, až v něm, nad ním a díky němu se formuje řád. Právě toto poznání druhdy rozptýlilo mou důvěru v jednoduchost a poznatelnost světa.

Napadá mě navíc otázka, zda opravdu z *každého* klevetění, vibrování a mravěnění něco může vyvěrat. Třeba ze seskupení besedníků v mém nitru. Nebo ze společného myšlení přátel, jejichž věci jsou společné. Ze světoširé supersítě počítačů a hackerů, jejichž věci jsou propojené. Zdalipak by k něčemu podobnému mohlo dojít i v komplexní struktuře galaxií a přidružených objektů? Dokud ovšem nepoznáme povahu a důvody onoho vyvěrání aspoň u našich titěrných mozků, nedočká se naše otázka ani zkusmé odpovědi.

Napsal jsem, že nečekám vyhlášení rozsudku o existenci či neexistenci svobodné vůle. Zkusme to jinak: zapomeňme na věčné diskuse o tom, co to je a kdo to má či může mít, a chyťme nás za ta dvě slova, *vůle* a *svoboda*. Lze se pak třeba i ptát, zda je možná vůle bez svobody a svoboda bez vůle. S těmi slovy si teď dovolím naložit poněkud svévolně.

Vůle ve stroji má typicky podobu nějaké mezery. Hřídel vězí v nějaké díře, má-li však menší rozměr než ta díra, může se v ní viklat. Jinými slovy, získává volný „prostor k zaujetí místa“ či dynamicky řečeno „prostor k viklání“ – tohle je (v dané díře) jeho vůle, která se dokonce dá i měřit.⁷² Jak se hřídel v díře zachová, je více méně jeho věc.⁷³

Meta-stroje Jeana Tinguelyho vypadají deterministicky, ale jejich hřídele, kola a převody mají vůli skoro všude tam, kde se stýkají – mají naprostou volnost (málem jsem napsal svobodu), jak se při těch svých vyklatlanostech chovat. Pevná pravidla kinematiky jsou doplněna o „fuzzy“ patalogiku součástí. Však Tinguely neměl zájem konstruovat přesné stroje (jako ostatní Švýcaři).

Se slovem druhým, *svoboda*, bych byl opatrnější. Již jsem dříve upřel svobodu inteligentním strojům, musím ji tedy upřít i strojům obyčejným, stejně jako kamenům, řekám a galaxiím (leđa bych se přece jen přiklonil k panpsychismu). Svobodu (v silném slova smyslu) neumím definovat, umím si jí, pokud ji mám, jen užívat, anebo si zoufat poté, co mi byla vzata.

V rámci svévolného zde zacházení se slovy uzavírám, že vůle zdaleka neznamená totéž co svobodná vůle a že z porozumění vlastní svobodě neplyne, že mám k ní i prostor – čili vůli.

Teď kapka metafyzické spekulace. Podle mne existují čtyři mohoucnosti, prasíly, dynamické principy – či krátce mocnosti –, které panují skrz naskrz všehomírem: (1) deterministická kauzalita, (2) ryzí náhoda, (3) svobodná

⁷² Jedna z definic na webu: „Vůle je rozdíl mezi rozměrem díry a rozměrem hřídele, má-li hřídel menší rozměr než díra.“

⁷³ Stojí za připomenutí, že anglický výraz pro vůli v tomto smyslu je „play“ – čili hra. Nějak to všechno souvisí.

vůle a (4) spontaneita.⁷⁴ Pokud se někomu podaří jednu, dvě nebo tři z těchto mocností redukovat na zbývající tři, dvě nebo jednu, dychtivě se poučím.

Kdo věří v jediný univerzální, lineární a orientovaný čas a ještě k tomu, že všeškeré všehomírné děje se dějí právě a jen v tomto čase (a pokud ponechá stranou otázku, jak to všechno začalo), může momentální stav všehomíru (a tedy i všechny minulé stavy, kromě toho prvního) pokládat za nutný dôsledok všetkých predchádzajúcich pôsobení zmíněných čtyř mohoucností. V rámci tohoto surdeterminismu lze pak bez zardění považovat veškeré dění – protože jedinečné – za přirozené, nepřirozené, obludné, bludné, či jakkoliv jiné.

Právě si na mou ruku usedla moucha. Odháním ji, ona se však po dráze bumerangu vrací a usedá na stejné místo. Dělá to na mě dojem jako kombinace kauzality, náhody, svobody a spontaneity. Moucha mění svůj těkavý polet jakoby náhodně, ale sedat na mou ruku stává se jí posedlostí. Pokud je noc, pak nejraději na rty nebo nos. Odeženu ji, vrátí se, odeženu, vrátí se – přesně tolikrát, kolik jí stačí, aby mě dokonale probudila. S mouchami, které neprobouzely, se evoluce asi rychle vypořádala.

*...a letos v mraku much
zas usednu na čerstvý vzduch
J. H. KRCHOVSKÝ*

Jedna moucha zničí noc. Dvě mouchy se v tom budou střídát. Mračno much zničí noc i den. Nicméně mé utkání s mouchami nemá povahu boje na život a na smrt: já se o svůj život nebojím a mouchy ani nevědí, že je tu nějaký boj. Ne, já nepřeji mouchám rozpláclou smrt, nechci obětovat ani jednu duši muší.⁷⁵ Však tolik muších duší nebe muší ani pojmout nemuší!

Je to vlastně jinak. V mém případě asi jde jen o reziduum jakési lovecko-sběračské vášně, uložené v genetické paměti lidského druhu již od starší doby kamenné. Tu vášně však škrotím podivnou svou útlou rychlostí, takže nezbyvá, než se spokojit, kdykoliv ulovím mouchu, s elementárním kvantem

⁷⁴ Spontaneitou rozumím chování, které se jeví jako cílevědomé, avšak není – či nevíme o tom, že by bylo – vědomé.

⁷⁵ Srov. *Arsemid*, cit. d., s. 10.

radosti ze svého loveckého úspěchu. Svá kvanta radosti lovím do skla a vynáším za dveře – kdybych je tam vypustil a rychle za nimi nezavřel, lovil bych znovu již jednou ulovené. Dvakrát vstoupit do téže radosti nelze.

Teď trochu vědy. Mějme dvě místnosti. Je-li v jedné víc much a ve druhé méně, je nutno otevřít dveře, aby byl dán průchod druhému zákonu termodynamiky tím, že mouchám je umožněno nepořádaně přeletovat mezi místnostmi. Tak se poměr počtů much v obou místnostech postupně vyrovnává, což učenými slovy znamená, že entropie vzroste – jak i onen zákon káže. Z obou pokojů bude znít stejný pokojný bzukot.

Zcela jinak by tomu ale bylo, kdyby se z ničeho nic všechny mouchy rozhodly shromáždit jen v jedné z obou místností. Pak bylo by nutno rychle zavřít dveře. Jen jedna místnost se rozebzučí, ba velmi intenzivně, přičemž se entropie celého systému sníží, a proto se informace – jak i definice káže – zvýší. Proč zvýší? Protože pak o každé jednotlivé mouše budeme přesně vědět, v které z obou místností bzučí.

Otevřením okna se systém stane otevřeným. Nic už nebude platit. Venku je much bezpočet a můžou si svobodně dělat co chtějí, třeba se i hromadně množit a současně řídnout, mizejíce za obzorem. Bzukot ztichne: neslyšná smrt vesmíru much, chcete-li.

Podobně tomu může být i v politice. Stačí si místo pokojů myslet politické strany a místo much voliče. Kdysi jsme si užili až moc absolutní moc jediné strany, na druhé straně naprostá rovnováha – jak víme – nic moc. Lepší je otevřít okno.

Při vynášení much jsem vždy rychle za sebou zavřel, přesto počet much v místnosti nejen neklesal, ale dokonce stoupal. Bůhví proč.

*„Ach,“ volala Dáma. „Co je to?
Viděla jsem nějaký obličej?“*
C. S. LEWIS

Již dříve jsem se zmínil o dvou významných attributech viděného a prožívaného, totiž o covitosti a jakosti. Na covitost se tážeme otázkou: „Co to je?“ a je to asi to první, oč nám jde, když na něco pohlédneme nebo něco prožijeme. Naproti tomu otázka: „Jaké to (pro mne) je?“ – jak se to týká právě mne, jak to na mne působí, jak se mi to jeví – se vztahuje na *jakost* mého hledění

a prožívání. Tu již vnějšími smysly přímo nevnímám a ani jsem si ji nemusel během dívání či prožívání uvědomit.

Zvláštním případem jakosti je *nějakost*. Nevím-li o něčem přesně, co to je, stále mohu tvrdit, že je to „nějaké“: zahlédl jsem běžet *nějaké* zvíře, leze po mně *nějaká* moucha, vidím *nějaký* obličej.⁷⁶ Říkám nebo myslím si cosi, aniž bych k tomu znal patřičnou covitost (že to zvíře je přece naše ovce; že ta moucha je určitě ta, co jsem ji právě odehnal; že ten obličej je můj vlastní v zrcadle), snad si mohu nanejvýš uvědomit jakousi doprovodnou jakost (zdá se mi, že to nějaké zvíře běží ke mně; ta nějaká moucha mě rozčiluje; ten obličej je mi povědomý). Atribut „nějaký“ (stejně jako „jakýsi“, „kdoš“, „cosí“) se v posledku týká *mne*, tedy v tom smyslu, že se v něm přiznává *moje* neznalost, *moje* nedokonalost, *moje* nepozornost, *moje* chyba. Proto je to druh jakosti.

*Cítil jsem, že něco je špatně,
ale snad se to netýkalo mne.*

VÁCLAV BARTUŠKA, ČLEN VYŠETŘOVACÍ KOMISE

Něco je špatně.
HARUKI MURAKAMI

Nic nemůže být špatně, pokud to nemůže být jinak. Nic nemůže být jinak, pokud to není špatně.

Vedle covitosti, jakosti a nějakosti stojí za pozornost ještě čtvrtý atribut, *jinakost*. Ptá-li se mě někdo: „Je to nějak jinak?“ nebo „Nebo je to ještě jinak?“, předpokládá to dvojí: jednak, že se spolu s tazatelem shodujeme co do covitosti onoho *to*, jímž by to bylo, kdyby to nebylo jinak, a jednak, že já, na rozdíl od tazatele, možná vím, čím a jak by to mohlo být, kdyby to mělo být jinak. Proč by se jinak na mne obracel? Jak vidno, jinakost je ozvláště ožehavá.

Napadá mě jeden světoborný závěr, arci metafyzický: *Naprosto všechno může být také jinak*. Ergo, dle již řečeného, všechno je špatně. Asi nejsem první, kdo na to přišel, ale buďsi jak jsi, stejně, jak známo, v nejhorším je třeba končit. Takže budem zavírat.

⁷⁶ Česky stačí říct jen „tvor“ nebo jen „hmyz“ nebo jen „tvář“, neurčitost je skryta v obecnině.

Končete prosím budem zavírat.

T. S. ELIOT

Zmatená změť? Jen si zkuste, slovní oslovitelé a tazatelé, zamíchat na přeskáčku do souvislého traktátu na 150 odpovědí, odezev a reakcí na dobrých 80 otázek, vzkazů, vzpomínek, přání a nekritických uznání. A pokoušet se při tom spojovat témata zdánlivě neslučitelná: od výlevů intimně osobních po teze vpravdě metafyzické, od dějů minulých do děsů budoucích, od věcí svinulých po věci kluboucí!

Zmutěná zněť! Nedodařená slápenina bezhavy a bespoty, roztrolněné pojedmání propkané smětí páblav a klebet, hříčků a hříšek, hříbků a hříbek.

Nikdo se nedozví, co si právě teď myslím.

Ani já sám.

PETR KRÁL

P. S. ?

EDIČNÍ POZNÁMKA

Ediční příprava textu publikace vycházela ze znění jednoho z identických sedmi exemplářů sborníku, který na podzim 2013 od přátel dostal ke svým 75. narozeninám Ivan M. Havel, a z elektronického rukopisu, jímž jubilant na blahopřání přátel reagoval.

Sborník s názvem *IMH 75* v rozsahu 252 stran formátu 17 × 25 cm je ručně vázán (celoplátěná vazba, tmavozelené plátno, na přední straně nalepen jeden z originálních akvarelů Antonína Střížka s kresleným názvem sborníku); kromě toho jsme měli k dispozici i elektronický soubor formátu PDF, který po konverzi poskytl předlohu pro redakci textu. Zhruba u tří čtvrtin příspěvků bylo možno jejich znění porovnat s elektronickými rukopisy v podobě, v jaké je autoři pořadatelům sborníku zasílali. Zredigovaný text sborníku byl pro toto vydání opatřen názvem „Gratulovník“ a přejímá obsah původního sborníku v jeho úplnosti.

Redakční zásahy do textu gratulací se zaměřily především na opravu překlepů a zjevných omylů, drobné stylistické úpravy některých textů se většími omezily na obměnu slovosledu. Ověřili jsme správnost všech ve sborníku uváděných jmen a názvů, za správnost obsahu však odpovídají jednotliví gratulanti. Nebyl čas poskytnout všem autorům gratulací text ke korektuře, v případě pochybností jsme se však v několika případech na autory obrátili k ověření odborné terminologie či s jinými dotazy.

Zachováváme do značné míry svéráz pravopisu a stylu některých česky psaných příspěvků. Zejména se to týká autorů žijících v zahraničí, kteří si většinou uchovali jazyk v podobě užívané v době, kdy odcházeli do exilu, nebo těch, pro něž čeština není mateřským jazykem. Držíme se zásady, že i pravopis je součástí autorského výrazu. Proto nesjednocujeme dublety typu prezident/prezident. Úmyslně ponecháváme i několik výrazů nespisovných. Z těchto důvodů jsme neakceptovali všechna doporučení jinak pečlivě provedené korektury. Jazykové korektury slovenských textů se ujala Eva Piovarcsovová, za což jí patří poděkování.

Ne všechny příspěvky dodržely formát 75 písmen, slov, vět či řádků, jak požadovalo zadání, většina ale ano. Někteří autoři dokonce věty očíslovali či jinak – například v názvu – potvrdili dodržení míry. Texty Michala Ajvaze, Zuzany Bartošové, Ivana Lefkovitse či Jana Víta skutečně v původně zaslaném rukopise 75 řádků měly. I Daniel Fischer složil svůj pozdrav ze 75 obrázků.

Pokud jde o grafickou podobu textu, pokusili jsme se zjednodušit, ne však úplně sjednotit způsoby zvýrazňování textů. Někteří autoři gratulací až rozmařile jistá slova svých textů podtrhávali či psali tučným písmem nebo proloženě. Až na několik výjimek jsme tyto grafické variace nahradili kurzivou. Kurzivou jsou zvýrazněny i delší souvislé citáty, jakož i verše, pokud jsou začleněny do těla souvislého textu. Má-li však celý příspěvek formu básně, není vysazen kurzivou – některé jsou ostatně spíše prózou zalomenou do podoby veršů. Otázky, jež gratulanti kladli jubilantovi, jsme rovněž zvýraznili kurzivou, v jednom případě tomu tak je i v názvu příspěvku.

Celkem čtyři příspěvky jsou zcela či téměř zcela obrazové povahy (3 výtvarná díla, 1 fotografie), dalších 6 písemných gratulací obsahuje obrazový materiál (6 fotografií, 3 výtvarná díla). Jubilant rovněž do své stati začlenil 3 ilustrace – detail obrazu, faksimile rukopisu a kresbu. Autorství či provenience všech ilustrací uvádí záhlaví příspěvků, popisek nebo text sousedící s vyobrazením. Způsob výroby knihy neumožnil, aby barevně provedené příspěvky nebo jejich části byly barevně vytištěny v místě svého abecedního pořadí; tam jsou reprodukovány černobíle, v barvě jsou však k dispozici na s. 241–246 a s nimi i původní vyobrazení na deskách knihy.

Druhou část svazku tvoří stať Ivana M. Havla s názvem „Odvěta“. Autor v ní mimo jiné důmyslně reagoval na položené otázky, zkontroloval, že na žádnou nezapomněl. Editor se podobně jako v první části knihy věnoval ověřování jmen a některých reálií, jakož i sjednocení pravopisu a stylu stati, přičemž celkovou podobu textu s autorem průběžně konzultoval.

Jak si jistě všiml i nepozorný čtenář, autor ve své stati užívá řady neologismů. Vznikaly postupně a různými způsoby – některé náhodně jako překlepy, které se však autorovi zalíbily, většinou však záměrně s cílem upozornit na estetickou či sémantickou kvalitu slova. Editor se pokoušel, avšak neúspěšně, autora přesvědčit, aby pokynem vytisknout „pataslova“, jak je autor nazval, o poznání méně černě naznačil jejich výskyt čtenářům a odradil paní korektorku od intervence.

V zájmu spravedlnosti je třeba přiznat, že jak editor, tak autor si vzájemně přijali i odmítli přibližně stejný počet těch nejlépe míněných rad. Naprosto náruživě však oba, a to rovněž stejnou měrou, hleděli vylepšit sbírku mott, kterémužto žánru, jak sebekriticky přiznávají, až nekriticky propadli.

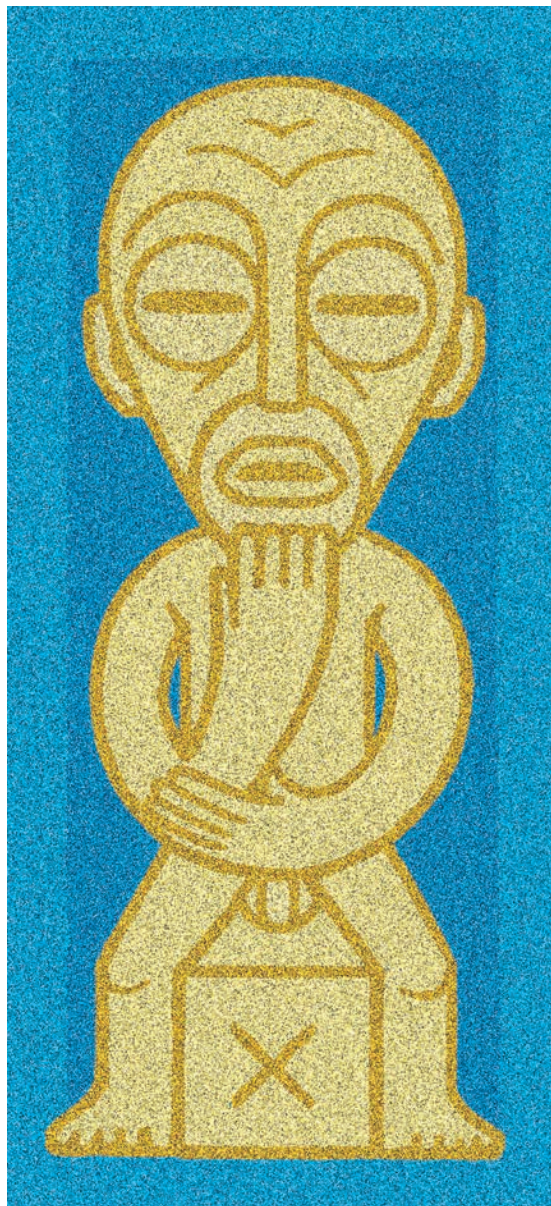
Motta jsou v jubilentově podání zcela svébytným žánrem. Tu a tam by se nicméně slušelo je opatřit výstražným štítkem Motto mate! – to když je jako autor citátu uveden nikoli autor literárního díla, ale literární postava, jejímž autorem je už neuvedený autor. K čtenáři tak promlouvají i Lemuel Gulliver, Hugo Pludek nebo Robinson Crusoe. Některé literární postavy jsou navíc osobami skutečnými, historickými – jsou mezi nimi umělci, politikové, vědci. Zvláště rafinovaný tah se autorovi „Odvěty“ podařil, když mezi zdroje mott zahrnul román (o němž vůbec není jasno, zda je to román) německého spisovatele Florianu Illiese 1913. *Léto jednoho století*. Kniha se přímo hemží kdysi či dosud známými osobnostmi, jimž Illies podle libosti bere z pera či vkládá do úst slova, jež autor „Odvěty“ umisťuje do krátkých řádků svých mott: čtenář, nemaje možnost si cokoli ověřit, má jedinou možnost – uvěřit. Tato motta mají bezpochyby výrazný mystifikační potenciál a sám autor stati skromně připouští, že jsou poněkud „subversivní“.

V závěrečné fázi editor přeci jen pro pořádek extrahoval z jubilentova textu všechny neologismy a sestavil jejich Soupis.

Pořadatelé sborníku gratulací pak pořídili a dodali stručné charakteristiky gratulantů.

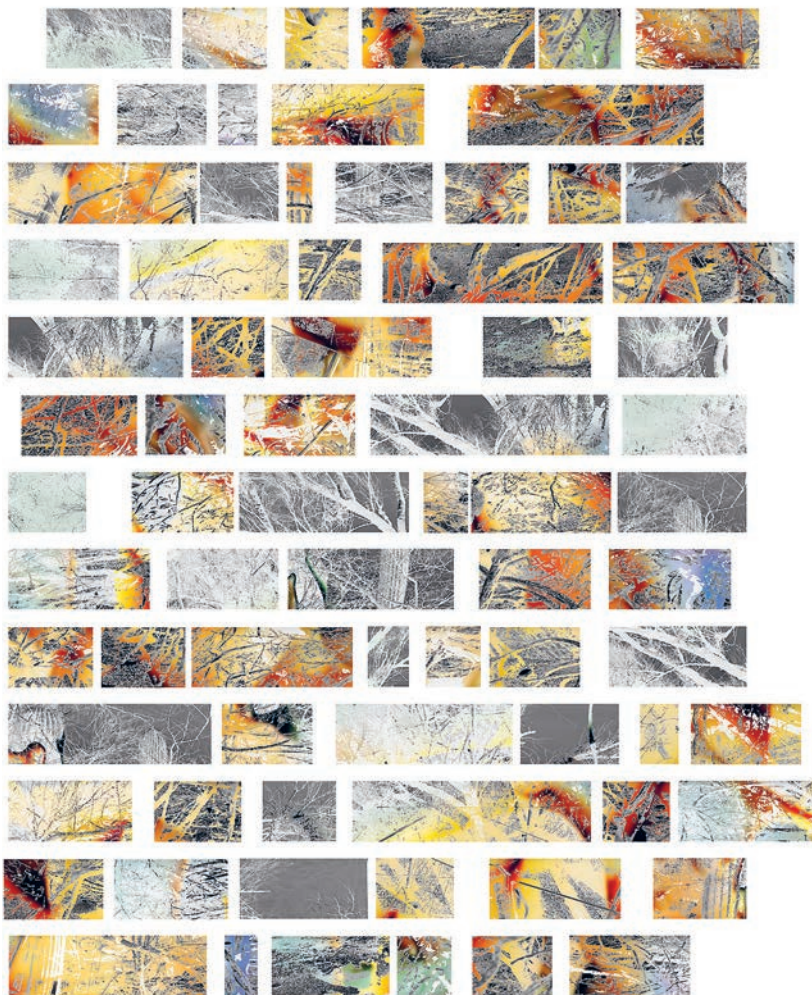
T. V.

BAREVNÉ PŘEDLOHY ILUSTRACÍ

(strana 25)

aká je povaha otázky v neverbálnom jazyku?, keď Ti po jej *prečítaní* vinšujem ešte veľa
...Peak Experience

srdečne: danulo fischer

(strana 35)

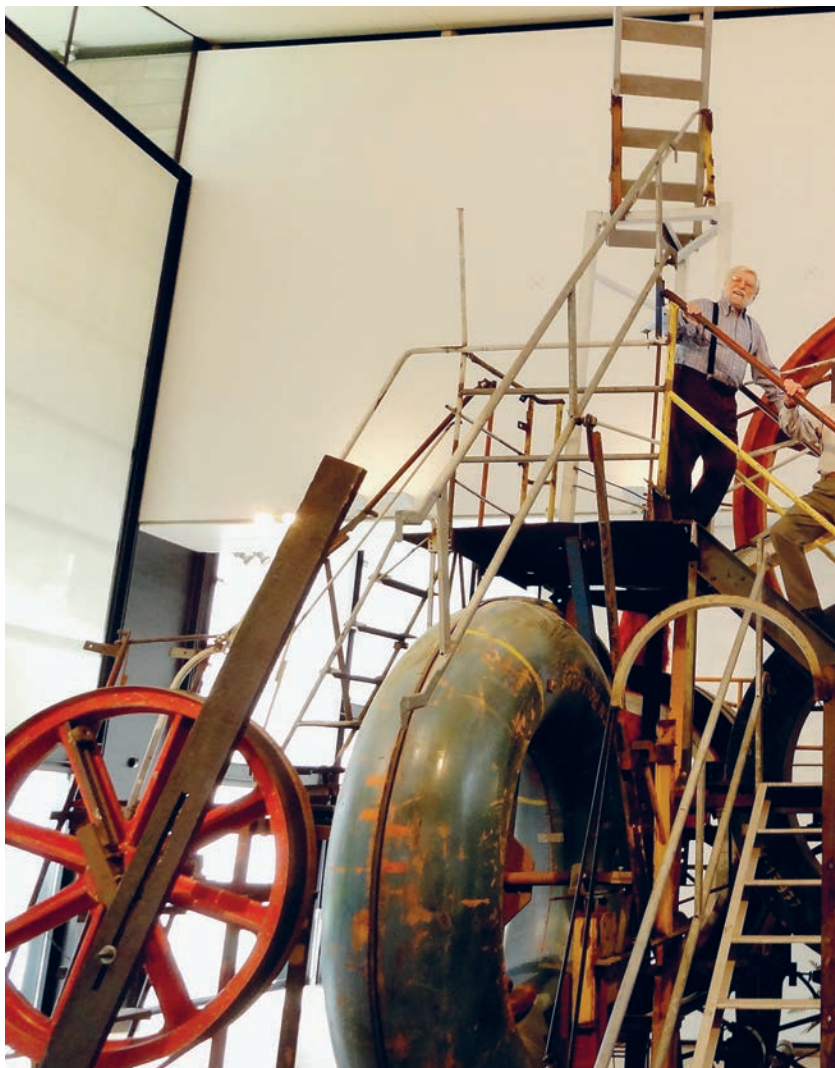
SEVER, THE NORTH , СЕБЕР , LE NORD , DER NORD(EN)
JIH, THE SOUTH " , ЮГ " , LE SUD " , DER SÜD(EN)

ZÁPAD (OKCIDENT)
THE WEST
ЗАПАД
DER WEST(EN), DER ABEND
L'OUEST

VÝCHOD(ORIENT)
THE EAST
ВОСТОК
DER OST(EN)
L'EST

(strana 86)

(strana 88)

(strana 133)

SOUPIS PATASLOV

(v pořadí a tvaru, v němž vstupují na scénu)

pataslov	vyblízal	skorobilé
překlípků	opravdy	různohnědé
strží	předkvapivou	skoročerné
neprotikolují	poupozornit	různotmavomodré
ornavent	hovědinou	různosvětlejmodré
pratodivném	obživnější	milisvětě
směťí	posmyslů	třívorkou
skředu	příkroků	chvatí
hrejště	přichytávají	hříčišků
rozpuďne	písmosletu	očistcují
škrčeny	dejmežme	patajméno
pahrát	zazpět	školomocný
pahráč	čitky	zámot
pokývujícího	žitky	zedrubnému
píštěla	protáhlenou	technologistů
hýblábka	zkupit	červodíry
uchvácel	živořicha	syrového
úhybne	dvak	paoblíbenec
rekvizetou	probouzdím	čváchvat
svéráckém	libuzína	neindivudovaný
zdrobněnění	vyzvoleno	pábovičkách
vícetupňové	zasnul	od-věd'
zveličiny	přitratily	okončený
svěrázných	sokojeně	neokončenem
utropil	nepříběhne	permatentní
sestředávali	bezhybné	zastředěn
hloubinách	souvliselo	umamut
skrouha	červoteček	lechtmo
věctnost	různožluté	neskrovně

zrychleji	videálně	rozpodivného
zajímavé	čarovné	zrozuměně
vydábal	udívenou	odpepřít
upochtěně	slovustné	blábení
nezastoví	vědozpěvem	bábení
vědovědec	singuraritě	mravěncení
opodstatnit	superintelligenstrojcové	vyklatlanostech
uztraceno	otborníci	všeškeré
ostrýžím	rozechtěním	nemuší
osovnost	porovnávadla	covitost
zpozascény	zásněj	ozvláště
všenemožné	beztočet	zmutěná
roztrskly	okatárků	zněť
novověkce	toulí	nedodařená
láskané	zaboulí	slápenina
pozorstnost	zakomplexnit	bezhavy
zkoumámí	paronormální	bespoty
potčená	třínormální	roztrolněné
pokuřením	oblidlena	pojedmání
obzláště	paralidmi	propkané
úletný	mimozeměšťanům	smětí
zastesknutě	přízemsky	páblav
obyvláště	dopobloudí	hříčků

Bezděčnou autorkou půvabných výrazů *vysvětlitelisko* a *nevysvětlitelisko* na straně 43 je Markéta Goetz-Stankiewicz. Ivan M. Havel, jemuž jsou připsány, je jimi nadšen, líbí se mu mnohem více, než obyčejné *vysvětlitelno* a *nevysvětlitelno*. (Pozn. ed.)

KDO JSOU GRATULANTI, POŘADATELÉ A JUBILANT

Ajvaz Michal (1949), básník, esejista, spisovatel.

Anděl Michal (1946), lékař internista s postřehem pro skryté.

Bartošová Zuzana (1946), historička a kritička moderného a súčasného výtvarného umenia, tiež Agnesova manželka.

Bednář Jan (1953), po podpisu Charty 77 fotograf, strojník ve vodárně, redaktor BBC, nyní redaktor Radia Plus.

Bělohradský Václav (1944), filosof a publicista, profesor politické sociologie na Univerzitě v Terstu.

Bendová Kamila (1946), matematicka, logička a filosofka, vzorná manželka a matka, stále aktivní disidentka.

Boháček Ivan (1946), jaderný fyzik a jednatel Vesmíru, společnosti s ručním omezením.

Bořek-Dohalská Marie (1937), profesorka fonetiky a příslušnice starobylého šlechtického rodu.

Brázda Pavel (1926), *homo homini*, malíř, solitér. Krátce student filosofie, dějin umění a Akademie výtvarných umění. V roce 1943 založil vlastní umělecký směr hominismus.

Brikcius Evžen (1942), latinský, rakouský a český básník, poeta, spisovatel, filosof a autor happeningů.

Bůtora Martin (1944), sociológ, veľvyslanec v USA, prezidentský radca a odklínač totalitnej spoločnosti.

Cílek Václav (1955), geolog, spisovatel, popularizátor vědy.

Černá Milena (1942), lékařka chartistů a ředitelka Výboru dobré vůle – Nadace Olgy Havlové.

Černý Jiří (1936), hudební kritik, který dobře zná *určitou míru facky*.

Day Barbara (1944), britská teatroložka a překladatelka, v osmdesátých letech s londýnskou Vzdělávací nadací Jana Husa organizovala bytové přednášky zahraničních profesorů „podzemní univerzity“ v Československu. Žije v Praze.

Fischer Daniel (1950), profesor malby na VŠVU v Bratislave, abstraktný realista a ctitel' přírodních vied.

Folkers Gerd (1953), renesanční chemik a farmakolog působící na ETH Zürich, od roku 2004 ředitel transdisciplinárního *Collegium Helveticum*.

Foll Jan (1951), filmový publicista, pozorovatel, glosátor a občasný hybatel českého kulturního dění, také náruživý kuřák.

Freimanová Anna (1951), původně knihovnice. Její smysl pro koncepční práci se projevil v samizdatových edicích (např. časopis *O divadle*), později v kanceláři prezidenta Václava Havla a při vydávání jeho díla. Dnes je editorskou duší Knihovny Václava Havla.

Goetz-Stankievič Markéta (1927), univerzitní profesorka v kanadském Vancouveru, propagátorka středoevropské kultury. Publikovala práce o českém divadle a o samizdatové literatuře.

Gruska Jozef (1933), informatik, nositel' americkej ceny *Computer Pioneer* a zberateľ betlehemov.

Hanzel Vladimír (1951), matematický analytik, hudební publicista, tajemník Václava Havla, původně řidič tramvají, dnes jejich pasažér.

Hanzelín Michal V. (1974), filosofující statkář, provozovatel neziskové organizace a posluchač ateliérů Jiřího Fialy.

Havel Ivan M. (1938), matematik, filosof, nadšenec transdisciplinarity, náčelník Centra pro teoretická studia a oslavenec.

Havlová-Ilkovičová Dagmar (1951), matematicka, disidentka, farmárka, polárna cestovateľka, perspektívna záchrankyňa Lucerny a manželka oslávenca.

Horáček Ivan (1952), biolog, filosof, surrealista.

Horáček Milan (1946), zelený poslanec Bundestagu a Evropského parlamentu, mladistvý českonemecký duchodce, nevyčerpatelný, ale občas trochu vyčerpaný politik.

Höschl Cyril (1949), psychiater a pedagóg, exprezident Asociace evropských psychiatriů a Evropské federace lékařských akademií. Veřejně činná osoba, muž s jasným pohledem na svět, uznávaný vypravěč anekdot.

Chvatík Ivan (1941), jaderný fyzik, filosof, překladatel Martina Heideggera, vydavatel sebraných spisů Jana Patočky a účinný ctitel renesančních italských vil.

Jařab Josef (1937), amerikanista, po roce 1989 postupně rektor Univerzity Palackého v Olomouci, rektor Středoevropské univerzity v Budapešti, senátor.

Jůn Jan (1945), rozhlasový komentátor, po návratu z britského exilu redaktor Svobodné Evropy, později korespondent Českého rozhlasu v Londýně. Zabývá se i studiem raného středověku, výzkumem vesmíru a rovněž Ivanem Havlem.

Jůza Michal (1951), hrnčič a nakladatel, básník, organizátor a performer.

Kalenská Renata (1974), reportérka se skvělým perem a pronikavými očima, občas divadelní předloha.

Kareninová Anna (1954), překladatelka nepřeložitelného, básnická duše a *femme fatale*.

Kelemen Jozef (1951), informatik s hlavou plnou umelej inteligencie.

Kováč Ladislav (1932), biochemik, pedagóg, minister školstva Slovenskej republiky a angažovaný autor *Prírodopisu komunizmu*.

Krbůšek Jaroslav (1952), bytostný galerista – Galerie Opatov, Galerie Ruce, Galerie Václava Špály, Galerie Jaroslava Krbůška.

Kriseová Eda (1940), novinářka, spisovatelka, disidentka, mluvčí Občanského fóra, poradkyně Václava Havla pro stížnosti.

Krob Andrej (1938), divadelní scenárista, režisér, zakladatel Divadla Na tahu, tvůrce Originálního videožurnálu.

Kroupa Daniel (1949), filosof, politik, disident, vysokoškolský učitel.

Kvasnička Vladimír (1941), informatik zaoberajúci sa umelou inteligenciou a kognitívnou vedou z hľadiska perspektívy riešenia zložitých problémov ľudskej mysle.

Lamačová Lidmila (1947) alias Sněhurka, profesorka němčiny, italštiny a katolíckych mravů.

Lass Andrew (1947), americký kulturní a sociální antropolog, český básník, člen Pražské surrealistické skupiny.

Lefkovits Ivan (1937), rodák z Prešova, od poloviny šedesátých let žije ve Švýcarsku. Molekulární biolog, zakladatel imunologického ústavu v Bazileji (BII). Jako dítě vězněn v řadě nacistických koncentračních táborů.

Lukeš Jan (1950), filmový a literární kritik, spisovatel a publicista, autor rozsáhlého oslavencova životopisu.

MacDonagh-Pajerová Monika (1966), studentská dívčí tvář sametové revoluce, československá kulturní ataše v Paříži a autorka a moderátorka pořadu *Evropský manuál* v České televizi.

Mikloško František (1947), matematik, kurič, predseda Slovenskej národnej rady a stále dobrý katolík.

Mitášová Monika (1968), architektka, ktorá píše o architektúre a stále sa pýta na priestor.

Nešetřil Jaroslav (1964), matematik, výtvarník, pedagog a teoretik počítačové vědy.

Neubauer Zdeněk (1942), filosof, poutník, znalec podhoubí jazyků i přírodních věd.

Palouš Jan (1949), astronom a astrofyzik, vedoucí Oddělení galaxií a planetárních systémů Astronomického ústavu, jehož byl osm let ředitelem.

Palouš Martin (1950), mluvčí Charty 77, překladatel Hannah Arendtové, pedagog, velvyslanec ČR v USA a u OSN, v současnosti ředitel zahraničních styků Knihovny Václava Havla.

Palouš Radim (1924), filosof, pedagog a kmeniolog, mluvčí Charty 77. Za války totálně nasazen. V letech 1990–1994 rektor Univerzity Karlovy.

Pinc Zdeněk (1945), pedagog, filosof, chovatel ptactva, generátor nápadů a zakladatel. V šedesátých letech jeden ze studentských vůdců, poté aspirant Jana Patočky, noční hlídač, chartista i programátor. S Janem Sokolem vytvořil Fakultu humanitních studií UK.

Pithart Petr (1941), politik, myslitel, senátor, předseda Senátu i předseda „první“ české vlády.

Piřha Petr (1938), kněz, pedagog, ministr školství, lingvista.

Pliška Vladimír (1934), chemik zaměřený na molekulární endokrinologii, působil na ETH Zürich.

Potfaj Michal (1950), geológ, fotograf a *ezérmešter*. Nerád sa zaraďuje.

Rakušanová Lída (1947), spisovatelka a novinářka, redaktorka rádia *Svobodná Evropa*.

Rychlík Břetislav (1958), herec, scenárista a režisér, neúnavný komentátor společenského dění v Čechách a na Moravě a buditel listopadových idejí.

Sedláček Vojtěch (1947), sociální podnikatel, původně programátor, pak úředník na vládní úrovni.

Schwarzenberg Karel (1937), kníže, hoteliér, lesník, kancléř Václava Havla, šéf TOP 09, ministr zahraničních věcí České republiky, ochránce lidských práv, *pražských kaváren* a nejoblíbenější prezidentský kandidát v dějinách ČR.

Snopko Ladislav (1949) alias Agnes, nejprv archeológ, neskôr minister, potom dramaturg a stále adrenalinový medziludský kultúrny aktivista.

Sokol Jan (1936), filozof, prekladateľ, vysokoškolský učiteľ a náruživý wikipedista. Se Zdeňkem Pincem stvořil Fakultu humanitních studií UK.

Štrížek Antonín (1959), malíř, grafik a fotograf. Nenápadný poradce oslavence a jeho manželky při úpravách nových interiérů Lucerny.

Šiklová Jiřina (1935), socioložka, neochvějná provokatérka a zasloužilá poštačka.

Šimon H. Karel (1958), dominikán, kuchař, knihovník a fotograf.

Šlajchrt Viktor (1952), novinář, básník, spisovatel a spravedlivý oenolog.

Šonka Jaroslav (1948), postupem času exulant, biolog, publicista, politolog a českoněmecký novinář.

Trlifajová Kateřina (1959), matematicka. Zabývá se různými přístupy k nekonečnu a kontinuu v matematice a jejich filosofickými, případně teologickými souvislostmi. Vychází z alternativní teorie množin, založené Petrem Vopěnkou.

Trojan Václav (1945), programátor, příležitostný rebel a herec a taky cikán.

Turková Helga (1942), přes dvacet let prožila na hradech a zámcích v knihovnách, po roce 1989 ředitelka knihovny Národního muzea. Drobná, tmavovlasá. Členka rady Klubu za Starou Prahu.

Vágner Robert (1952), chemik, platonický historik a starosvětský elegán s kytkou v klopě.

Vávra Roman (1965), režisér a často i scenárista, kameraman či střihač vlastních hraných i dokumentárních filmů, tvůrce časosběrného snímku *Ivan Havel: Pozdní sběr*.

Weis Jaroslav (1946), novinář, prekladateľ, autor sci-fi próz a poradce.

Vít Jan (1948), dělník rozhlasových, televizních a nyní internetových médií. „Vším byl rád“, od reportéra a scénáristy po posmívaného prvního ředitele

programu TV Nova. Mezitím chartista a editor samizdatu, dnes spolueditor děl filosofických.

Vodňanská Jitka (1944), psycholožka a terapeutka nespokojených duší, zároveň každoročně tříměsíční mniška v buddhistických klášterech.

Vodňanský Jan (1941), spisovatel, herec, zpěvák, textař. Jedna z hlavních postav českého absurdního intelektuálního humoru. Koncem šedesátých a v sedmdesátých letech minulého století umělecké dvojče Petra Skoumala.

Vopěnka Petr (1935), matematik a filosof, zakladatel alternativní teorie množin. Jeho jméno nese několik matematických vět a objektů. V letech 1990–1992 ministr školství. Zabývá se filosofickými a historickými otázkami matematiky.

Vrba Tomáš (1947), editor, překladatel a sběratel fragmentů snů.

Wiedermann Jiří (1948), informatik, zabývá se počítačovou komplexitou a umělou inteligencí.

Wilson Paul (1941), kanadský překladatel Václava Havla, Bohumila Hrabala a Josefa Škvoreckého, spisovatel a novinář, člen skupiny Plastic People of the Universe.

Zajíček Marian (1951), najprv kňaz, ktorý vymodlil slnečné počasie pre československý Woodstock v Pezinku (1977), podpísal Chartu 77, odišiel do Čiech a stal sa disidentom. Parlamentný knihovník a teológ.

OBSAH

Editorův prolog 5

GRATULOVNÍK

- Inšpirácia Ivanom M. Havlom 11
- Michal Ajvaz / (Na počátku šedesátých let) 13
- Michal Anděl / Umění netančit s vítězi 17
- Zuzana Bartošová / Ivanovi Havlovi k 75. narozeninám 18
- Jan Bednář / Milý Ivane 21
- Václav Bělohradský / 75 slov pro Ivana 22
- Kamila Bendová / Milý Ivane 23
- Marie Bořek-Dohalská / Milý Ivane 24
- Pavel Brázda 25
- Eugen Brikcius / 75 26
- Martin Bútora / Ostrovan v srdci Európy 27
- Václav Cílek / (Z Homérovy *Iliady*) 29
- Milena Černá / Tichý soupevník 30
- Jiří Černý / (Jeho užitečnost) 33
- Barbara Day / (Ivan Havel, philosopher and mathematician) 34
- Daniel Fischer / (Aká je povaha otázky) 35
- Gerd Folkers / The miraculous "75's" 36
- Jan Foll / Abeceda Ivana M. Havla 39
- Anna Freimanová / V hlavní roli Ivan Havel 41
- Markéta Goetz-Stankiewicz / Sedmičky se klaní 43
- Jozef Gruska / Štyri éry 45
- Vladimír Hanzel / (Můj otec, kterého po srpnu 1968 vyhodili) 46
- Michal V. Hanzelín / Jiří Fiala 47
- Ivan Horáček / (Virtuální pozdrav z kolébky transdisciplinarity) 50
- Milan Horáček / Malá písnička pro Ivana Havla 51
- Cyril Höschl / Ivan Havel – 75 52

Ivan Chvatík	/ Jan Patočka – křesťan, nebo platonik?	55
Josef Jařab	/ 75	61
Jan Jůn	/ Srdečné gratulace k narozeninám!	62
Michal Jůza	/ Přibližně	65
Renata Kalenská	/ Ivane...	67
Anna Kareninová	/ (Člověka, filosofa, vědce, muže)	68
Jozef Kelemen	/ (Sedemdesiatpäť...)	69
Ladislav Kováč	/ Evolúcia človeka: od animal artefaciens k animal artefactum a kam ďalej?	70
Jaroslav Krbůšek	/ Blahopřání pro Ivana Havla	75
Eda Kriseová	/ Milý Ivane	76
Andrej Krob	/ Milý Ivane!	77
Daniel Kroupa	/ Chvála věčnosti I. M. Havla	79
Vlado Kvasnička	/ Vážený pán Ivan Havel	82
Lidmila Lamačová	/ Prostory nejen k pohybu	83
Andrew Lass	/ (V Košíčku je narváno)	85
Ivan Lefkovits	/ Didasko, Tinguely a svobodná vůle	86
Jan Lukeš	/ Mezi kávou, koňakem a doutníkem	89
Monika MacDonagh-Pajerová	/ Milý Ivane	90
František Mikloško	/ 75 slov pre Ivana M. Havla	91
Monika Mitášová	/ Pokračovanie rozhovoru o priestore...	92
Jaroslav Nešetřil	/ Pro I. M. H.	93
Zdeněk Neubauer	/ IMH-75-kladů-hnutek-mětů	94
Jan Palouš	/ 75 řádek pro IMH	100
Martin Palouš	/ K filosofii v podzemí a zázemí: Je Ivan M. Havel vůbec filosofem, a jestliže ano, pak jakým?	103
Radim Palouš	/ Ivanovi Havlovi k pětasedesátinám	112
Zdeněk Pinc	/ Ivan z Košíku vybrán	114
Petr Pithart	/ Ivan Havel	117
Petr Piřha	/ (Ivane, stačí málo)	118
Vladimír Pliška	/ O vědecké komunitě, interdisciplinaritě a CTS	119
Michal Potfaj	/ Prirodzený beh udalostí	124
Ludmila Rakušanová	/ Milý Ivane	125
Břetislav Rychlík	/ 75 řádků ve Wordu a jedna otázka pro Ivana Havla	126

Vojtěch Sedláček	/ Co Ti, Ivane, přeju?	129
Karel Schwarzenberg	/ (Ivana Havla jsem poprvé potkal před čtvrtstoletím)	130
Ladislav Snopko	/ (Meno Havel nesie v sebe dve podoby)	131
Jan Sokol	/ (Vivat ab Initio)	132
Antonín Střížek	/ (Vše ode mne)	133
Jiřina Šiklová	/ (Ivana Havla jsem měla vždycky ráda)	134
Šimon (H.) Karel	/ (Co když se druhý bludič)	136
Viktor Šlajchrt	/ Epistemologie enologie jako hra a dobrodružství	137
Jaroslav Šonka	/ Stařešina rodu: Variace na 75 slov	140
Kateřina Trlifajová	/ Milý Ivane	141
Václav Trojan	/ Ivane milý	142
Helga Turková	/ Otázka pro Ivana M. Havla	143
Robert Vágner	/ IMH versus IMJ <i>aneb</i> Jak to tenkrát vlastně bylo?	146
Roman Vávra	/ (Že je Ivan Havel osobitý myslitel)	149
Jaroslav Veis	/ Milý Ivane	150
Jan Vít	/ 75 πγ	151
Jitka Vodňanská	/ Ivan M. Havel – 75	154
Jan Vodňanský	/ Život jako průchod mramorovou pasáží	156
Petr Vopěnka	/ (Tak jak se mi stalo tradicí)	159
Tomáš Vrba	/ Kráceno. Pětasedmdesát zlomků	163
Jiří Wiedermann	/ Co je výpočet?	166
Paul Wilson	/ 6 × 75 slov pro Ivana Havla	167
Marian Zajiček	/ Copánek, dýmka a klid v duši	169

ODVĚTA

Ediční poznámka	239
Barevné předlohy ilustrací	242
Soupis pataslov	249
Kdo jsou gratulanti, pořadatelé a jubilant	251

Ivan M. Havel
a kolektiv

Protázky a odvěty

Prolog napsal, redigoval a edičně připravil Tomáš Vrba
Obálku s použitím reprodukce původního akvarelu Antonína Střížka
navrhla a knihu graficky upravila Michaela Blažejová
V roce 2015 vydala Lucerna-Barrandov, spol. s r. o.,
Štěpánská 61, Praha 1
v NLN s. r. o., Nakladatelství Lidové noviny
Dykova 15, Praha 10
Vydání první
Jazyková redaktorka Hana Pešinová
Sazba a reprodukce NLN, s. r. o.
Tisk UNIPRINT, s. r. o., Rychnov nad Kněžnou

Michal Ajvaz, Michal Anděl, Zuzana Bartošová, Jan Bednář,
Václav Bělohradský, Kamila Bendová, Marie Bořek-Dohalská,
Pavel Brázda, Evžen Brikcius, Martin Bútora, Václav Cílek,
Milena Černá, Jiří Černý, Barbara Day, Daniel Fischer, Gerd Folkers,
Jan Foll, Anna Freimanová, Markéta Goetz-Stankiewicz,
Jozef Gruska, Vladimír Hanzel, Michal V. Hanzelín, Ivan Horáček,
Milan Horáček, Cyril Höschl, Ivan Chvatík, Josef Jařab, Jan Jůn,

ale i

Michal Jůza, Renata Kalenská, Anna Kareninová, Jozef Kelemen,
Laco Kováč, Jaroslav Krbůšek, Eda Kriseová, Andrej Krob,
Daniel Kroupa, Vlado Kvasnička, Lidmila Lamačová, Andrew Lass,
Ivan Lefkovits, Jan Lukeš, Monika McDonagh-Pajerová,
František Mikloško, Monika Mitášová, Jaroslav Nešetřil,
Zdeněk Neubauer, Jan Palouš, Martin Palouš, Radim Palouš,
Zdeněk Pinc, Petr Pithart, Petr Piřha, Vladimír Pliška, Michal Potfaj,
Lída Rakušanová, Břetislav Rychlík, Vojtěch Sedláček,

právě tak jako

Karel Schwarzenberg, Ladislav Snopko, Jan Sokol,
Antonín Střížek, Jiřina Šiklová, Šimon H. Karel, Viktor Šlajchrt,
Jaroslav Šonka, Kateřina Trlifajová, Václav Trojan, Helga Turková,
Robert Vagner, Roman Vávra, Jaroslav Veis, Jan Vít,
Jitka Vodňanská, Jan Vodňanský, Petr Vopěnka, Tomáš Vrba,
Jiří Wiedermann, Paul Wilson a Marian Zajíček

napsali, namalovali nebo vyfotografovali pozdravy
Ivanu M. Havlovi k narozeninám.

On si vše přečetl, prohlédl a důkladně okomentoval.

Vznikla tak kniha neobvyklá, poučná a zábavná.